

VIGILIA

1 9 7 4
november

11

SZENNAY ANDRÁS:
Népek világossága...

TEILHARD DE CHARDIN:
Az Anyag Szíve (befejezés)

NYÍRI TAMÁS:
Közel van Isten országa

CSÉPÁNYI FERENC:
A keresztények a modern
társadalomban

HEGYI BÉLA:
Beszélgetés Nemeskürty Istvánnal

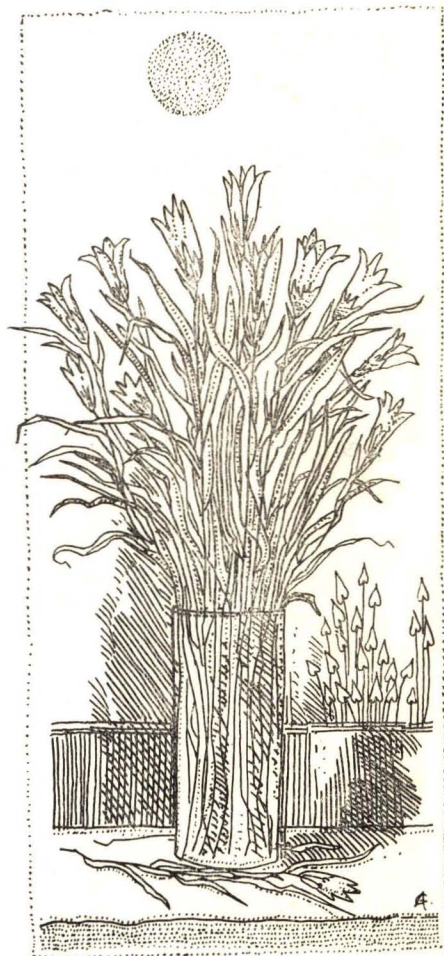
HÓGYÉSZ LÁSZLÓ:
Maulbertsch Sümegen

CZÉRE BÉLA:
Cholnoky László pályája

CZIGÁNY GYÖRGY:
Prelúdium és fúga (elbeszélés)

Falu Tamás, Fáy Ferenc és
Takáts Gyula versei

KRITIKA
Falu Tamás költészete — Bárdos
Lajos 75 éves — Gergely Ferenc
60 éves — Lemezfigyelő —
Tájékoztató

Encián
GROSS ARNOLD GRAFIKÁJA

SZENNAY ANDRÁS	Népek világossága... — — — — — — — — — —	721
TEILHARD DE CHARDIN	Az Anyag Szíve (befejező rész) (<i>Rezek Román</i> fordítása) — — — — — — — — — —	726
NYÍRI TAMÁS	Közel van Isten országa — — — — — — — — — —	732
CSÉPÁNYI FERENC	A keresztények a modern társadalomban — — — — — — — — — —	740
HÖGYÉSZ LÁSZLÓ	Maulbertsch Sümegen — — — — — — — — — —	744
BUNDEV-TODOROV ILONA	A Baross Gábor telepi templom — — — — — — — — — —	749
TAKÁTS GYULA	Micsoda méretek és arányok (vers) — — — — — — — — — —	752
RÓNAY GYÖRGY	A boldogtalan költő. Ányos Pál (befejezés) — — — — — — — — — —	753
CZÉRE BÉLA	Az elkárhozás apoteózisa. Cholnoky László szabályta- lan pályája — — — — — — — — — —	764
FALU TAMÁS	Versei — — — — — — — — — —	774
CZIGÁNY GYÖRGY	Prelúdium és fuga (elbeszélés) — — — — — — — — — —	776
FÁY FERENC	Imádság, hajnali fényben; Huszadik század; Rab- ság (versek) — — — — — — — — — —	783
TÓTFALUSY ISTVÁN VERSEK	Türelmet tanulni — — — — — — — — — — <i>Pablo Neruda</i> : Chile partjain 739; Chilei himnusz (<i>Balássy László</i> fordításai) 773; <i>Solymos Ida</i> : Regresszió 752	784
KÉPEK	<i>Arató Miklós</i> keresztelőkútja 750; <i>Berki Viola</i> : Ítélet (tus) 752; Az új kunadacsi templom 755; <i>Vámos István</i> rajzai 775; <i>Szabó J. György</i> : Bárdos Lajos (litográfia) 788; <i>Bartha</i> <i>Agnes</i> : Tabernákulum-ajtó (részlet) a hátsó II. borítón.	

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Nemeskürty Istvánnal (*Hegyi Béla*) — — — — — 757

NAPLÓ

S. L.: Szarka Géza (1897—1974) — 785; *Siki Géza*: Könyvek között (Falu Tamás költészete) — 785; *Tóth Sándor* — R. L.: Zenei jegyzetek (Bárdos Lajos 75 éves; Gergely Ferenc 60 éves; Lemezfigyelő) — 788; Idegen nyelvű tartalomjegyzék — 791; *Tájékoztató* c. rovatunk a hátsó I. borítón.

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 188-098, 185-414. Postacím: 1364. Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda. Budapest, V., József nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Kúkereskedelmi Vállalat, H-1389 Budapest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 5.00 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Atutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850.) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 9,— Ft. Előfizetés: egy évre: 100,— Ft, félévre: 50,— Ft, negyedévre: 25,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

Népek világossága...

A II. vatikáni egyetemes zsinatnak kétségtelenül legjelentősebb dokumentuma a tíz éve megjelent „Lumen Gentium” kezdetű dogmatikus konstitúció volt. Az egész zsinatnak minden igyekezetét és gondját, de egyszersmind legjelentősebb eredményeit is ez a határozat tükrözi. Ném ok nélkül állítjuk ezt, hiszen ma már a higgadt vizsgálódás is megállapíthatja, amit Karl Rahner röviddel a zsinat után részletesen feltárt: a II. vatikáni zsinat ekkleziológiai zsinat volt. Az egyház öntanúsítást adott, önfeltárukozást végzett ezen a zsinaton. Az 1964. november 21-én közzétett konstitúció világítja meg az egész zsinati tanítást és ad mintegy keretet a II. Vatikánum törekvéseinek és írásba is foglalt eredményeinek. Az összes többi dokumentum a Lumen Gentium fényében válik valóban érthetővé, vagy talán így is mondhatjuk: mindegyik csupán kiegészíti, teljesebbé teszi az egyházzal szóló zsinati tanítás mondanivalóját.

A vándoregyház úton van. Egyetlen zsinati határozat, megszövegezett tanítás nem állíthatja ugyan meg útjának folytatásában, de igenis lehet mérőföldkő, melynél felmérést végzünk, és előre tekintünk. Aki csak kissé is ismeri az egyház és az egyetemes zsinatok történetét, az jól tudja, hogy a megfogalmazott zsinati szövegek — jóllehet lezárnak egy-egy szakaszt az egyháznak és tanításának történetében — sohasem jelentenek megállást, végállomást. Ellenkezőleg: a fejlődésnek, továbblépésnek állomásai. Új „platform”, melyen az egyház megvetheti lábát, és a Szentlélek erejében megfiatalodva indulhat új utakra, a további fejlődés felé.

Mit jelent ma, a tízéves évfordulón visszaemlékezők számára a Lumen Gentium? Talán úgy fogalmazhatunk helyesen, ha kijelentjük: ugyanazt, amit a vándorló izraeliták számára az Úr egy-egy megnyilatkozása jelentett. Az ószövetségi krónikás így foglalja össze a választott nép ismételt tapasztalt reakcióját: Mindazt, amit az Úr számunkra mondott, követni is akarjuk, megtesszük (vö.: Kiv 24,7). Ugyanezt a gondolatot fejezte ki VI. Pál pápa, amikor Betlehemben hangoztatta (időben közel áll egymáshoz a két esemény: a dokumentum megjelenése és a pápa szentföldi zarándokútja): új stílust, új formákat kell biztosítanunk az egyház élete számára. Azon kell fáradoznunk, hogy gondolkodásában, imádságos életében, nevelési módszerében, művészetében, törvényadásában, új, szép, valóban lelkének mélyéről fakadó vonásokat tudjunk felmutatni. Ehhez közös erőfeszítésre van szükségünk, amelyből az egyházon belül minden csoportnak ki kell vennie részét.

H. de Lubac írja: egy harcos ateista ismerőse mesélte el egy pappal folytatott beszélgetését. Az Isten-problémáról kezdtek vitatkozni. Végül is a pap kijelentette: ami engem voltaképpen érdekel, az nem az Isten, hanem az egyház. — Lehet — írja tovább de Lubac —, hogy e párbeszéd nem egészen így zárult le, mégis elgondolkodtató jelenségre hívja fel a figyelmet. Mintegy árulkodik arról a beállítottságról, mely sokak gondolatvilágában, lelkében még ma is él. Igaz, a századforduló óta ismételtelen elmondták és leírták, hogy a XX. század az egyház évszázada lesz. Ezt a kijelentést helyesen is lehet érteni és értelmezni. De az egyháznak mintegy Isten fölé való helyezése, túlzott önállóságának és öncélúságának hirdetése, ez — úgy tűnik a fenti párbeszédből is — századunkban sokak komoly kísértésévé vált.

Erre gondolva szinte kézenfekvő a megállapítás: a huszadik század második felében összegyűlt egyetemes zsinatnak ugyancsak komolyan megfontolás tárgyává kellett tennie, mi is az egyház, miért van egyház? A hosszas viták után megfogalmazott dokumentum alap gondolata, hogy az egyháznak a népek világosságát, azaz Krisztust kell hordoznia és hirdetnie, őrá kell tanúságot tennie. A történelmi fejlődés mély belső logikával vezette az egyházat a szóban forgó zsinati dokumentum megszövegezésére. Az elmúlt mintegy négy évszázad során ugyanis valóban sokat foglalkoztak az egyházzal, annak problémáival, azonban sajnálatos módon szinte kizárólag abban a hitvédő „sündisznó-állásban”, mely hivatott volt a katolikus egyházat más egyházaktól elkülöníteni, igazát azokkal szemben megvédeni.

Századunk nagy felismerése, hogy egyrészt a tudatos különállás évszázadai után végre elkezdtük keresni az újraegyesülés lehetőségeit és útjait. — Másrészt — s ez a törekvés nem választható el az előzötől — az egyháznak újra át kellett gondolnia, és a világ elé kellett tárnia, hogy mit is tart önmagáról, küldetéséről, céljáról. A *Lumen Gentium* így bizonyos mértékig a szükségszerűség jegyét is magán viseli.

Ne értsük azonban félre az imént mondottakat. Vajon mindez azt jelentené, hogy az egyház — minekutána közel két évezreden át az „isteni dolgokról” szólt, azokkal foglalkozott, jól szem előtt tartva vertikális irányzódását — egyszerre mintegy felfedezte: most az evilág előtt kell számot adnom, a horizontális vonatkozásokkal kell törődnöm? Vessük tehát tekintetünket ezután a földre, embertársainkra, azok kérdéseire és igényeire, és — ami talán még veszélyesebb vállalkozás — reflektáljunk csak önmagunkra, foglalkozzunk saját magunkkal? Amikor az egyház önmagát kívánja a világ elé tárni, vagy épp a világ érdeklődését kívánja felkelteni, nem azt a látszatot kelti-e, hogy a középpontja mindennek, hogy ő maga a végső cél, és ő a forrása az emberek üdvösségének? Nem azt követeli-e magának, ami egyedül Istent illeti, ami csak Istenre vonatkoztatható? Nem úgy vélekedik-e, ahogyan a fentebb említett pap: az egyház mindenkéltől? — Mindenestre az így megfogalmazott kérdések és a bennük rejlő probléma nem új. Már *Claude abbé* így fogalmazta azt meg Bossuet számára: az egyház összeéveszti, sőt felcseréli a pápaságot és a vele kapcsolatos földi berendezkedést a mennyek országával, és isteni magaslatra emeli önmagát.

Mindezek előrebocsátása után feltétlenül érdekesnek kell tartanunk, hogy a II. vatikáni zsinaton mégis új értelmet kapott az egyház önreflexiója. Igenis reflektáljon az egyház önmagára, tárja a világ elé önértelmezését — követelték a zsinati atyák —, de úgy és azért, hogy akkor is Krisztus fénye ragyogjon fel az emberek előtt, ha a földön vándorló egyházra ügyelnek. Ennek érdekében adja fel végre az egyház a „tökéletes társaságnak” evilági képletekhez szabott elméletét, s önelégültsége helyett éppen „gyengeségeivel dicsekedve”, hogy története, múltja és jelene Isten erejéről tegyen tanúságot. Az egyházat nem szabad többé csakis mint „intézményt”, annak minden jogi, társadalomelméleti stb. vonatkozásában vizsgálni. Igen, az egyház intézmény is, de ennél mérhetetlenül több. XXIII. János pápának zsinatot összehívó szándéka éppen ezt a „többet” kívánta a világ elé tárni. A pápa egy hónappal a megnyitás előtt (1962. szeptember 11-én) mondotta, hogy a zsinaton végre szembe kell néznie az egyháznak Krisztussal. A Feltámadottnak isteni tekintete kell, hogy az egyházon átragyogjon, s hogy az egyház ezt tükrözve vezesse az üdvösség felé az emberiséget. Beszéde elején és végén így kiáltott fel a pápa: „Igen, ez Krisztus fénye: Krisztus egyháza, a népek világossága!”

A tíz esztendeje ünnepélyesen nyilvánosságra hozott *Lumen Gentium* konstitúció minden bizonnyal még a következő generáció számára is maradandó tanítást nyújt. És igaz ugyan, hogy benne maga az egyház áll a dogmatikus fejtegetések középpontjában, de e középpontosság nem fontoskodásból vagy önelégültségből ered. Ellenkezőleg, éppen abból a törekvésből fakad, hogy a zsinat igazolja: az egyház a hitnek nem központi témája. Nagyon is elevenen, „időtlen” biblikus képekben, és mégis korszerűen mutat rá a dokumentum, hogy az egyház ugyan a földön él, és mint egykor Isten őszövétségi népe a pusztában, a világ végezetéig maga is vándorol; hogy érzelmeinkkel megragadhatóan „Isten új népe”, de ugyanakkor titokzatos valóság, misztérium. E titok azonban nem saját mivoltát rejt, hanem Krisztus misztériumát teszi emberileg megragadhatóbbá, nyilvánvalóbbá a világ előtt.

Figyelemre méltó, hogy amikor már 1962 őszén a zsinati atyák az első tervezetet élesen támadták; egyszersmind nagy számban adtak kifejezést a kívánásoknak: mit is vár ma a kereszténység, sőt a világ egy ilyen önreflexiótól? Többek között elmondották: hozzák összhangba az egyházzal szóló tanítást a már kihirdetett liturgikus konstitúció tanításával; más szóval: az egyház istentiszteleire és istencsésétre vezessen, miként liturgiája, ne pedig botránykő legyen. Saját gyarlóságával és merevségével ne az Istentől való eltávolodást mozdítsa elő, hanem hivatása szerint Istenhez vezessen. Ne rekedjen meg a dokumentum a földi egyház bemutatásánál. külső megjelenésének, jogi berendezkedésének igazolásánál, hanem mutasson szüntelenül Krisztus felé. Nem szabad azt a benyomást keltenie, mintha a vándoregyház azonos lenne magával az Isten országával. Ne a megmerevedett és változhatatlannak tartott intézményt (estab-

ishment) tárja a világ elé, hanem azt hangoztassa, hogy a változások törvénye alatt állunk, s hogy úton vagyunk, miközben küldetésben járunk. E küldetést mindig, a történelmi mában is — nemcsak a kezdet idején — a Szentlélek erejében lehet valóra váltani, mindig a Lélek útmutatása szerint, nem pedig a „jól bevált sémákra” hagyatkozva kell a cél, a mennyei Jeruzsálem felé törekednünk. Úgy kell a világ előtt az egyházzal szólni, hogy kitűnjék: erejét felülről nyeri, a misztérium világa felől érkezik, és oda kell visszatérnie, afelé kell vezetnie. Mindezekre gondolva nem akarta a zsinat az egyházat merev és örök érvényűnek tartott definíciókkal meghatározni, inkább a biblikus képekkel (akol, — nyáj, melynek Isten a pásztora, — termőföld, — szántóföld, — épület, melynek alapja Krisztus, — család, hegyen épült város, — földi vándor, stb.) kívánt rámutatni lényegére, hivatására, céljára. A hierarchiáról is a biblia és az evangélium szellemében kell szólni, ezért azt csakis mint szolgálatot lehet bemutatni. Amint Krisztus szolgálni jött, úgy kell az őt képviselőket is szolgálatra vállalkozniuk, nem pedig unos-untalan feljhatalomra, jogokra hivatkozni. Rá kell mutatni arra is, hogy a szentség útja az egyházban mindenki előtt nyitva áll, jóllehet vannak Isten népében különleges feladatok és szolgálatok, melyek fokozott életszentségre köteleznek.

Az igényeknek és kívánságoknak felsorolásában kiemelkedő volt 1962. december 5-én Montini bíborosnak — a későbbi VI. Pál pápának — felszólalása. Milano érseke azt követelte, hogy a készülő dokumentum által is mindenki előtt Jézus Krisztust dicsőítse és állítsa előtérbe a zsinat. Az egyháznak ugyanis élete során ugyanazt a gondolkodásmódot és ugyanazt a szolgáló gyakorlatot kell — ha gyarló emberi hibákkal terhelten is — megvalósítania és a világ elé tárnia, amely Jézus Krisztusé volt. Szeme előtt kell tartania és hirdetnie kell, hogy Jézus Krisztus nélkül semmire sem képes, hogy mindent őtől kapott; hogy létének egyetlen igazolója és értelme Krisztus; hogy mindenkit öhozzá kell vezetnie. De nemcsak hirdetni kell ezt, hanem élettét kell megvallani. Mindennek a tudata kell, hogy az egyház magatartásából kitűnjék. Jézus az Ur, ő áll előtérben, — az egyház szerényen csak a háttérben. Ez a szemlélet lehet csupán — mondotta Montini — a készülő dokumentum egyetlen igazolható és elfogadható teológiai alapja.

Ma már — miután a zsinat történetirői vaskos kötetekben tették közzé a felszólalások és viták „eseménynaplóját” — köztudott, hogy bár Montini bíboros és sokan mások, akik hasonló szellemben nyilatkoztak, kemény kritikával és ellenállással találták magukat szemben, a tíz esztendeje közzétett *Lumen Gentium* mégis az „új hang” és „új szellem” jegyében készült el. Igaz ugyan, hogy a viták során ez az „új hang” sokakat „kihozott sodrából”, sokan emlegették, hogy a bibliai nyelvezet nem elég világos, nem tud versenyezni a precíz dogmatikus-jogi megfogalmazással. Igaz az is, hogy többen félték attól: a Montini-féle követelmények túl nagy merészségről tanúskodnak, az új szemlélet (melyről nem tudták elismerni, hogy voltaképp ősi felfogást tükröz) az egyházat majd „felforgatja”. Igaz, hogy a szegénységre és szolgálatra való felszólítás többek fülében a forradalom és lázadás hangjának tűnt, sőt volt, aki demagógiával vádolta a lassan többséggé alakuló új szellem képviselőit, mi több, volt aki „nefanda audacia”-t, elvetemült merészséget emlegetett. Mindez ma már történelem. De az is tény, hogy az aggodalmaskodók ellenvetései nem értek célt. Két esztendő három ülészaka alatt számos félreértést tisztáztak, míg nem elsőprő többséggel megszavazták a Krisztus világosságáról tanúságot tevő dokumentumot. Az esemény sorozat záróakkordjaként *Christopher Butler* apát már szinte könnyed szellemességgel tudta összefoglalni a vitáknak pozitív irányba mutató értelmét. Minden — olykor nagyon is ellentétes — megnyilatkozás belső logikáját kutatva rámutatott, hogy a viták során Isten Lelkének működése és az egyház életereje vált egyre nyilvánvalóbbá. Végül is a zsinat nem tett mást, mint Isten felhívó szavára, az idők jeleire ügyelve összefoglalta a hitből fakadó választ. Az atyák figyelembe tudták venni a kor igényeit, de anélkül, hogy bármit is feladtak volna a maradandó értékű tanításból. Krisztusról, az ő akarata szerint összegyűlt Isten népéről szóltak. Arról a Krisztusról tettek tanúságot, akinek nevében összegyűl és akit követve akar ma is szolgálni az egyház.

Mindezek után elmondhatjuk, hogy a *Lumen Gentium* — a közvetlen előzményeket és a teológiatörténeti hátteret vizsgálva — félreérthetetlen integrációs, azaz a múltat teljesebbé tenni akaró, kiegészítő törekvés jelmeze. Az évszázadok során az egyház — támadások és belső tévtanok ellen küzdve — ki-kisarkított

egyik-másik, önmagára vonatkozó tanítását. Oly elemek sorakoztak így egymás mellé, melyek között akadt örök érvényű, Krisztus akarataira visszavezethető, de akadt időleges, emberi, korszerűséget kielégítő is. A zsinat ebben a dokumentumban arra törekedett, hogy a lényegest foglalja össze, hogy a Krisztushoz tartozást dokumentálja. S bár „dogmatikus” tanítás született, az egész szöveg pasztorális jelentősége és értéke is igen nagy.

Ennek az integrációs törekvésnek első lényeges tényezője, hogy a látható, a külső megjelenésében megragadható egyházat — melyről sokan egyenesen azt tartották, hogy „az” egyház — szerves összefüggésében mutatja be a nem látható érzékkel meg nem ragadható, a misztérium fényében felragyogó egyházzal. Jel, őszentségi jel az egyház, mely minden külső megragadhatóságában is a belső lényegre, a Krisztus szándéka szerint összegyűlt szeretetközösségre kell, hogy mutasson. Természetesen azt sem feledhetjük: Krisztus kegyelmét, annak szétosztását, közvetítését a látható egyházra bízta. A kettősségben álló egység kidomborítása: az egyház öntanúsításának fontos momentuma volt a zsinaton. Mindazonáltal az Istennel való belső életegység döntő tényezője az egyházhoz való tartozásnak. Hiába tagja valaki a „külső” egyháznak, ha nem él benső, kegyelmi egységben Istennel. Ugyanakkor azonban fordítva is érvényes: ha valaki felismerte, hogy Krisztus egyházával találkozott, annak élő tagjává kell válnia.

Az integrációs törekvés tűnik ki azokon az oldalakon is, melyeken a dokumentum a papságról és a világi hívekről szól. A „klérus” és a „világiak” Isten népében válnak egységes egészé. A megkülönböztetés nem jogi, hanem szentségi eredetű. Isten népének nagyobb része a kereszttség szentségében születik újjá, a bérálásban válik nagykorú kereszténnyé, az egyházi rend szentsége pedig különleges szolgálatra avatja — szám szerint a mindig kisebb részt. De minden Krisztus-hívó — bármilyen mértékben is részesüljön a szentségi kegyelmek gazdagságában — egy népben, Isten népében válik egységes egészé, valódi Krisztus-közösséggé. A megkülönböztetés tehát reális, a megosztottság azonban már Krisztus szándéka ellen van, mivel az egész népnek egységessé kell válnia a szolgálat szellemében.

Különleges és jelentős integrációs törekvést árult el a Lumen Gentium azokon az oldalakon, ahol a pápának és a püspököknek kollegiális egységét hangsúlyozta. Téves ismeretekre és értelmezésekre vezethető az a már-már vulgáris felfogás, hogy az I. vatikáni zsinat tanítását a II. Vatikánum visszavonta, esetleg megváltoztatta. Nem, itt is kiegészítésre került sor. A kollegialitás értelme, hogy a püspökök testülete Péter utódával, a pápával együtt egységes testületet alkot. A püspökszentelés és a római püspökkel való egység által minden egyes püspök nemcsak saját egyházmegyéjének válik pásztora, hanem a püspöki kollégium tagjává is. Az egyházban a püspökök kollégiuma nem csupán a püspökök szám szerinti summája, hanem, mint kollégium — egységben a fővel — krisztusi alapítású, az apostolkollégium utódja. Tíz évvel a dokumentum megjelenése után — és mintegy száz évvel az I. Vatikánum infallibilitás-dogmája után — a kollegialitás távlatokat jelentő és hordozó fontosságát ma még csak kezdeti fázisában ismerhetjük. Úgy tűnik, hogy a mindinkább egységre törekvő világunkban az egyházban is nagyobb igény van a közös felelősségviesésre. Egyszersmind vitán felül áll az is, hogy a kollegialitás tana történetileg magában a kinyilatkoztatásban nyeri alapozását.

Végül integrációs munkát végzett az egyház zsinati öntanúsításában, amikor az egyébként gyakran — és nem szerencsés módon — izoláltan jelentkező Mária- és a szentek tiszteletét szervesen kapcsolta Krisztus misztériumához, az egyház belső életéhez. Az egyház Mária-tisztelete, a szentek tisztelete — ha helyes szemléletből fakad — elképzelhetetlen Krisztus misztériuma nélkül.

A tíz esztendeje nyilvánosságra hozott dogmatikus konstitúció feladata volt, hogy új szellemi és lelki energiákat bontakoztasson ki az egyház életében. Ezt ma, tíz év múltán nem nehéz megállapítanunk. Az elmúlt tíz esztendő azonban egyszersmind elégséges távlat is ahhoz, hogy feltegyünk néhány, ma már halaszthatatlannak tűnő kérdést. Vajon a zsinat által kijelölt útra az egész egyház rálépett-e? Ha esetleg így is lenne, vajon előbbre haladt-e a megkezdett úton? A feltárt új és mégis ősi forrásokból, mindenekelőtt a szentírásból merítettünk-e elégséges erőt? Igyekeztünk-e a Lumen Gentium mondanivalójában elmélyedni, gondolkodásunkat és tetteinket szerinte igazítani? Vajon az ébredés és az új életre való elszántság csak a zsinati atyák döntő többségű szavazatnyilvá-

nításaiban, vagy pedig az egyház egészében is megnyilatkozik? Megértettük-e már, elfogadtuk-e az új tanítást, — annak minden következményével együtt? Hogyan tudjuk azt a jövőben folyamatosan tettekben valóra váltani?

Tudjuk, az ilyen és hasonló „kényelmetlen” kérdések valóban nehéz kérdések is, kiváltképpen most, a tízéves évfordulón való visszatekintés és az előre-nézés órájában. Hiszen, ha még ma is fel kell tennünk ezeket a kérdéseket, akkor nyilvánvaló, hogy „vannak még hibák”, vannak még mulasztások. Egy bizonyos: a Lumen Gentium csakis akkor válik valóban hatékonyan a „népek világosságává”, a Krisztust követő szolgálat alapjává, ha teljesül az a feltétel, amit tíz éve maga VI. Pál pápa szabott. Az ti., hogy az egyház középpontjában végrehajtott alapvető reformok nélkül az egyház perifériáin sem lehet majd eredményes agglomerációt végrehajtani. Az új szellemnek, új lelkületnek mindenekelőtt az egyház központját kell átförmálnia, az új impulzusoknak az egyház szívéből kell érkezniük. Ha nincs, vagy nem lesz központi támogatás, akkor minden őszinte reformtörekvés csődöt fog mondani, akkor a megújulni kívánó szívek — olykor talán kritikátlanul — önkényeskedésre fognak hajlani. Ha az egyház felelős irányítói nem értik meg vagy késleltetni akarnák az idők jeleit, szavát és eseményeit, akkor anarchikus rendezetlenségbe fogják sodorni — ha az ellenkezőjét is akarnák — a részegyházakat.

Van azután egy másik veszély is — a pápa erre is ismételten utalt — ti. a meghamisítás veszélye. Ez legkönnyebben abból a mulasztásból fakadhat, hogy az egyház, Krisztus jegyese nem képes vagy nem akar Krisztusba, mint tükörbe tekinteni. Ha nem Krisztus elé állva és nem őszintén vizsgálná önmagát, képtelenné válnék arra is, hogy Krisztus szeretetét, szépségét sugározza, szolgálatát folytassa a világban. Ha így járna el, feladná saját identitását, meghamisítaná önmagát.

Mindezek után szükségszerűnek tűnik az egyébként is ismert megállapítás: az egyházban minden igaz reformtörekvés csakis belső megújulási, azaz Krisztushoz hasonulni akaró szándékból fakad. Ez viszont elképzelhetetlen a szentírással és az élő tradícióval való szerves egybeforrottság nélkül. Ez utóbbi, azaz a hagyomány folyamatosága viszont valódi — Krisztushoz és az apostolokhoz fűződő — folytonosságot követel, és nem elégedhet meg egy rövidebb történeti fázishoz, például a tridenti időszakhoz való görcsös ragaszkodással. Meg kell továbbá még fontolnunk, hogy semmiféle korszerű megújulás nem lehetséges élő hit nélkül. Ez a hit követelő, azaz bátorságra és merészségre tart számot, hogy — Krisztushoz hasonlóan — tudjuk, ha szükséges, a nemegyszer „szentnek tartott” betű- és törvénykultuszról szabadulni. Követeli, hogy legyen erők újra Krisztus evangéliumának ítélszéke elé állni. Krisztus primátusa elé — vallhatjuk H. de Lubackal — sem régen, sem ma nem lehet senkit és semmit sem helyezni. A földi primátus-hordozó előtt is csak Krisztus rendelése, akarata és szándéka szerint lehet tisztelettel hódolni.

Tudjuk — huszonegy egyetemes zsinat története tanít rá —, hogy egyetlen zsinat sem ért el teljes „sikert” az egyház életében. Mégis lehetségesnek kell tartanunk, hogy a Lumen Gentium konstitúció eredményesen fog továbbra is hatni. Egyszerűen azért, mivel nem az emberi bölcsesség szavaival kívánt szólni, hanem „Krisztust, aki a népek világossága” állította újra az egész egyház elé. Amint a zsinat ülészakain naponta trónra helyezték a Krisztus szavát tartalmazó evangéliumot, éppúgy Krisztust magát tekintették az egyházzal szóló dokumentumot megfogalmazó atyák Igazságuknak és Útuknak. Csakis ebben a Krisztushoz kapcsolódásban képes ma is és továbbra is az egyház — ahogyan XXIII. János pápa mondta — „a maga útján járni”.

VI. Pál pápának zsinatot bezáró beszéde világosan foglalta össze: mit is akart a II. vatikáni „ekklézológiai” zsinat. Arra vállalkozott — mondotta a pápa —, hogy átgondolja: mi is voltaképpen az egyház, s ezt azzal a szándékkal tette, hogy önmagát jobban megismerve, földi szemléletét, jogszabályait és sok minden életében átrendezzen. Ez az önmagába-tekintés nem volt öncélú, még kevésbé volt jogainak hangoztatása, hanem azért történt, hogy — a Szentlélek kegyelmében — tulajdon életében és működésében újra felfedezze Krisztust és jobban elmélyedjen a titkaiba. Az egyház világosabban kívánta felfedni, megérteni Istennek terveit és jelenlétének, köztünk-lakásának misztériumát, hogy ezáltal felelőse hitét és elmélyítse szeretetét.

A zsinat réginék és újnák határán, feszültségében ült össze, tárgyalt, sőt vitázott az egyházzal, annak lényegéről, feladatáról. E tárgyalások és viták egyik

nagy jelentőségű dokumentuma éppen a Lumen Gentium volt. Az egyház általa mozgásba jött, hogy megtegye az első lépéseket saját holnapja, a jövő felé. Önmagát akarta figyelmeztetni: a történelmi mában úgy készíti elő a holnapot, ha többet és jobban figyel Krisztusra, létbeszólítójának akaratára. Ha buzgóbban hirdeti a megfeszített és feltámadott Krisztust. A „klerikális egyház” elefántcsonttornya ledől, hogy mind szélesebbre tárja kapuit Isten népe, a meghívottak számára.

Félre ne értsük azonban: a Lumen Gentium nem oly végleges dokumentum, amelynek alapján a vándoregyház egyszer s mindenkorra berendezkedik a földön, s magabiztosan tekint a jövő felé, nem gondolva a holnap új feladataira. A tízéves évfordulóját megért dokumentum csak kiindulópontja lehet, vagy inkább mérőköve a jövő felé vezető útnak. Kovász, melynek hatnia kell. Jaj nekünk, ha megállnánk már az indulásnál. A tisztulási folyamatnak még csak a legelején vagyunk.

TEILHARD DE CHARDIN

AZ ANYAG SZÍVE (4)

3. Az Isteni Erőtér

Láttuk, hogy a szellem — sajátos struktúrája következtében — egyszersmind az égi tájak felé fordul, meg földi síkok is polarizálják. Két kockázatos törekvés. Könnyen származhat belőlük az a veszély, hogy fejlődésemet menet közben térítik ki útvjáról. Ha keleti és pogány irányomat követem, akkor szétesni és felolvadni engedik éneimet az egyetemes Szférában. Ha pedig — ellenkezőleg — elszakadok s elvágom magamat az egyetemes Szférától, akkor másfelé igyekszem fölszabadulni. Visszavető „materializálódás”, vagy pedig embertelenné tevő „spiritualizálódás”. Hálistennek átjutottam e Scylla és Charybdis között. Ezt annak köszönhettem, hogy egy szép napon észrevettem: egy olyan Világban, amelyet már előzőleg összpontosuló jellegűnek ismertem fel, az Egység irányában nyitva áll egy harmadik út — és ez a jó! —: a kozmikus Szféra szíve mélyén találni meg azt a titokzatos, kettőből összetett pontot, ahol az önmagában teljesen elrendeződött Sokféle a reflexió erejével bensőleg jut föl a Transzcendensbe.

Ez bizony különös és elképesztő régió. A Kozmikus, az Emberi és a Krisztusi találkozására új terület tárul fel rajta: a *Központi*, ahol már kezd eltűnni az a sokféle ellentét, amely annyira gyöttri és szorongó aggódással terheli életünket.

Az összeszoruló bolygó ellenállhatatlan nyomására bennünk és körülöttünk napról napra súlyosabbnak érezzük azt az ellentétes törekvést, amely ott feszül egyrészt a minket egymáshoz kötő „tangenciális” erők, másrészt a „radiális” vágyak között, amelyek pedig arra sürgetnek, hogy személyiségük közölközhetetlen mélyét érzük el. Visszariadunk az elkerülhetetlen totalizálódástól, amely azzal fenyeget, hogy valami determinista és darabokra hulló „második Anyagba” süllyeszt. De elrémülünk attól a végtől is, amelyet az elgépiesedés okozhatna, s ami ugyanolyan félelmetes, mint a szétesés és a visszatérés az „első Anyagba”.

Lázálom szakad ránk: hátha pokoli körforgás, kiút nélküli *circulus vitiosus* bugyrai tartanak fogva...

Nos hát, éppen ebből a lidércnyomásból ébresztenek fel az összpontosító és vonzó egyetemes Központ sugarai. A bonyolultságuk végső fokára jutó és miniket közönségre kötő kapcsolatok ebben az egyetemes Központban törekszenek összefonódni azzal a vonzással, amely énünket előreröpíti. Sajátos és csodálatos eredménye ez a Központi munkájának, amely se szét nem oldja, se le nem igazza azokat az elemeket, amelyeket egybegyűjt — de személyükben tökélesíti őket. S ez éppen azért van így, mert úgy szív magához, hogy egyre jobban „központosít”! — Csakugyan elmondhatjuk, hogy a Világegyetem ilyen magas csúcsein

a Sokfélét már szintézis téríti vissza az Egyhez, s ezért a Totalizáció fölszabadít, vagyis az Anyag Szellemmé válik — éppen abban a mértékben, ahogy mindenüvé szétáradni kezd a szeretet.

Kétségtelen, hogy attól a perctől kezdve, amikor lelki világom belső egén „az Anyag Bíborát” felváltó „Szellem Aranya” már „Valakinek a Fehér Izzása” felé kezdett átváltozni, szívemben a Világ — legalábbis elvileg — izzani kezdett. A Fejlődés csúcán megjelent a Személyes, s ezáltal a Világmindenség *potenciálisan* változott szeretetre méltóvá és szeretővé. De még észre kellett vennem a Krisztusnak az Omega-Ponttal való összekapcsolódását, hogy szemem elé szikraözönként táruljon egy rendkívüli jelenség: a Világ teljesen lángba borul a *mindent elárasztó szeretet* hatására.

A Szeretet... Ez a különös hatalom kezdettől fogva szüntelenül izgatta és elbűvölte az emberi gondolat mestereit, mert mindenütt megtalálható, heves izzású, és számtalan formája, végtelen gazdag színskálája van. De most már látom, hogy csak a Noogenezis útján járó Világegyetem krisztusi központú zónájában fejti ki bámulatos erejét, mert ott tiszta állapotban árad szét: *mindent átalakít és mindennek helyébe lép.*

Hatvanéves tapasztalat és eszmélődés vitt el az összpontosuló Fejlődés meg-látásához. Ez a szemléletmód lett szilárd alapom. S ha ebből a szempontból nézem az egész kozmikus Történetet, azt látom, lényegében visszavezethető egy olyan egyetlen és örjási elrendeződési folyamatra, amelynek működése (a Nagy Számok és a Szerencsés Esetek felhasználásával) statisztikai szükségszerűséggel minden pillanatban kiváltja a szenvedés bizonyos mennyiségét (félrecsúszott létezők, betegség, halál...). De mihelyt Krisztus alakja foglalja el az Omega-Pont helyét, akkor éppen ennek a folyamatnak *két arculatát* (a *szervezőt és a lecsök-kentőt*) járja át és hódítja meg valami egységesítő ár hatalmas erejé. A Kozmogenezis egyszerre személyivé válik; a *minket Krisztus számára központosító* kibontakozási formái is személyivé alakulnak; még a *minket központunkból* Jézusba dobó kisebbedéseink is személyivé finomulnak. Ezért ez a Kozmogenezis — még legkérelhetetlenebb és legsötétebb determinizmusaival együtt is — hirtelen új formát ölt: számtalan szállal köt a vonzás és a beteljesedés legfelső pólusához. A Világ egész felszínén és teljes mélységében sebesen fut szét a szeretet árama. S ez nemcsak pótlékos melegként vagy szépítő illatként árad szét, hanem mint mélyből fakadó lényeg. Rendeltetése pedig az, hogy mindent átfórmáljon, magához alakítson, felváltson...

A Tudomány már régóta hozzászoktatott minket ahhoz a gondolathoz, hogy ha „lefelé tartó” evolúciós útján vizsgálunk bármely fizikai energiát, azt tapasztaljuk: széteső és élettelenné váló Világ ölen igyekszik hóvé lefokozódni. Vajon nem sokkal figyelemre méltóbb-e az, hogy a Világmindenség teljes egészében meg-látott Energetikája éppen ezzel párhuzamos és kiegészítő elgondoláshoz visz el? Ha bármely szenvedély (sőt minden látás is) az egységesítő kozmikus Pólus irányában végsőkig feszül, akkor azt a különös „hajlamos” mutatja, hogy szeretet-té törekszik átalakulni. Ez annyit jelent, hogy az a szeretet, amely kezdeti fokain minden lelki tevékenység szépségeként, vonzóerejeként, majd működő lényegeként mutatkozik, tapasztalatunk számára fokozatosan kezd legfőbb részévé válni, s végül az egyetlen és legfelső formája lesz.

Sola caritas... Csak a szeretet.

Erről a magaslatról nézve a Világmindenséget már fölfelé zúduló áradásnak látom: minden kutató erőfeszítés, minden alkotó akarat, minden szenvedés át-ölelése a jövendő felé feszülve összpontosul, egyetlen, vakítón fénylő nyílként. Végeredményben erre a csúcra értem, s életem alkonyán továbbra is kutatom a jövőt. Mert szeretném látni, hogyan növekszik benne Isten ragyogása.

4. Fölfedezni Isteni. — Hívó szó Ahhoz, aki jön

Teljesen elárasztott az a boldogság, hogy körülöttem minden dolgot közpon-tosulni, megszilárdulni láttam, s hogy ugyanakkor szeretet járta át őket. Ezért a krisztusivá alakulásnak ebben a hatalmas jelenségében, melyet a Világ és Isten összekapcsolódása tárt elém, sokáig nem is figyeltem másra, mint csak az Egyesülés bennem növekvő erőire. Minden arra szolgál, hogy nagyobb erők fe-szítsék a kozmikus Szövetanyagot; ennek célja pedig az, hogy ebben a kozmikus

Szövetben számomra nagyobb legyen az isteni Jelenlét. — Belső életnek ehhez az eléggé egocentrikus és zárt korszakához világosan tartozik a *Mise a Világ felett* és *Az Isteni Erőtér* ihletettsége és megírása.

Valami belső gátlás különös hatásai oly gyakran akadályoznak minket, hogy felismerjük azt, ami itt van a szemünk előtt... Én is ilyen gyöngeség miatt nem számoltam azzal, hogy miközben Isten még a Szellem legfelső magaslatán is föltétlenül „metamorfizálja” (átalakítja) a Világot, közben viszont a Világ minden bizonnyal „endomorfizálja” Istent („valamiféle külső nyomással hat rá”). Már az egyesítő működés hatására is, amely nekünk Őt kinyilatkoztatja, Isten valamiképp „átalakul”, amikor minket magába szervez. Ezért ma az emberivé lett Fejlődés lényege és célja már úgy mutatkozik számomra, hogy nemcsak pusztán látnom kell Őt és hagynom, hogy átöleljen az Isten, hanem ugyanakkor (vagy éppen mindenekelőtt) egyre jobban fölfedezni Őt (sőt bizonyos értelemben: „be is fejezni”).

Az Ő Vonzása és a mi Gondolatunk találkozik. Ezért Isten „változik” bennünk és körülöttünk. Mivel növekszik a „kozmosz Egyesülés Mennyisége”, ezért az Ő fénye, ragyogása is gazdagszik. Ime, végül így ismertem fel és fogalmaztam meg a Nagy Eseményt, a Nagy Hírt...

Ha régebben jellemezni akartam azt a titokzatos erőt, amely gyermekkoromtól kezdve nógatótt — látszólag a „Természetfölöttivel” ellenkező irányba, vagyis valami Emberen-túli felé, — akkor általában úgy fogtam föl, mint nem Istenből, hanem valamiféle rivális Csillagból származó hatalmat. S régebben azt is véltem, hogy a probléma lényege nem más, minthogy Istennel kell összeegyeztetnünk és neki kell alárendelnünk ezt a versengő erőt.

Most viszont már megláttam valamit: ugyanúgy, mint az Eg magasából, a jövő kozmosz mélységeiből is csak Isten, *mindig ugyanaz az Isten* szól hozzám. A hagyományos „Fenti Isten” elé hirtelen keresztbe vetődik a *Jövőben ránk váró Isten*. S ha nem tesszük egymás fölé ezt a két képet, *egyetlen képként*, akkor *teljesen imádni* már soha többé nem leszünk képesek...

Új Hit ez: a Transzcendens felé szálló Hit és az Immanens felé röpítő Hit egyesül benne. Új Szeretet, mert istenivé váltan kapcsolódik egybe a Föld minden mozgató szenvedélye. Ime, most és mindvégig ezt várja szívszakadva a Világ, mert másképp elgyöngül és elpusztul. Ma már látom ezt.

A klasszikus metafizika ahhoz szoktatott minket, hogy a Világot, mint a „Teremtés” tárgyát, valami „külső produkcióként” lássuk, amely Isten túlaradó jósága folytán az Ő alkotóerejéből *került ki*. Hogy teljesen tudjak cselekedni és szeretni, én ellenállhatatlanul oda jutottam, hogy most (*Szent Pál* szellemének megfelelően) magát az Abszolút Léteket kiegészítő-befejező titokzatos alkotást veszek észre. A Világ már *nem kifelé-helyezéssel és szétszóródással Léteben-részesülő valami, hanem pléromizációval (beteljesítéssel) és összpontosulással részesül a Léteből*. Már nem Okozás eredménye, hanem Egyesítés alkotja meg (16).

S ekkor az a Krisztus, aki „kozmoszúsá lett”, egy csapásra „abszolúttá válik” számomra!

A Pogányok egyre gyakrabban azzal a kritikával állnak a keresztények elé, hogy ha egyszer valaki Jézust állítja az Ember és Isten közé, akkor éppen ezzel elsorvad, kibontakozásában megáll számunkra az Isten-eszme. Ebből következnek az, hogy modern szellemünkben a Kereszténység már nem táplálja, hanem — éppen ellenkezőleg — bénítja az imádás vágyát! Hányszor gondoltam én is majdnem ilyesfélét; s biztos, hogy igen sokszor mondták ezt nekem mások!

Krisztus, mint Istent kisebbítő valaki...

Mily könnyen és egyszer s mindenkorra szertefoszlik ez a halálosan fenyegető gyanú, mihelyt érzékennyé válunk a modern misztika iránt és fölfedezzük, hogy a történelemben *megtestesült Isten* — éppen azokkal a jellemvonásaival,

(16). „Az Atya, az Istenség patakozó forrása, (...) önmagában szül két isteni Személyt. S a Fiú, a második alkotó isteni Személy az Istenségben, egyetlen isteni Személy alkotásával valósítja meg termékenységet. Ez a harmadik Személy, aki semmi öröknek és nem-teremtettnek nem létrehozója, megalkotja a megtestesült Igét. S ez a megtestesült Ige (...) megadja a kegyelemnek és a megdicsőülésnek rendjét, amely azzal végződik (...), hogy elővételezi (anticipálja) istenivé-válásunkat. (...) S ezzel teljesedik be Isten önnönmagát-közlése önmagában — és önmagán kívüli!” — mondja *Bérulle* kardinális *Les grandeurs de Jésus* c. könyve 272. lapján. Tehát az Isten-Emberben a Világ-mindenség csakugyan „magát az Abszolút-Léteket kiegészítő-befejező titokzatos alkotás.”

amelyek kezdetben túlságosan egyedivé tették — és csakis Ő elégítheti ki annak a Világegyetemnek hajlíthatatlan törvényeit, amelyben minden csak születés által jön létre és jelenik meg. S csakis Ő elégítheti ki szellemünk elfojthatatlan vágyait is.

Mert elvégre is:

„A fenti Isten” + „a Jövő felé vonzó Isten”... Mi mást ad nekünk minden eljövendő Vallásnak az egyenlete, ha nem éppen „teo-kozmosz” távlatok végpontját, azaz krisztusi befejezést?

A Teremtő Egyesülés látásmódjában szükségképp nemcsak a Világmindenség, hanem maga Isten „válík krisztusivá” az Ómegában, a Kozmogenezis vég-ső határán. Más szavakkal kifejezve: logikusan valamiféle Pán-Krisztus-hit irányába tart és biológiailag ezzel a hittel teljesedik be a „fejlett” Egy-Isten-hit, amely köré bizony szüntelenül központosul a Föld vallási energiáinak színe-java.

Ez a hit nemcsak határtalanul kiterjeszhető és alkalmazható a Világ új távlataira, de szívünk számára is kimeríthetetlenül teli van fejlődést tápláló energiával. Egünkön így növekszik — az Emberin-Túli méretei és igényei szerint tágulva — egy valódi *Szuper-Krisztus*, teljességében ragyogva a *Szuper-Szeretet-től*.

Ima az egyre nagyobb Krisztushoz

„Uram, minden ösztönömmel, életem minden szerencsés véletlenében sosem szüntem meg Téged keresni s Téged állítani az egyetemes Anyag szíve mélyére, s ezért úgy fogom majd lezárni szememet, hogy a mindent átragyogó és mindent lángra gyújtó Egyetemes Tűz fogad boldogító ölére...

A minket hátán hordó Világ érinthető és érinthetetlen két pólusát, a külsőt és a belsőt egymáshoz közel hoztam és összekapcsoltam, s ezért minden szinte lángra lobbant és fölszabadult...

Jézus, már gyermeklelkemben tanyát ütöttél, mint „egészen kicsinyke”, Anyád karján ülő — követve a Születés nagy Törvényét. S aztán bennem is folytattad Egyházban-növekedésed pályáját, s ezért palesztinai emberséged lassan-lassan mindenüvé kiáradt, mint sok-sok szívárvány, amelyben Jelenléted átjárt, de nem rombolt le, hanem magasabb lelki fokra emelt körülöttem minden más jelenléte...

Azért volt mindez így, mert összpontosuló Világmindenség tárult elém, amelyben Te — Föltámadásod jogán — annak a teljes Központnak helyét foglaltad el királyi hatalmaddal, ahol már minden egyesül!

Fantasztikus ez a korpuszkuális kaptár, amely talán a Végtelenül Szétszórtnak a mélységeiből havazott alá, vagy talán — ellenkezőleg — valami Végtelenül Egyszerűnek a szétrobbanásából füstölgött föl... Igen, elképesztő sokaság karol minket örvényébe!... Ezt a mérhetetlen szemcsés Energiát (ki tudja? — talán, hogy még jobban érinthesselek? — vagy hogy még inkább ölelésedbbe férközhessem?) szemem láttára öltötted magadra, Uram. Vagy inkább azt mondjam talán, hogy magad alkottad meg saját Testedet is? S én sokáig nem láttam benne mást, csak csodálatos kapcsolatot valami már befejezett Teljességgel...

De aztán egy szép napon, nem is olyan régen, figyelmeztetted, hogy amikor eljegyezted magad az Anyaggal, akkor nem csupán Mérhetetlenségét és Szervességét öltötted magadra, hanem magadba szívttad, megragadtad és magadnak kötötted le mérhetetlen lelki erőköszletét is...

... Annyira, hogy azóta már úgy látlak, úgy érzek, hogy Te lettél nemcsak Az, aki volt és Aki van, hanem még sokkal inkább Az, *Aki eljövendő*...

Uram, néhány szolgád szemében a Világ, a mi új Világunk, az atommagoké, az atomké, a géneké, — állandó szorongás forrása lett, mert most már annyira mozognak, olyan ellenállhatatlannak és szörnyű nagynak tűnik! Egyre nagyobb annak a lehetősége (s előlött makacsul szemet hunyunk), hogy egünkön előbukkannak majd más gondolkodó bolygók... Világosan látjuk, hogy az egész földgolyó erőfeszítésének köszönhetően, mint szőkik előre az a fejlődés, amely már önmagát irányítani és meggyorsítani képes. S az ultrareflexió hatására mint emelkedik látóhatárunkon valami Emberen-Túli... Mindez elrémíti azt, aki még ingadozik, hogy az Anyag zubogó árájába vesse magát, mert attól fél, hogy Istene szétrobban, ha egy új dimenzióval még nagyobbra növekszik.

De az én eszem és szívem számára, Uram, semmi sem tehet Téged annyira szeretetre méltóvá, — egyedül méltóvá szeretetemre —, mint éppen az, hogy úgy látlak meg, mint aki *nyílt* Központ vagy saját mélységeid felé, s ezért folyton erősebbé válsz, színed egyre égőbb és tüzeesebb, amint önmagad szívébe gyűjtesz és hatalmad alá vonsz egyre többet a Világmindenségéből („egészen addig, míg majd vissza nem térsz s a Világot önmagaddal vissza nem viszed Annak ölébe, Akitől jöttél”) s így plérómizálsz önnönmagadat.

Uram, ahogy múlnak az évek — azt hiszem —, annál inkább látom, hogy bennem és embertársaimban a modern Ember nagy és titkos vágya nem annyira az, hogy a Világ birtoklásáért veszekedjék, hanem sokkal inkább az, hogy módot találjon kijutni a Világból. Az a szorongás kínozza, hogy a kozmikus Gömbön nem annyira térségileg, hanem ontológiailag van bezárva! Aggódva keresünk kiutat, vagy még pontosabban mondva: egységesítő központot a Fejlődés számára! Bizony, ma már ilyen sötét árny szállja meg mind a Keresztények, mind a Pogányok lelkét, s ezzel a szenvedéssel fizetünk az egyre növekvő, az egész bolygót átfogó Reflexióért.

Az Emberiség öntudatra ébredt abból a mozgásból, amely tovasodorja, s ezért egyre inkább szüksége van arra, hogy rátaláljon önmaga előtt és önmaga fölött valami olyan értelmes Válaszra és Megoldásra, amiben végre teljesen bízhat.

Nos hát, ez az Isten már nemcsak az öreg Kozmosz Istene, hanem az új Kozmogenezisé (abban a mértékben, amint a kétezer éves misztikus munka oda érkezik el, hogy Tebenned, Jézus, a Betlehemi Gyermekben és a Megfeszítettben már magának a Világnak Első Mozgatóját és egységesítő Központját tárja elénk). Ezt az Istent, akit annyira vár a mi nemzedékünk, ugy-e, Jézus, éppen Te jelentet számunkra és adod is meg nekünk?

Szilárd és Egyesítő Isten, *arról ismerhetiünk fel Téged* s az a Te lényeged, hogy végtelenül, alakváltozás nélkül és szakadatlanul növekedhetsz, akár csak az a titokzatos Anyag, amelynek Szíve mélyén Te lakozol s amelynek végső fokon Te ellenőrzöd minden mocsanását. Gyermekkoromnak s életem alkonyának Ura, önmagadban végleg tökéletes, számunkra mégis megszületni sosem szűnő Isten, aki ezentúl már egyes-egyedül elégíthetsz ki minket, mert imádó hódolatunk számára, „kibontakoztatónak” és „kibontakozónak” mutatkozol, szakítsd szét végre mindazt a homályt, amely még elrejt Téged, a rosszindulatú előítéletek kódét meg a hamis vélekedések felhőit is.

S mindent mélyében átragyogó Tüzed árja fakadó forrásként tárja elénk egyetemes Jelenlétedet, a tiédet, egyre nagyobb Jézus!”

ZÁRADEK

A NŐI, vagy az EGYESÍTŐ

A legelőbb Érinthető a Test. S a Férfi számára a Test a NŐ.

Gyermekkoromtól kezdve az Anyag Szívének fölfedezésére vállalkoztam. Ezért elkerülhetetlen volt, hogy egy szép napon ne találkozzam a Nőivel. Az érdekes csak az, hogy ez a találkozás harmincéves koromig váratott magára. Mert előbb annyira elbűvölt a Személytelen és az Egyetemes...

Tehát különös késés.

De termékenynek is bizonyult ez a késlekedés. Miért? Mert közvetlenül a háború előtt érte lelkemet, pontosan akkor, amikor a Kozmikus Érzék és az Emberi Érzék már kezdett kinőni bennem a gyermekcipőkből. Az új energiát nem fenyegette az a veszély, hogy mellékútra tereli vagy szétszórja erőimet: lelki vágyaim kellős közepére zuhant, amelyeknek hatalmas feszültsége ugyan még kicsit hűvös volt, s éppen ezért csak arra várt, hogy erjedni kezdjenek, végességig megszerveződjenek vágyaim.

Tehát amikor e lapokon beszámolok belső látásom történetéről, egy lényeges elem (egy atmoszféra...) hiányoznék, ha befejezésül nem beszélnének erről is. Attól a kritikus perctől kezdve, amikor elhagytam a régi családi és vallási formulákat s kezdem megtalálni és kialakítani magamat, minden csak női szem sugárzatában és befolyására bontakozott ki bennem.

Persze, ne várjanak itt tőlem mást, mint csak a férfi általános vallomását: lelkem legmélyéről szinte imádó érzelem szállt azok felé a nők felé, akiknek meleg szíve és bája cseppenként ivódott legkedvesebb gondolataim velejébe...

De bár ebben a témakörben nem szolgálhatok adatokkal, leírásokkal, annyit mégis határozottan állíthatok, hogy a tényekkel érintkezve fokozatosan született meg bennem két meggyőződés. Róluk szeretnék tanúskodni, koromhoz illő józan nyugalommal és elfogulatlanul.

Először is jómagam vitathatatlanak hiszem azt (elvileg és gyakorlatilag is), hogy a férfi — még ha igen-igen átadja is magát egy eszme vagy az Isten szolgálatainak — csak akkor juthat lelki érettségre és teljességre, ha valami „érzelmi” hatás éri. Ez a „szentimentális” hatás érzelmileg járja át értelmét, s legalább kezdetben felszítja szeretetének erőit. Mint ahogy lehetetlen élni fény, oxigén vagy vitamin nélkül, ugyanúgy a férfi — egyetlen férfi sem mellőzheti a Nőt. Ez napról napra nyilvánvalóbb tény.

Második meggyőződésem pedig ez: bár a nemek beteljesítő találkozása az emberi pszichében alapvetően fontos és szervező erejű, jelenleg mégsem bizonyítja semmi (sőt éppen ellenkezőleg!), hogy világos képünk volna arról, miként működik ez a mindent megalapozó kiegészülés, és melyek a legjobb formái. A szociális szempontból állandóan gyermeknemzésre szánt házasság és a teológiai-lag elszakadásként felfogott vallási tökéletesség között még hiányzik számunkra egy harmadik út. Nem azt mondom, hogy ez a harmadik megoldás a kettő között középső (középszerű) utat jelent. Nem! Én felsőbbrendű útról beszélek, amelyet megkövetel az a forradalmi változás, melyet a minap robbantott ki szellemünkben éppen a „szellem” fogalmának szemléleti átalakulása. Nem anyagtól elszakítotttságot jelent a szellem, hanem szintézist. *Materia matrix*: az anyag a szellem anyaméhe. A nemek kölcsönös vonzódásában még alva rejlik, kifürkészhetetlen erőktől nem durva szakítással kell elfutnunk, hanem magasabb fokra emelve (szublimálva) kell őket meghódítanunk. Egyre határozottabban meg vagyok győződve róla, hogy itt rejlik a Tisztaság lényege és a jövőben rá váró nagyszerű szerep (17).

Ezt a két megállapításumat a következőképpen igazolom és állítom a megfelelő szemléleti síkra:

Amikor a Noogenezist magyaráztam, főntebb azt mondtam, hogy az egyedi magasfokú-központra-irányulás jelensége (szupercentráció) sajátos ponthoz juttatja a korpuzkuláris tudatot: Gondolat formájában készletti önnönmagára hajolni, és saját magában ér el belső feszültséget. Aki látni tud, az a Reflexió ilyen nagy kozmikus eseményének lényeges kiegészítéseként fogja föl az „amorizáció lépését” (talán így nevezhetném: a szeretet átható működésének küszöbét, lépéscsúfokát). Bár az egyén hirtelen meg is nyilatkozott önmagának, az Ember — mint elem — befejezetlen maradna, ha a másik nemmel való találkozása révén nem lobbanna fel benne a személyt személyhez, központot központhoz vonzó vágyódás.

A *reflexiv monász* megjelenését *érzelmi kettős (affektív diász)* kialakulása egészíti ki.

S csak *ezután* (vagyis ettől az első szikrától kezdődően) következik mindaz, amit leírtam: a Neo-kozmosz fokozatos és nagyszerű kidolgozása, az Emberentűli, a Pán-krisztusi kialakulása... Mindhármát nemcsak szellemi fény világítja meg gyökereikig hatóan, hanem egész valóságukat egyesítő kötőanyagként járja át

az Egyetemes Női.

(Párizs, 1950. október 30.)

(V é g e)

(17)....Az a Férfi és az a Nő, akiknek rendeltetése a Föld lehető legmagasabb fokú lelkivé-alakítása, nem érintkezik egymással közvetlenül, hanem összpontosulva találkoznak a lélek csúcsain... A Szűzesség úgy viszonylik a Tisztasághoz, mint a gondolat az élethez: teljes „átfordulás”, valami sajátos és kritikus pont van közöttük... A Szeretet most megy át „állapotváltozáson” a Nooszférában. S ebben az új irányban készül az Emberiség kollektív útja Isten felé... Elméletileg lehetséges a szerelem ilyen átalakítása. Megvalósulásához elég az, hogy az ember erősen megérezze a személyes isteni Központ hívó szavát s ezáltal uralkodjék a természetes vonzódás felett.” (Teilhard de Chardin: *A tisztaság fejlődése* c. még kiadatlan jegyzetéből).

KÖZEL VAN ISTEN ORSZÁGA

A címben szereplő „Isten országa” (*baszileia tou theou*) kifejezés annyira megkopott az évezredek folyamán, hogy csaknem teljesen elveszítette eredeti ízét, zamatát. Tulajdonképpen nem is szerencsés szó az „ország”, mert Jézus nem „egységes államszervezetbe tartozó földrajzi területre” (Magyar Értelmező Kéziszótár) gondolt. A „királyság” sem mond többet. Egyrészt azért, mert nem olyan államformáról beszél, amelyben a király az államfő, másrészt azért, mert a királyoknak ma már nincs hatalmuk. A „*baszileia*” legtalálható fordítása erő, hatalom, uralom. Isten királyi uralmának eljövetele azt jelenti, hogy a hosszú várakozás után Isten beváltja valamennyi ígérését. Elérkezett az idő, megvalósul a remény, teljesülnek a vágyak. Ezen lelkesült föl a tömeg Jézus nyilvános működésének rövid ideje alatt. Valami nagyszerű volt a levegőben: elképesztő hír, lenyűgöző esemény, elsópró erejű győzelem. Küszöbön állt a megváltás.

Jézus üzenetét öt pontban foglalja össze A. Greeley: 1. Életünket át kell alakítanunk, mivel közel van Isten országa. 2. Megvirradt az üdvösség napja. 3. Isten uralma mindenekelőtt irgalmában és emberszeretetében mutatkozik meg. 4. Barmekkora ellenállásba is ütközik, Isten országa mindenképpen győz. 5. Az üdvösség és a győzelem híre óta minden okunk megvan az örömré. Az üzenet nagyon egyszerű, s meglehetősen elcsépelte. Nem homályosíthatja el azonban sem mindennapisága, sem banalitása azt, hogy egészen alapvető kérdésre válaszol: vajon jóra fordul-e a végén minden? Igen, arra mérget vehetsz — mondja Jézus. Vagy másképpen: a kérdésre, hogy tragédia-e vagy komédia az élet, föltétlenül bizalommal feleli Jézus, hogy komédia.

Az Isten országa

Térjetelek meg. „János fogságba jutása után Jézus Galileába ment, és hirdetni kezdte Isten evangéliumát. Ezt hangoztatta: »Az idő betelt: közel van Isten országa. Térjetelek meg és higgyetek az üdvösség jóhírében.«” (Mk 1,14). „Ettől fogva Jézus tanítani kezdett. »Tartsatok bűnbánatot hirdette, mert közel van a mennyek országa.«” (Mt 4,17). Ezzel a néhány szóval foglalja össze a két legrégebbi evangélium Jézus egész üzenetét — írja G. Bornkamm. Márk az első keresztény misszió, Máté az első zsidó-keresztény gyülekezet nyelven. Ez utóbbi hallgatói érzékenysége miatt őrizkedik Isten nevének a kiejtésétől, s „mennyek”-kel helyettesíti. A szavak nem változtatnak a mondanivalón: közel van Isten uralma. A görög „*metanoia*” értelmét a bűnbánatnál hívebben adja vissza a megterés: az élet- és gondolkodásmód gyökeres átalakítása. Közel van, sőt már folyamatban van, amire mostanáig vártak. Isten belenyúl a történelembe, közvetkezésképpen le kell vetkezni az avult életformát, az idejéltúlt vallásosságot, az elnyűtt reményeket. A továbbiakban nem folytatódhat a régi élet. Hallgatói előtt nem volt kétséges, hogy Jézus mire gondol. Jól ismerték az Isten országát éneklő zsoltárokat.

*Dicsérnek, Uram, minden műveid,
és magasztalnak szenteid
Országodnak fényéről szólnak,
és beszélik hatalmadat
Ember fiainak hatalmadról hírt adnak
és dicsőségéről nagyszerű országodnak.
Örökös ország a te birodalmad,
mindörökkön örökké áll uralmad (Zs 145,10).
Az Úr trónszékét állítja egekben,
uralkodik, kormányoz mindenekben (Zs 102,19).*

S ha mégis kétségük támadna, azon nyomban eloszlik a názáreti zsinagógában. Jézus „szokása szerint bement szombaton a zsinagógába és olvasásra jelentkezett”. Izaiás könyvében éppen erre a prófétai helyre talált:

*Az Úr lelke rajtam:
Ő kent föl engem,
hogy örömhírt vigyek a szegényeknek
Ő küldött engem,
hogy meggyógyítsam a megtört szívűeket,
Szabadulást hirdessek a raboknak,
És a vakoknak megvilágosodást,
Hogy szabadulást vigyek az elnyomottaknak,
Hirdessem az Úr kegyelmének esztendejét (Lk 4,18-19).*

Azután újra összecsavarta a tekercset, visszaadta a szolgának, és — amint a zsinagógában szokás — leült tanítani. Amikor minden szem rászegeződött, megszólalt: „Ma beteljesedett az Írás, amit az imént hallottatok”. Még a közelmúltban is hevesen vitatkoztak Jézus messiási öntudatáról, jobban mondva arról, hogy mit gondolt magáról. Ennél sokkal fontosabb azonban, hogy mit gondolt az eseményekről. Meg volt győződve, hogy föllépésével elkezdődött a messiási korszak, közel van Isten uralma, szétküldték a meghívókat az eszkatologikus lakomára, üttö a szabadulás órája.

Az üdvösség napja. Keresztelő Szent János tanítványainak tudakolódására is Izaiást idézi: „a vakok ismét látnak, a sánták járnak, a leprások megtisztulnak, a süketek hallanak, a halottak föltámadnak, a szegényeknek pedig hirdetik az evangélium” (Lk 7,22). Nem azt akarja mondani, hogy ez már mind megtörtént, hanem azt, hogy „itt a kegyelem ideje, a szabadulás napja” (Iz 49,8). Az éjszaka elmúlt. Fordulat állt be az emberi történelemben. Izaiás álma megvalósult. „Beköszöntött az üdvösség, elmúlt az átok, visszatér a paradicsom” — összegzi *J. Jeremias*. A kérdésre, hogy miért nem börtölnök tanítványai, így válaszol Jézus: „Csak nem börtölhet a násznép, míg vele a vőlegény?” (Mk 2,19). A menyegző kelet költői nyelvén az üdvösség képe. Megvirradt az örömnapi, vigadozás illik hozzá, nem börtöl és önmegtágadás. Ez ugyanolyan ésszerűtlen viselkedés lenne, mint elnyűtt köntösre drága, új posztóból varrni foltot, vagy szakadozó tömlőbe tölteni a forrásban lévő új bort. A köntös a teremtett világ jelképe: második eljövetelekor úgy göngyölti össze Jézus a régi világot és teríti ki az újat, mint valami ruhát (Zsid 1,10-12). A bor az üdvösségre utal. Noé szőlőt ültet a vízözön után megújult földre (Gen 9,20), az izraelita képek szőlővesszővel és fürttel térnek vissza az ígért földjéről (Num 13,24), Jézus borrá változtatja a vizet a kánai menyegzőn, és ezzel „kinyilatkoztatja dicsőségét”. Egy szó mint száz: az élet nem mehet így tovább. Eljött az aratás ideje, az új bort új tömlőbe kell tölteni. „Az ócska ruha és az új bor a régi korszak végét hirdeti, és beharangozza az újat” — jegyzi meg *J. Jeremias*.

Ragyogó költői képek szemléltetik a fordulatot. A pásztor utána megy az eltévedt bárányhoz, s maga köré gyűjti a kicsiny nyáját. Az orvos meggyógyítja a beteget, meghívó érkezik a lakodalomba. A családfő vendégeket hív asztalához. Új templomot emel az építész, diadalmenetet tart a király. A sokféle kép ugyanarról az egyetlen témáról beszél: bekövetkezett a fordulat. Jézus azért jött, hogy hírül adja.

Irgalom és szeretet. Amint *J. Jeremias* megállapítja, az örömhír közelebbi tartalma nem az, hogy Isten beleavatkozik a történelemben, hanem az, hogy elengedi a megérdemelt büntetést, Jézus híradásában az az igazán jó, hogy szabadulást hoz a szegényeknek és megváltást a bűnösöknek. Ezt hangsúlyozza a tékozló fiú (helyesebben a szerető Atya), az elveszett bárány, az elveszett dragma és a jószágos gazdaember példázata. A tékozló fiúról szóló elbeszélés csattanója nem a fiatalabbik fivér bűnössége, netán az idősebb féltékenysége, hanem atyjuk szeretete. Az elveszett bárány és az elveszett dragma példázata nyomatékosan kijelenti, hogy ilyen az Isten: ilyen nagylelkűen, majdhogynem esztelenül szereti az embert: Az a legnagyobb öröme, ha megkerül az elveszett. Csakugyan esztelen az olyan gazdaember, aki bőkezűségében teljes napszámot ad annak is, aki csak egy órát dolgozott. *L'amour de Dieu c'est folie* — idézi *A. Greeley* a francia húsvéti liturgiából.

Az emberek mindig gyanították — legalábbis remélték —, hogy Isten jó, hogy szeret minket. Jézus üzenetében nem az a meglepő, hogy megerősíti reményünket, hanem az, hogy Isten ennyire szenvedélyesen szereti az embert. Olyan hevesen, hogy még az illemszabályokon is túleszi magát értünk. A szerető atya nem várja be, hogy tékozló fia elmondja előre kigondolt bocsánatkérő szavait. Messziről megesik rajta a szíve, elébe siet, nyakába borul és megcsókolja, mielőtt egy szót is szólhatna. Atyám — kezd bele mégis a fiú —, vétkeztem az ég ellen. De atyja megparancsolja a szolgáltnak: adjátok rá a legdrágább köntöst és húzzatok gyűrűt az ujjára. A házasságtörésen ért asszonynak sem marad ideje, hogy megbánja bűnét; mielőtt megszólalhatna, útjára bocsátja Jézus: „En sem ítélek el. Menj, de többé ne vétkezzél” (Jn 8,11). Felháborító ez a stílus! Adhatna valamit Isten a tekintélyére és a méltóságára! Az ő helyében bizony kihallgatnánk a tékozló fiút, s meghagynánk neki, hogy jöjjön vissza néhány hét múlva, majd akkor közöljük vele döntésünket. A házasságtörő asszonnyal kapcsolatosan is megtennénk a szükséges óvintézkedéseket, hogy örömeben vissza ne rohanjon kedvese karjába. Nem korunk kiváltsága a botránkozás. János evangéliumának néhány korábbi szövegéből kihagyták a házasságtörő asszony történetét. Bár nagyon régi hagyomány darabja, nyilvánvaló engedékenységet nem viseltek el az őskereszténység moralistái. Már akkor megkísérelték, hogy az ember elképzelés mintájára szigorú és könyörtelen bírónak tüntessék föl az Urat. Félelmet kelt ugyan, de legalább nem ejt zavarba. Attól az Istentől, akit Jézus hirdet, esztelen szeretete miatt nincs nyugta az embernek.

A jó gazdaember története közszájon forgott Jézus idejében. Amint a Jeruzsálemi Talmudban olvasható, a fiatalon elhunyt *Bun bar Chijja* rabbi temetésén gyászbeszédét a gazdaember és a szőlőmunkások példázatával kezdte egyik társa. Méltatásának az volt a veleje, hogy a kiváló képességű fiatal törvénytudó rövid élete gyümölcsözőbb volt jó néhány ősz mesternél. Az, akit az utolsó órában fogadtak föl, legalább annyit teljesített, mint mások egész nap. Jézus nem az utójára felfogadottak kemény munkáját, hanem a gazda nagylelkűségét emeli ki. „Ez a látszólag jelentéktelen különbség két világot választ el: ott érdem, itt kegyelem; ott törvény, itt evangélium” — jegyzi meg *J. Jeremias*. A példabeszédek kétségtelenül apologetikus célzatúak. Arra szolgáltak, hogy megvédelmezzék Jézus igazát, bebizonyítsák örömhírét. „Az evangéliumi példázatokat nem a bűnösöknek, hanem az igazaknak mondta, azoknak, akik elutasították, mert maguké gyűjtötte a megvetetteket... Az igazakat felháborítja az evangélium... Miért nem kerülöd a söpredéket, ezektől őrizkednie illik minden jól nevelt embernek — mondogatják neki unos-untalan. Jézus ezt feleli: mert betegek és szükségük van rám, mert valóban bűnbánóak, mert hálás gyermekei Istennek, aki megbocsátotta bűneiket. És azért, mert ti szeretetlenek, önteltek és önelégültek vagytok. Mindenekelőtt azonban azért, mert Isten ilyen: jó a szegényekhez, örül, ha megkerül, ami elveszett, mert züllött gyermekét is úgy szereti, mint a legjobb apa, mert könyörületesen segít a kétségbeesetten, a reménytelenen, a szűkölködőn. Ezért!” (*J. Jeremias*). Nagy könnyelműség lenne felületesen átsiklanunk Jézus példázatait, pusztán azért, mert már olyan sokszor hallottuk őket. Aligha jutott el tudatunk mélyére meghökkentő mondanivalójuk: Isten olyan nagylelkű, hogy az övéhez hasonló szeretetet örültségnek tartaná a világ. Nem új elszámolási rendet vezetett be, nem tekintélyes összegű hitelt bocsátott rendelkezésünkre, hanem széjjeltépte a számlakönyvet és kitöltetlenül aláírt csekkfüzetet nyomott a kezünkbe — mondja *A. Greeley*.

A föltétlen bízalom. Teljesen nyugodtak lehetünk afelől, hogy Isten országa diadalmaskodik. *J. Jeremias* szerint kiváltképpen az úgynevezett kontrasztparabolák (ezeknek a kezdet élesen különbözik a befejezéstől) fejezik ki Jézus föltétlen bizonyosságát küldetésének sikerében. A mustármag, a kovász, a növekedő vetés és a türelmes magvető példázata a rendíthetetlen bizalmat tanítja. A hangsúly mindegyikben a folyamat szükségszerűségén van. Ha elvetik a mustármagot, bármilyen kicsiny is, természetes következmény, hogy nagy fává terebélyesedik. Ugyanígy, egy csipetnyi kovásztól megkel az egész tészta. Egy ember magot vet a földjébe; akár alszik, akár virraszt, s éjszaka van vagy nappal, a mag kicsirázik és szárbá szökken. Elveti a magot, és türelmesen várja az elmaradhatatlan növekedést. A magvető kiment vetni, és a jó földbe hullott szemek az időjárás viszontagságai ellenére is százszoros termést hoznak. Jézus nemcsak meghirdeti Isten országát, hanem kétségtelenül bekövetkező győzelméről is biztosít. Olyan biztos a siker, mint az, hogy az élesztőtől megkel a tészta, hogy fa lesz

a magból, és a kalász megéri az aratásra. A kifejelet nem függ sem az emberek ellenállásától, sem kishitűségüktől. Isten belenyúlt a történelembe, új korszak köszöntött be s halad előre a maga útján, bármit teszünk vagy mulasztunk.

Örüljünk! Megvan minden okunk az örömrre. Hasonlít az Isten országa a szántóföldön elásott kincshez. Egy ember megtalálja, aztán nagy örömeiben eladja mindenét, amiye csak van, és megveszi az egész szántóföldet. Érthető, hogy a szerencsés megtaláló igyekszik mihamarább nyélbe ütni az adásvételt, és megszerezni a kincset érő földet. Ugyanígy tesz a kereskedő is, akinek kivételesen szép igazgyöngyöt kínálnak megvételre. A *Tamás* evangélium szerint nem ékkövekkel kereskedett. Annál nagyobb hát a meglepetése. Eladja „egész rakományát”, és megköti az üzletet. A gyöngy felbecsülhetetlen, mérhetetlenül többet ér, mint amennyit kérnek érte. Még ha el kell adnia „mindenét, amiye csak van”, akkor is jól jár.

Ezeket a példabeszédeket általában úgy értelmezik, mintha az Isten országáért hozandó hősi áldozatra figyelmeztetnének. Valódi mondanivalójuk azonban a meglepetés és az öröm. Jézus nagyon jól ismerte hallgatói lelkivilágát. A palesztinai folklór különösen kedvelt témája az elrejtett kincs; a kumráni réztekercs fantasztikus értékű drágaságok rejtékhelyeit sorolja föl. Ezen a vérázattal, háború dúlta földön mindennapos esemény, hogy kincset fordít ki az eke. Az ország-világot bejáró kereskedők is számíthattak rá, hogy egyszer csak kivételesen szép gyöngyre találunk. Amint Julius Ceasarról hírelt, egy 6 millió szeszterciust (kb. 10 millió forintot) érő gyöngyöt ajándékozott Brutus anyjának. Kleopatra egyik gyöngye állítólag 100 millió szeszterciust ért. Aki ilyen drágaságot lel, akinek hirtelen megvalósul titkos álma, azt elfogja az öröm és eltölti a vágy, hogy üstökön ragadja szerencséjét. Az analógia világos: egészen váratlanul találkozzhatunk Istennel; a lenyűgöző élmény öröme gyökeresen megváltoztatja életünket. A kincset természetesen észre kell vennünk, és fel kell ismernünk a gyöngy értékét. De aki tudatában van mérhetetlen szerencséjének. az nem sajnál érte sem pénzt, sem fáradságot. Nem érzi áldozatnak, hogy eladja mindenét, amiye csak van. Éppen ellenkezőleg, biztosra veszi, hogy kivételes haszonnal járó üzletet bonyolít le. Ragyog az arca, valahányszor eszébe jut az elszámolás, bőven megtérül az összes költsége.

Az örömhír

Néhány szóval így foglalhatjuk össze Jézus üzenetét: Megszűnt a világ eddigi rendje. Isten új korszakot nyitott. Ahhoz, hogy részesüljünk nagylelkű cselekedetéből, változtatnunk kell életmódunkon. A végelszámolás azonban olyan nagyvonalú, hogy a teljes szakítás a múlttal nem jelent áldozatot. A megtérés nem szomorúsággal, hanem örömmel és hálával tölti el szívünket. Ez az örvendetes hír a leglényegesebből tudósít. Rosszindulatú-e a valóság? Jézus azt mondja, hogy jóindulatú, hogy esztelenységig nagylelkű az emberrel. Értelmetlen-e az élet? Jézus szerint az élet célja és rendeltetése abból világlik ki, hogy Isten közvetlenül belebocsátkozott a történelembe. Mi a valódi valóság természete? Nagylelkű, megbocsátó, megváltó szeretet — feleli Jézus. Diadalmaskodik-e a halál az életen? Nem, Jézus meg van győződve arról, hogy Atyja országán a halál sem vesz erőt. Nincs semmi baj: a rossz nem tart örökké, nem éri az embert pótolhatatlan veszteség, a vereség csak átmeneti, a bukás nem végleges, a kiábrándulás nem perdöntő, a végén minden rendbe jön. Nem leplezi a szenvedés realitását, a csüggedés bénító erejét, a csalódásokat, reményeink megghiúsulását, a kudarcot és a halált; egyetlen szóval sem vitatja, hogy ez keseríti az embert. De állítja, hogy Atyja országa urrá lesz minden borzalmon, szörnyűségen és iszonyaton. Hozzáfűzi még, hogy Isten határtalan nagylelkűségének a legmeggröztöttebb gonosz sem tud ellenállni. Jézus örömhírét annak kell vennünk, ami: válaszunk a leglényegesebb kérdésre. Az kényszerül elutasítani, aki azt hiszi, hogy a rossz győzedelmeskedik a jón, hogy az élet abszurdítás, egy félkegyelmű meseje, hogy a valódi valóság rosszindulatú, hogy hiú ábránd, hogy a végén rendbe jön minden. Emiatt kell elutasítani, és nem a pápai csalatkozhatatlanság, vagy a Mária-dogmák, vagy egyes egyházi vezetők korlátoltágai vagy amiatt, hogy van-e az egyháznak mondanivalója a társadalmi kérdésekről.

Ennek ellenére mindent elkövettek kortársai, hogy másra tereljék a szót. Jézus meggyőződéssel hirdette, hogy a végén rendbe jön minden, hogy megvirradt a kegyelem napja, hogy új korszak indult a történelemben. Egvetlen megfelelő vá-

lasz erre az öröm. Am hallgatói nem azt mondták neki: „igen, hiszünk neked” vagy: „nem, elment az eszed”. Hanem azt tudakolták tőle: „mi a véleményed a rómaiakról?” vagy: „mikor teszel végre apokaliptikus csodákat?” vagy: „miért nem tartják meg követőid a törvényt?” vagy: „melyik törvényt magyarázó iskolájához tartozol?”. Jézus azt feleli, hogy nem a rómaiakról van szó, sem a törvényről vagy a világvégéről. Isten határtalan emberszeretetéről tanúskodik, s emellett eltörpül a törvény, a politika és a teológia. Nyakas hallgatói azonban nem voltak hajlandók belátni, hogy a törvény értelmezésénél vagy Palesztina hovatarozásánál fontosabb kérdés is van. A törvény és Róma, ezek nekik a lényeges problémák, s arra kíváncsiak, hogy ezzel kapcsolatban mit tud mondani. Jézus megismélli: nem azért jött, hogy vitakozzék a törvényről, nem azért, hogy szembeszálljon a római birodalommal. Azért jött, hogy megörvendeztesse az embereket a jó hírrel, hogy a valódi valóság szeretet. Józan, megfontolt, realista hallgatói csak a fejüket csóválták. Miért nem foglalkozik időszerűbb kérdésekkel? Nemcsak kortársai engedték el fülük mellett a lényegét. Amióta meghirdette, hogy ütött a szabadulás órája, megvirradt az üdvösség napja, beköszöntött az új korszak, azóta lenyűgöző teológiai rendszereket alkottunk, világméretű egyházat szerveztünk, könyvtárakat töltöttünk meg ragyogó tudományos munkákkal, eget rengető vitákat folytattunk, keresztes hadjáratok és inkvizíció, megújulás és reform kötötte le figyelmünket, de nagyon kevesen járnak-kelnek közöttünk akkora örömmel, mint az az ember, aki kincset talált, vagy mint a tékozló fiú, akit apja elhalmozott ajándékaival, holott minden oka megvolt arra, hogy kiutasítsa a házából.

Elképzelhetjük Jézus megdöbbenését. A lehető legjobb hírt hozta, amit csak kaphat az ember, és bárhogyan fejtette ki, senki sem hallgatott rá. Annyira el voltak foglalva; apró-cseprő aggodalmaik, kicsinyes nagyravágásuk, csip-csup dolgaik annyira lekötötték őket, hogy fel sem fogták szavainak értelmét. Amint azonban az evangéliumokból kitűnik, rövid időn belül észrevette, hogy személyiségük mélyebb rétegeiben nagyon is jól értik, és éppen ezért tesznek úgy, mint-ha nem értenék. Teljes mértékben tudatában voltak az örömhír jelentőségének, meg annak, hogy gyökeresen meg kell változniuk, ha komolyan veszik. Ha ugyanis minden rendbe jön a végén, akkor feleslegesen emésztik magukat gyötörő gondjaikkal és aggodalmaskodásukkal. Természetesen fontos feladatok várnak ránk. Nem hanyagolhatók el a politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális kérdések. Jézus új megvilágításba helyezi ezeket a rendkívül vonzó és halálosan fontos emberi tevékenységeket: olyan játéknak tekinti, amelynek résztvevői biztosan tudják, hogy nyernek. Nem hallgattak rá, de nem azért, mert nyomasztó volt, amit mondott, nem azért, mert rémületet keltett, nem azért, mert az ítélet szörnyű látomását festi meg, hanem azért nem, mert túlon túl jó volt, túlzottan szép ahhoz, hogy igaz legyen. A rómaiakról érdeklődtek, meg a törvényről és a világvégéről, mert nem akartak elgondolkodni azon, hogy milyen lenne az élet, ha igaza van Jézusnak. Végül is nem irigységből, nem is félelemből vagy nagyravágásból ítélték el. Ha van visszataszítóbb az Isten haragját hirdető prófétánál, akkor csak az örömet hirdető lehet az — és az ilyentől szabadulni kell.

Csak egy a szükséges

Cinizmus, pesszimizmus, kishitűség buktatta meg Jézust, s buktatja meg ma is. Még azok közül is, akik követőnek nevezik magukat, édeskevesen élnek úgy, mint az az ember, aki kincset talált a földben, vagy értékes gyöngyöt a piacon, vagy mai hasonlattal élve: kivételesen szép darabra bukkant a Bizományi Áruházban. Kevesen élnek úgy, mint akik megittasultak a szőlő új termésétől az Isten országában. A keresztények túlnyomó többségére nézve ennek éppen az ellenkezője az igaz: ugyanolyan lehangoltak és halálosan komolyak, mint nem keresztény szomszédjaik. Kevesen járnak-kelnek olyan ragyogó arccal, mint a tékozló fiú. E. Noelle-Neumann vizsgálatai szerint a típusos keresztény nem az égre, hanem a földre szegezi tekintetét. Lesütött szeme gonderhelt szívéből árulkodik, holott annak, aki haladni akar a keresztény életben, nélkülözhetetlen az öröm — állapítja meg *Aquinói Szent Tamás*. Bár *Claudel* szerint a keresztények egyetlen feladata az öröm, kevesek életén látszik meg, hogy örülnek a jóság kétségtelenül bekövetkező diadalának. A legtöbb keresztény legalább olyan morgorva, mint nem keresztény embertársa.

Mi a keresztény élet jellegzetessége? Egyre többen nyomozzák, egyre aggodalmasabban keresik a kereszténység „megkülönböztető jegyét”. Ha — a II. vatikáni zsinat tanítása szerint — mindazok elnyerhetik az örök üdvösséget, akik önhibájukon kívül nem ismerik Krisztust, de a mindenkinek felkínált kegyelem hatására törekednek, hogy teljesítsék Isten akaratát, akkor sokakban felmerülhet a kérdés: mire való az egyház, mire való a kereszténység? *K. Rahner* visszakérdéz: vajon nem áruhás keresztények-e az igazi humanisták? Akit ez nem elégit ki, az fontolóra veheti, hogy Jézus nem a megkülönböztetésre helyezte a hangsúlyt. Nem akarta újradefiniálni a jóságot, az igazságot, a szépséget. Nem volt gnosztikus, nem az igazság „mélyebb” megismerését tanította. Amint *G. K. Chesterton* megjegyezte, „a kereszténység válasz egy rejtélyre, nem pedig az igazság megállapítása hosszú eszmecsere után”. Jézus egyetlen titkot jelentett ki, azt, ami igazolta az emberek ősi, helyes ösztönét, hűségét az élethez. Mindig remélték az emberek, hogy a valóság jóindulatú és megbízható. Egy lépéssel ment csak tovább. Azt mondta: a valóság szeretet. Isten országa a szeretet uralma, s nem kell érte mást tennünk, mint szívünkbe fogadnunk. Ha a keresztény különbözik a többi embertől, akkor nem azért, mert elfogad bizonyos hittételeket, mert különleges erkölcsi elveket követ, mert meghatározott szertartásokon vesz részt, és mert jellemző módon foglal állást a társadalmi kérdésekben. A keresztény olyan humanista, aki szilárd lábon áll. Tudja, hogy szeretet az Isten, hogy a valódi valóság esztelenül nagylelkű, hogy minden rendbe jön a végén. Természetesen meg is fogalmazza hitét, helyesli erkölcsi normáit és látogatja a szertartásokat. De amiben csakugyan más, mint a többiek, az nem több és nem kevesebb, mint a belőle sugárzó öröm és lelkesedés, hogy örömet átplántálja környezetébe. A jó és derék emberek, az igazi humanisták közül is kevesen adnak igazat *Teilhard de Chardin*nak, hogy „valami készül a világban”, kevesen hajlandók örülni úgy, mint az az ember, aki elrejtett kincset, vagy drága gyöngyöt talált. A tragikusan nevenséges az, hogy a keresztény név viselői sem hajlandók gyakrabban erre. Az evangélium követője nem abban különbözik a többiektől, amit tesz, hanem abban, ahogyan teszi. Bár a II. század derekán kelt, a Diognétoszhoz írt levél szerzőjének megállapításai a XX. században is elfogadhatók: „A keresztényeket nem különbözteti meg a többi embertől sem táj, sem nyelv, sem a külső életmód. Nem laknak ugyanis saját városaikban, nem beszélnek külön, szokatlan nyelvet, nem is élnek másoktól jellegzetesen különböző módon.. Házasságot kötnek, mint mások; gyermekeket nemzenek, de magzatelhajtást nem végeznek. Közös az asztaluk, de nem az ágyuk.. A fennálló törvénynek engedelmességek, de életmódjuk felülmúlja a törvényeket” (*Enchiridion Patristicum*, 97). Olyan életmódot folytatnak, mint az az ember, aki megtalálta a szántóföldön elásott kincset. Szembeszökő tulajdonságuk az örömük és a szeretetük.

A föltétlen bizalom

Isten országa nem azonos az egyházzal, sem a „mennyszággal”. Jézus nemcsak azt tanította, hogy Isten a másvilágon megtjutalmazza a jókat és megbünteti a gonoszokat. Ennél sokkal lényegesebbet és alapvetőbbet hirdetett. Üzenetében nyoma sincs a könnyelmű vigasztalásnak. Nem takargatja a szenvedés és a halál aggasztó valóságát, hanem azt mondja, hogy szeretet az Isten, és végül is a szeretet győzedelmeskedik. Nem vállalkozott a megengedhetetlen védelmezésére, nem mondja, hogy nyugodjunk bele az igazságtalanságba, hogy palástoljuk félelmünket a haláltól és a szenvedéstől, hogy aszketikusan rejtjük el fájdalmainkat. Valami sokkal elemibbről és fontosabbról szól: azt állítja, hogy a szenvedés, az igazságtalanság, a nyomorúság, a halál ellenére is van értelme az életnek. A végén rendbe jön minden, mert az Atya szeretet.

Jézus nem foglalkozott a kortársait izgató problémákkal. Akik a társadalmi és a kulturális kérdések megoldását várták, azoknak csalódnunk kellett Benne. De mélyebb értelemben rendkívüli jelentősége van üzenetének. Bármekkora lépétekkel haladt előre az emberiség Krisztus halála (29—30) óta, a bizalmatlanság, a gyanakvás, a gyűlölet, a nyomorúság és a rettegés nem szűnt meg a földön. Nem akarózik megértenünk, hogy alapvető világfelfogásunk nagyon nagy hatással van az emberi és a társadalmi problémák megoldására. Jézus nem kicsinyelte le a történelmi igazságtalanságokat, nem mentette fel követőit a világ humanizálásának a kötelezettsége alól. Csak annyit mondott, hogy keressék

előbb az Isten országát, s a többi hozzáadatik nekik. Mondandóját nemegyszer forgatták ki, mintha fatalizmust hirdetett volna, belenyugvást a kikerülhetetlenbe. De mi történt volna, ha igaznak fogadják el? Mi lenne, ha mi hinnénk Neki? Ha megszűnnék a cinizmus és a bizalmatlanság, ha szertefoszlanék a gyanakvás, a félelem és a gyűlölet mérgező légköre, ha az emberek hinnének a szeretet realitásában? Sajnos nem tudjuk mi történék, mert még sohasem próbáltuk ki. A kölcsönös bizalom és szeretet bizonyára nem akadályozná a szociális kérdések megoldását, annál kevésbé, mert eddigi tapasztalataink alapján a részvétlenség, a közöny, a cinizmus a szociális mozgalmak legnagyobb kérekkötője. Jézus üzenete éppen azért jelentős, mert eloszlatja „metafizikai szomorúságunkat”, mert megerősíti jó véleményünket a valóság legmélyéről; és enélkül soha nem tudnánk megváltoztatni a világot. A világ nagyjában-egészében ma is ugyanolyan, mint Jézus idejében — mivelhogy nagyon kevesen vették komolyan Őt.

Különböben másként alakult volna életünk? Csakugyan számít, hogy miként vélekedünk a világegyetem sorsáról és rendeltetéséről? Ha megállapodunk közös gondjainkban és feladatainkban, akkor mi szükség még a végső kérdések feszegetésére? Jézus világosan leszögezi az irgalmas szamaritánusról szóló példabeszédben, hogy együtt kell működnünk valamennyi embertársunkkal, aki segítségünket kéri. A válaszra váró kérdés nem is az, hogy kivel működünk együtt — ezt eldöntötte már a történelem. Arra vagyunk kíváncsiak, hogyan mozdítja elő a *mi* világnézetünk közös dolgainkat. A föltétlen bizalom a szeretet érvényesülésére hagyatkozik, arra, hogy a végén minden rendbe jön. Ez a meggyőződés nem veszi le vállunkról a mindennapi élet terhét és gondját. Meghiúsulhatnak reményeink, dugába dőlhetnek legszebb terveink. A föltétlen bizalom nem fájdalomcsillapító, nem enyhíti a szenvedést, de nem is kárhóztatja tétlenségre az embert. Éppen fordítva: a *fölszínen tart és lendületet ad*. A kudarc, a csalódás, a sikertelenség nem küszöbölhető ki az emberi egzisztenciából. Aki nem hisz az életben, mert nem tud *valamilyen* értelmet találni a világegyetemben, az cinikus vagy autokrata egyéniséggé válik. Vagy teljesen kiábrándul a jóból, vagy erőszakosan kényszeríti az embereket, hogy jók és igazak legyenek — akár tetszik nekik, akár nem. A kiábrándult ember az első adandó alkalommal lerázza magáról a sok bonyodalommal járó, csak nyűgnek érzett személyi kapcsolatokat. Hacsak nem hisz abban, hogy valahogyan rendbe jön minden, hogy a szeretet mellett eltörpül az érte hozott áldozat, értelmetlennek látszik a szeretetért folytatott küzdelem. Éveink múltával mindjobban kedvünket szegi a csüggedés. Többnyire csalatkozunk reményeinkben, leginkább azokban, amelyek teljesülnek. Gyönyörű álmainkat meghazudtolja az ütött-kopott valóság. Az életet nem talál örömet az életben. Az elfásulás a legveszedelmesebb ellenfél, csak akkor tudunk ellenállni neki, ha alapvetően pozitív a világfelfogásunk.

Jézus nem ígérte, hogy megszünteti az életuntságot, hanem azt mondta, hogy nem azé az utolsó szó. Nem vásári kikiáltó, nem mossa mindenáron fehére a világot. A sötétség semmivel sem világosabb, a keresztény derű nem a homályon átderengő fény sugarából táplálkozik, hanem a bizalomból, hogy valahol — bár még nem látjuk hol — olyan világosság vár ránk, ami nem alszik ki soha. Aki hisz Jézusnak, az bátran vág neki az életnek, mert föltétlen bizalom él benne. Ha a jókedv és a derű nem hiányozhat az emberi létezésből — s feltehetően mi sem fontosabb ennél —, akkor Isten országának az örömhíre és föltétlen bizonyossága legalább ilyen jelentős. Aki hisz benne, az egyformán tiszteli valamennyi „polgártársát”. Nem tesz hátrányos megkülönböztetést ember és ember között sem színre, sem nemre, sem világnézetre való tekintettel. Senkit sem kezel tárgyként, és nem ismer olyan magasztos célt, ami megenyegné számára a gyűlöletet. A sztereotipizálás, a bigottság, az előítélet csak egy cinikus világba fér bele, de nem abba, amelynek legmélyebb értelme a szeretet. Nem engedhetünk abból, hogy Jézus üzenetének csak akkor van jelentősége, ha akadnak emberek, akik bátran mennek előre a sötétben, és nem keresnek folyton bűnbakot. Eddig még nem igazolja semmiféle gyakorlat, hogy a derű és a nagylelkűség át tudja alakítani a világot, de a cinizmusnak és a vádaskodásnak nem volt több eredménye.

Isten országában nem *hisz* igazában mindenki, aki kereszténynek *nevezi* magát. Az örömhír belső elfogadásánál sokkal kényelmesebb a konformizmus: a külsőségekre szorítkozó alkalmazkodás az öröm és a bizalom ébrentartása he-

lyett. A konformista eleget tesz a törvénynek, és betartja a külső előírásokat. Bármilyen borús is a lelke, bármilyen kelletlenül ünnepli is az Urat, bármilyen fenntartásokkal él is Jézus szavával szemben, a szabályok gondos figyelembe tartása azt a látszatot kelti, s arról győzi meg őt magát is, hogy jó keresztény. A külső alkalmazkodás évszázadokon át pótolhatta a belső elkötelezettséget. A II. vatikáni zsinat után alaposan megváltozott a helyzet. Jó néhány pap vált bizonytalanná hivatásában. Azt kérdik, van-e jövője az egyháznak? Többnyire a zsinatot okolják tétova magatartásukért, holott ennek egyetlen magyarázata az, hogy azelőtt sem bíztak igazán az egyházban, sohasem kötelezték el magukat fenntartás nélkül az evangéliumnak. Nincs bennük öröm, bizalom és hála? Nem is volt soha, s a társadalmi támogatás hiányában nem palástolható többé tessék-lássék kereszténységük. A világiakat mélységesen fölkavarták az egyházban végbemenő drámai változások, vagy éppen a változások lassúnak vélt üteme. Ha azonban elkötelezettségük, föltétlen bizalmuk és keresztény derűjük az egyházi szervezet struktúráitól függ, akkor a hitet összetévesztették a külsőséges alkalmazkodással. A zsinat azokat zökkentette ki nyugalmukból, akik sohasem voltak biztosak a dolgukban, s a konformizmus struktúráinak felbomlása azt hozta felszínre, amit eddigelé maguk elől is rejtgettek. Nem tudják, hisznek-e még, holott talán nem is volt soha igazi hitük. Ez ügyben bizony alapos önvizsgálatot kell végeznie kivétel nélkül mindenkinek, aki a keresztény nevet viseli.

A keresztény derű készség arra, hogy ajándékként fogadjuk el, hogy cinizmus és infantilizmus nélkül szeressük meghasonlott és szétzilált világunkat. A szeretet tettek nélkül önámítás. Nem ünnepelhetjük az örömet úgy, hogy hátat fordítunk a világ folytonos szenvedéstörténetének. De hogyan sugárik át az öröm a szenvedésen, hogyan verifikálja Jézus Isten országának az örömhírét? „Az öröm, mely a pogány apró nyilvánossága volt, gigászi titka a kereszténynek — írja G. K. Chesterton. — Azon félelmetes valaki, ki betölti az evangéliumokat, mind ezen, mind más szempontból, toronymagasságra emelkedik minden gondolkozó fölé, ki magát nagyknak vélte. Heve természetes, csaknem ötletszerű volt. A régi sztoikusok büszkék voltak arra, hogy elrejtik könnyeiket. Ő sohasem rejtgette el. Ő naponkint megmutatta arcán a könnyeket, midőn a távolból szülővárosa felé tekintett. Valamit mégis rejtgetett. Komoly Übermenschek és császári diplomaták szoktak arra büszkék lenni, hogy megfékezik haragjukat. Ő sose fékezte haragját. Lelőkte a pénzváltók asztalát a templom fölépcsőin s megkérdezte az embereket, hogy akarják lelküket a kárhozottól megmenteni. Valamit mégis rejtgetett; volt e rettenthetetlen személyiségben mégis valami, amit féltékenység nevezhetünk. Volt valami, amit rejtgetett minden ember előtt, midőn felment a hegyre imádkozni. Volt valami, amit állandóan hirtelen hallgatással vagy viharos elzárkózással takart. Volt valami, mit megmutatni még az Istennek is nagy feladat volt, midőn köztünk járt a földön. Úgy tartom, lelkének derűje volt az.”

Irodalom: Vezérfonálként szolgált A. M. Greeley: *The Jesus Myth*, Garden City 1973. című könyve. Ezenkívül: G. Bornkamm: *Jésus von Nazareth*, Stuttgart 1971. — J. Jeremias: *Die Gleichnisse Jesu*, München 1969. — E. Noelle-Neumann: *Herder Korrespondenz* 28/1974./41–47. o. — G. K. Chesterton: *Igazságot*, Budapest é.n. (1920.) — M. J. Rouet de Journel: *Enchiridion Patristicum*, Freiburg 1937.

PABLO NERUDA VERSE

Chile partjain

*Mindig látom a dermedt partokat,
a mocskos habok dühödt ostromát:
tajtékozó árjuk szikláidra csap,
s a metsző kín szaggat, gyötör tovább;
fönt a kopár domb mozdulatlan áll,
s pokoli bástyaként börtönbe zár.*

BALÁSSY LÁSZLÓ fordítása

A KERESZTÉNYEK A MODERN TÁRSADALOMBAN

Hazánk felszabadulásának harmincadik évfordulójára készül az ország. Széles körű előkészületek folytak és folynak ennek a fontos dátumnak méltó megünneplésére. Jó alkalom ez számunkra, szocializmust építő társadalomban élő keresztények számára, hogy újra átgondoljuk a keresztények szerepét és feladatait egy mai társadalomban. Illetékes egyházi megnyilatkozások segítségével igyekszem ezt az alábbiakban megkönnyíteni.

A katolikus egyházi megnyilatkozásokban — különösen a II. vatikáni zsinat óta — mind erőteljesebben jelentkezik az igény: új dimenziót nyitni a keresztény cselekvésben a társadalmi élet területén. Ezt az igényt, mint feladatot, így fogalmazza meg a *Populorum progressio*: „A laikusoknak speciális feladatként kell magukra vállalniok az evilági rend megújítását... — rájuk vár, szabad kezdeményezésükre, anélkül, hogy passzívan jelekre vagy utasításokra várnának, az, hogy áthassák keresztény szellemmel a közfelfogást, a szokásokat, a törvényeket és struktúrákat életközösségükben” (33). VI. Pál pápa az 1971. május 14-én kiadott szociális levelében egyenesen „a megváltás folytatásának” nevezi a társadalmi cselekvésben való elkötelezettség megvalósítását (34), és az előző szociális körleveleket meghaladva, az aktív részvételhez nagyon sok irányú tanácsot ad.

A keresztények társadalmi elkötelezettsége nem abban nyilvánul meg, hogy intézményesen vállalnak aktív részvételt a politikában: az egyház elismeri a politikai realitás autonómiáját, és éppen ezért ennek irányítását nem tartja egyházi feladatnak. Ugyanakkor felismeri a mai ember igényét: „a felelőségek és döntések nagyobb mérvű elosztásának a követelését” (47. Szoc. körlevél, 1971.). A felelőségben való részesedés igénye az ember egyik alapvető követelése, szabadságának konkrét gyakorlása. Mivel a cselekvési kör állandóan szélesedik és a társadalmi élet sok területére kiterjed, rendszeresíteni és erősíteni kell a felelőségben és a döntésekben való ésszerű részvételt (uo.).

Még mindig vannak keresztények, akik megelégszenek a legfőbb parancsnak, a szeretetnek individuális szemléletű gyakorlatával; a rossz társadalmi berendezkedés felszámolásáért való küzdelmet nem tekintik feladatuknak, úgyszintén a „caritas politica” sok elágazású korszerű követelményeivel is nehezen barátkoznak. VI. Pál pápa legutóbbi szociális körlevelében is szükségesnek tartja hangsúlyozni, hogy a társadalmi tevékenységnél „meg kell világítanunk saját indítékainkat” (48). Az indítóokok kiindulópontja nem lehet más, mint a szeretet, amely most szélesebbre akarja tárni szívünk kapuit. A közösségi élet helyes megszervezéséhez, a fejlődés szolgálatához, szűkebb hazánkon túl az egész egyetemes emberiség legmagasabb érdekeinek a szolgálatához a szeretet kiterjesztése szükséges. És hozzá kell tennünk, hogy mindaz, amit a társadalomért teszünk, magas erkölcsi érték, és nemcsak mint eszköz áll üdvösségünk szolgálatában, hanem mint önálló érték. „A földi rend valamennyi összetevője: nevezetesen az élet és a család javai, a műveltség, a gazdagság, a művészet, a foglalkozási ágak, az államszervezet, a nemzetközi kapcsolatok és más effélék, valamint fejlődésünk és haladásunk nemcsak segédeszközök az ember végső céljának az elérésében, hanem Istentől beléjük oltott saját értékük is van” (Az egyház a mai világban).

A kereszténység bírálatában — különösen korunkban — a keresztény gyakorlat hiányosságai fontos szerepet játszanak. Meg kell barátkoznunk a helyes keresztény társadalomszemlélet kialakítása területén a forradalom gondolatával. A forradalommal kapcsolatos közkeletű keresztény szemlélet kiindulópontja egy szentpáli szöveg helytelen magyarázata: „Nincs hatalom, csak az Istentől, amik pedig vannak, azokat az Isten rendelte” (Róm. 13,1). A felsőbbség e szakrális szemléletének bűvkörében nem eszméltek fel arra, hogy ez a szentpáli hely nem

tartalmazza azt, hogy a felsőbbtség hatalma közvetlenül Istentől származik. A skolasztikus társadalombölcséletnek úgynevezett „átruházási elmélete” szerint, ha a nép által kijelölt, átruházott hatalommal rendelkezők visszaélnék a hatalommal, akkor azt a nép vissza is vonhatja. De ebből logikusan következik, hogy ha a vezetők hatalmukkal súlyosan visszaélve nem hajlandók a hatalmat visszaadni a hatalom jogos birtokosának, a népnek, akkor a hatalom jogos birtokosa kikényszerítheti a hatalom átadását, és ez nem más, mint a jogos forradalom.

Sok keresztény azért utasítja el a forradalom gondolatát, mert a vallás, az egyház jövőjét félti a forradalomtól. Tény az, hogy egyik-másik forradalomnak valóban volt antiklerikális, sőt vallásellenes sodrása is. Ám ne feledjük: sokkal kevésbé, vagy egyáltalán nem lett volna így, ha a papság és a hívő sereg mindenkor szívvel-lélekkel az elnyomottak mellé áll, velük küzd emberi jogaiért, és amennyiben történelmi szükségként igazságos forradalomra kerül sor, azzal szemben nem helyezkedik az elvi elutasítás, vagy a gyakorlati tagadás álláspontjára. Lima biboros érseke 1966. június 5-i nyilatkozatában így látja az egyház szerepét a forradalmi korban: „Az egyház latin-amerikai küldetése egy forradalomban lévő társadalom szolgálata. Az egyház küldetése a latin-amerikai forradalomban az, hogy keresztény szeretettel töltsse meg.”

Meg kell gondolnunk továbbá azt is, hogy a több emberségért küzdő mozgalmak az emberi méltóságot munkálják, amelyről a *Populorum progressio* azt mondja: „Az evangélium kovásza az, ami csillapíthatatlan igényt támasztott és támaszt az emberi szívben a méltóság iránt” (32). Az emberibb társadalmi rend, ami olykor csak forradalom által érhető el, mintegy anyagi szubsztátuma lehet Isten országának. Az ilyen távlatba beállított forradalom gondolata más értelmet adhat a társadalom fejlődéséért, a népek felemelkedéséért végzett munkánknak.

A fejlődésben elmaradott népek harca a felemelkedésért többnyire a javak igazságos elosztásának gondolata körül mozog. Keresztény területen sokáig a magántulajdon megfogalmazása körül kereshetjük az okot a szociális gondolkodás kibontakozásának lassúságára. XII. Pius pápa már 1941. július 1-én, a *Rerum novarum* 50 éves fordulóján tett rádiónyilatkozatában világosan megmondja, hogy „minden embernek joga van a gazdasági javakat élvezni létfenntartási jogából kikövetkeztethetően. Olyan erős jog ez, melynél erősebb jog gazdasági vonalon nincsen, ezért még a tulajdonjogot is megelőzi. Ez különben sem lehet akadály annak, hogy az anyagiakban, melyeket Isten minden embernek szánt, minden ember méltányosan részesedjék.” Érdemes felfigyelni továbbá arra, hogy az említett pápai nyilatkozat a tulajdonjogot inkább családi vonatkozásban említi, egyébként pedig azt mondja, hogy a föld mindenkié. A tulajdonjog gyakorlati alkalmazásánál általában a tulajdon közösségi vonatkozását kisebbítették. Holott a tulajdon igazi megfogalmazásánál az egyháztanítók soha nem hagyták ki annak közösségi vonatkozását. Csak Szent Tamást említjük, akinek gyakran ismétlődő mondása: „*Omnia sunt communia*”, mégpedig a természetjog alapján (*secundum ius naturae*). Itt kifejti, hogy csak viszonylagos, nem abszolút hatalommal rendelkezünk a dolgok felett. Az individuális beállítottságú polgári kor eltűlözte és elferdítette a keresztény igazságot e gondolat körül. Ma már azonban annyira fejlett a közösségtudat, hogy a földterület és a termelőeszközök közösségi tulajdonba vonása, a termelőeszközök kollektivizálása erkölcsi követelmény, és az új gazdasági fejlődés útját nyitja meg a népek számára. És ha már az emberiség nagy családjának koncepciójával gondolkozunk, akkor a keresztény embernek példát kellene mutatnia annak a gondolatnak a szolgálatában, hogy bárhol is mutatkozik ínség vagy gazdasági egyenlőtlenség a világban, elvi állásfoglalásával és gyakorlati tettével a haladók élén kell járnia.

A társadalmi, gazdasági és politikai fejlődés sodrában a személyi méltóság keresztény tanítása is hangsúlyt kap a helyes emberi tudat kialakításában. Hogy személyek vagyunk, az a teremtő Isten ajándéka számunkra, de személyiséggé csak a társadalomban válhatunk. Társadalmi élet nélkül nincsen nyelv, kultúra, technika, haladás stb., ez mind csak emberi közösségben lehetséges. Tehát egymásra vagyunk utalva személyiségünk kialakításában. A *Pacem in terris* pá-

pai körlevél első fejezete szinte kizárólag az emberi személyiség méltóságát taglalja és erre, mint alapra, visszatér a továbbiakban is. Emberi természetünkrel fogva társadalmat alkotunk és így minden tettünknek társadalmi vonatkozása is van, de főleg a munkánknak. Ne bánjunk a sajátunkkal sem a közjótól, a közérdektől függetlenül. Ez semmiképp sem jelentheti személyiségünk korlátozását, ellenkezőleg, mindnyájunk személyiségének gazdagodását. Megnyugtat bennünket az a tény, hogy a közösség szolgálata egyáltalán nem jelentheti egyéniségünk, személyiségünk háttérbe szorulását, sőt a legnagyobb erkölcsi értékkel való gyarapodását, kiteljesedését.

A keresztény tevékenységnek széles terület nyílik a nacionalizmus és a fajgyűlölet megszüntetéséért folytatott küzdelemben. Így ír erről a *Populorum progressio*: „Az igazságos és egyetemes szolidaritás szellemében építendő világ felépítésének akadályai: nacionalizmus és fajgyűlölet” (52). Erre nem lehet más orvosság, mint az „egyetemes emberi szeretet”. A keresztények tudják, hogy még csak vallási ellentétek miatt sem szabad bármiféle ellentétet szítani a nemzetek között. A nacionalizmus eszméje önzésre és hiúságra épül, éppen ezért a keresztényeknek dolgozniuk kell a nemzeti önzés és a hiúság leküzdéséért, táplálniuk kell magukban és másokban is a nemzetek fölötti összefogás gondolatát, és dolgozniuk kell a népek együttes haladásáért.

A kultúra terjesztése, a műveltség javainak a megszerzése hozzájárul ahhoz, hogy az ember az igazi és a teljes emberséget elérje. Az *egyház a mai világban* konstitúció mondja (53): „A műveltség különböző formáinak kincseit mindenki egyre szélesebben és bővebben megszerezheti és így lassan egyetemesebb jellegűt vesz fel kulturális életünk, ami hatásosabban kifejezi és elő is mozdítja az emberi nem egységét. A kulturált ember egyre jobban érzi felelősségét a békéért, és az egész emberiségért. Védelmet és segíteni hivatott, adottságainál fogva. Feladatként jelentkezik ma a keresztény és az emberi kultúra egybehangolása... Habár az egyház sokat tett az emberi kultúra terjesztéséért, manapság — tagadhatatlan — mégis vannak nehézségek az egybehangolásnál. Újabb kérdések vetődnek fel: új eredmények születnek. A teológusok feladata mindezekre a feleletet kutatni és megtalálni. A hívek pedig éljenek a legteljesebb kapcsolatban koruk más embereivel és törekedjenek azok gondolkodásmódját és érzésvilágát teljesen megismerni és megérteni. Tudományukkal együtt haladjon a hitük ismerete is.” (Az egyház a világban, 62). A keresztény ember hitből sürgető feladatának tekintheti a kultúra fejlesztését és terjesztését mind a nemzeti életben, mind a nemzetek közötti kapcsolatokban. Ma színház, televízió, rádió, az ének, zenekultúra fejlesztése, a múzeumok és a műemlékek ápolása, az öröndetesen terjedő turizmus és idegenforgalom megismerteti a népekkel egymás kultúráját és a keresztény ember nagy szolgálatot tehet tudatos kultúra-terjesztő tevékenységével a világ békéjének megszilárdításáért.

A zsinati konstitúció határozottan kívánja, hogy az egyház a „béke előjelévé váljon az egész világ számára”. Mennyit kell még az erkölcsi értékek felismerésében haladnunk ahhoz a magaslatához, hogy mindenkinél felismerjük az egy „emberi és isteni hivatást” és a meglévő előítéleteket és gátlásokat leküzdve, bátran tudjunk dolgozni mindenkiért azért, hogy „igaz békében épüljön a világ” (uo.: 10).

Amikor a keresztények társadalmi tevékenységéről beszélünk és annak horizontját akarjuk bővíteni, semmi sem veszedelmesebb ilyen tudatunk helyes kialakításában (és lelkiismeretünket még el is altathatja), mint az egyénre sarkított erkölcs. „A világ mélyreható és rohamos változása sürgetően követeli, hogy ne legyen olyan ember, aki akár mert nem kíséri figyelemmel a fejlődést, akár tunya érzéketlenségből, továbbra is egy merőben egyénre szabott erkölcshez igazodik.” (Az egyház a világban, 30).

A zsinati konstitúció itt nevén nevezi a sajnos keresztények között is tapasztalható bűnös szemléleteket, amikor egyesek lelkiismeretfurdalás nélkül nem törődnek a társadalom szükségleteivel, a szociális előírásokat semmibe veszik, adócsalással kivonják magukat a közterhek alól, az egészség, közlekedés védelmét szolgáló intézkedéseket könnyelműen megszegik és így gondatlanságukkal a maguk és a mások életét veszélyeztetik. A társas összetartozás mindig több

szállal köti össze az embereket és a keresztényeknek a társadalomban az együttélés szabályainak példás megtartásával kellene elsősorban jó példát szolgáltatniuk.

A pluralista társadalom megengedi, sőt kodifikálja az ideológiai ellenfelek (nem ellenségek) békés egymás mellett élését, sőt együttműködését a közjóra irányuló dolgokban. Korunk speciális erénye lehetne az ideológiai ellenfelek tiszteletének megvalósítása. Míg az ókor, sőt a középkor is megengedte, hogy az ideológiai ellenfelet az igazság nevében sokszor embertelenül is megsemmisítsék, a pluralista elméletektől terhes új korunk nemcsak értelmileg lehet annyira művelt, hanem jellemileg is annyira erkölcsös és kiváló, hogy kidolgozza a szellemi ellenfél tiszteletét. „A tiszteletet és szeretetet ki kell terjesztenünk azokra, akik társadalmi, politikai vagy akár még vallási kérdésekben is másként vélekednek, vagy más magatartást tanúsítanak, mint mi. Mert minél nagyobb emberséggel és szeretettel igyekszünk gondolatviláguk mélyére hatolni, annál könnyebben kezdetünk velük párbeszédet” (28).

„A keresztény embernek saját üdvössége munkálása közben nem szabad elfelednie, hogy a lehetőségek széles skálája nyílik ma számára ahhoz, hogy szolgáló szeretettel nyújtsa kezét annak a világnak, amelyben él, s melyet neki valóságos kötelességből szolgálnia kell.” Az egyház egyes tagjai által és a maga egész közösségében is sokban hozzájárulhat az emberiség nagy családjának és a család történetének emberibbé tételéhez (40). Ez a segítségnyújtás nem csupán a jótékonyági intézetek működésében nyilvánul meg, hanem kifejezi, hogy nem köti magát egyetlen társadalmi, gazdasági vagy politikai formához, és egyetemesiségének megvalósításával összekötő kapocs lehet a különböző emberi közösségek között. Tehát egy nemzetben belül a felmerült nézeteltérések elsimítása terén, sőt a nemzetek között felmerülő problémák terén is nagy szolgálatot tehet társadalmának. Sőt a különböző akaratú embereket egységbe foghatja éppen a közös lelkiismeretben megkövetelt szolgálatával, a hivatás hűséges és maradék nélküli betöltésével.

Hogy mit kell ma a keresztény embernek tenni a társadalmi és a nemzetek közötti béke megvalósításáért, azt a gyakorlat eléggé mutatja, hisz az élet szinte óráról órára új formában produkálja a nemzetek közötti és a nemzeteken belüli egyenetlenkedéseket kisebb-nagyobb intenzitással. Az egyes hatalmi csoportok, vezetők önzése, irigysége, bizalmatlansága, gyűlölete állandóan mérgezheti a társadalmi és a nemzetek közötti légkört, és ezért sok mód kínálkozik az igazi testvériség munkálásához. Az emberi személyiség megmentése, a társadalom folytonos újjáalakítása, megújítása tág teret nyit a társadalomban, hogy a maga erkölcsi értékeit kibontakoztatva mind az egyén, mind a társadalom humanizálását szolgálja.

Minden emberrel foglalkozó társulásnak, többek közt az egyháznak is, történelmi felelőssége tudatára kell ébrednie abban, hogy megfelelően szolgálja az emberi személy megkülönböztetés nélküli megbecsülését és fejlesztését, és egyben a társadalmi és a kulturális haladást, a hatékony együttműködést a társadalom többi tagjaival és a világ minden népével az emberi szolidaritás kialakításáért. A keresztényeknek a megváltás speciális alkalmazását kell látniuk abban, hogy mint Isten munkatársai, vallásos meggyőződésből vállalunk részt a világ emberibbé tételében. Éreznünk kell felelőségünket a társadalom szükségletei iránt. A zsinat sürgeti, hogy mindenki tekintse szentnek azt, ami vele jár a társas összetartozással (Az egyház a mai világban, 30), és hogy kivegye részét a közös kezdeményezésből.

Mindezek logikusan követelik, hogy egyetemes egyházunk társadalmi kérdésekben mutatott fejlődése, az általános emberi szolidaritás kialakulása, és különösen hazánk szocializmust építő társadalmának igényei alapján olyan új keresztény társadalomszemléletet fogalmazzunk meg, amely a világi társadalmi tudományok eredményeit is átveszi, és a kitárultság, a nyíltság igényével szolgálja a közérdeket. „Embernek emberrel, nemzetnek nemzettel úgy kell találkoznia, mint testvérnek testvérel, Isten gyermekeiként. E kölcsönös megértésben és barátságban, ebben a szent egységben kell együttesen és egyformán munkához látnunk, hogy felépítsük az emberiség közös jövőjét” (VI. Pál Bombay-i beszédéből idézve P. P. 43.).

MAULBERTSCH SÜMEGEN

Franz Anton Maulbertsch, a barokk festészet nagy képviselője, egy évet meghaladó ideig dolgozott és lakott Sümegen. Bár itteni munkáját a téli hónapokra rövidebb távollétével megszakította, sümegi lakóhelyén személyes ismeret-segei, családi és társadalmi kapcsolatai keletkeztek, hiszen a munkája a püs-püktől az állványozóig terjedő, különböző hivatású és állású személyekkel való érintkezést tételezi fel.

Maulbertsch sümegi életére és festői munkájára vonatkozó adatok, más munkahelyeivel ellentétben, igen hiányosak. Kevés az írásos forrásanyag, a kutatás pedig elsősorban a művészi munka részleteinek felderítésére és értékelésére fordította a nagyobb gondot. Sümeg helytörténete és Maulbertsch életraj-zának kiegészítése céljából azonban igen fontosak ezek az adatok is.

A festő munkatársaival 1757 augusztus közepétől 1758 október végéig tartó-zkodott Sümegen, és 1759. augusztus hatodikán még részt vett az új plébániatemp-lom felszentelési ünnepein. Itteni tartózkodása nagyobb részében vele volt a fiatal felesége, Barbara Schmidin is.

Freskóműve ismertetését, művészi munkája értékelését most mellőzve, csak azt kutatjuk, milyen volt sümegi életük, kik voltak itt a munkatársai és milyen kapcsolat alakult ki munkájuk idején a sümegiekkel. Ezért a szakirodalomból csak azokat a részeket említjük fel, amelyek ezt a témakört érintve a kérdés áttekintését elősegítik.

Maulbertschet Bíró Márton veszprémi püspök az általa építtetett templom freskóinak elkészítése céljából hozta Magyarországra. A művész Sümegen életé-nek egyik legnagyobb művét, a „rokokó sixtusi kápolnáját” alkotta meg az új plébániatemplomban. (1) E munkája hírének nyomán sok festő jött Magyaror-szágra, akik különösen a dunántúli festészet felvirágzását indították el hazánk-ban. Bíró püspök Maulbertsch meghívásával egy olyan művész alkotó kibonta-kozását tette lehetővé, aki mögött még csak néhány éves művészi múlt volt és akit hazájában is alig, vagy kevesen ismertek még.

A kisnemes származású és nem külföldön iskolázott, de hírnévre törekvő és alkotni vágyó püspök Bécsben találkozott Maulbertsch-csel, ahol a királynő udvarában többször megfordult. Itt személyesen tárgyalt a művésszel, akiről értesüléseket szerzett, és ahol addig alkotott munkáit is megismerte. E kapcsola-tot azután levelezésnek, megegyezésnek és a munka elvégzésére vonatkozó szerződésnek is kellett követnie. (2)

Ez azonban nem dokumentálható, mert a Sümegre vonatkozó írásos ada-tok elvesztek, vagy nem kerültek még elő, holott Bíró püspök levéltári anyaga, naplója és végrendelete jól mutatja ügyei intézésén a főpap kezének a részle-teken is gyakran látható nyomát.

Bíró püspöknek Maulbertsch-csel mindenképpen tárgyalásokon kellett a sü-megi freskó bonyolult tematikáját megbeszélnie, a teológiai összefüggések rész-leit rögzítenie és döntenie a fizetendő munkadíj tekintetében is, amely itt talán valamivel még szerényebb volt, de később a mester hírnevének emelkedésé-vel mindinkább nagyobb lett. Vácott még 4000, Szombathelyen már 24000 fo-rint volt ez a munkadíj.

Maulbertsch első magyarországi és vele sümegi tartózkodását világosabbá teszi előttünk, ha Garas Klára egyik munkája nyomán ismerjük meg a XVIII. század festőinek a gyakorlatban kialakult munkamódszereit, életmódjuk részle-teit, melyek azután művészi tevékenységük útjait is lényegesen befolyásolták.

E kor freskófestői, az ipari munkák kivitelezőihez hasonlóan, vállalkozó-ként dolgoztak és megrendelésre vállalták valamely templom, kolostor, más egy-

házi létesítmény, kastély egészének vagy részének a belső kifestését. A munkát megbízólevél alapján kezdték, amelynek a megbeszélések szerint előírt pontjai meghatározták a munka programját és annak részleteit is. Ezek elsősorban kompozíciós vázlatok és részletrajzok, tervek alapján készültek, amelyekre a megrendelő megtette a maga észrevételeit. Ragaszkodott a maga elgondolásához, esetleg a művész álláspontját fogadta el; vagy a kölcsönös megegyezés közbelső útját választották.

A megállapodás alapján készült el a megrendelő és a festő között a szerződés, amely már egészen pontosan tartalmazta a művészi program végrehajtásának részleteit, a munkadíjat, a munka elvégzésének határidejét, a szállás és ellátás egyéb körülményeinek biztosítását. A munka a téli hónapokban mindig szünetelt, mert végzését a hideg és a falak nedvessége gátolta. A munka tervezésénél gyakori volt a híres festők (Rubens, Rembrandt stb.) képeire való utalás, a metszetek felhasználása és részletek átvétele vagy kikölcsönzése, ami néha a megrendelő kívánsága volt és nem számított plágiumnak. Ezeket a forrásokat, hatásokat úgyszólván valamennyi nevesebb festőnél — Sümegen is — megtaláljuk. Gyakran hasznosak voltak, mert a kompozíció megfogalmazásában a művész teremtő képzetéhez ihletet adtak.

A sümeginél későbbi freskómunkákból tudjuk, hogy Maulbertsch három-négy segéddel dolgozott. Külön architektúra festője volt, akinek legelőször kellett a munkához látnia, hogy a festett kereteket és a dekorációkat időben elkészítse. A festősegédek az egyes épületrészek elválasztó építészeti tagozatait a kiadott útmutatásoknak megfelelően festették meg. Valamennyien alkalmazottak voltak, akiket a vállalkozó művész maga fizetett. (3)

Sümegen ez a segítőkör még kisebb volt, később a számuk már egyre emelkedik, a sümegi műalkotás értéke ezért is múlja feiül később kivitelezett freskómunkáit. (4)

Maulbertsch meghívását és egy évet meghaladó sümegi tartózkodását voltaképpen az új plébániatemplom építése tette lehetővé. Bíró püspök szerint a régi, Szent Katalin tiszteletere rendelt, de a török időkben pusztulának indult szentény „parochiális rongyos templom” helyett már nagyobbra, tekintélyesebbre volt szükség. A templom építését 1756 év tavaszára tervezte, és ennek megfelelően az alapkövét külön ünnepséggel ugyanez év március 21-én tették le.

Bíró püspök kezdetben a sümegi vár börtönének köveit akarta lefordítani az új templom kriptájának építéséhez, de ezt a tervét később (szerencsénkre) elvetette. Az épületköveket Veszprémből, a szükséges faanyagot a környező nagy erdőségekből szekerekkel hordták Sümegre, amihez a püspök, Farkas Ferenc főbíró útján — a területi közigazgatás közreműködését is igénybe vette. (5)

A templom gyorsan épült, és 1757 őszén nyersen már készen állt. Tervezőnek Tiethardt (Kőműves) Józsefet, kivitelezőnek Mojsér Pál püspöki kőművest tartják, akik előzőleg a püspöki rezidencia építésénél dolgoztak már. Bíró püspök, még Maulbertsch Sümegre érkezése előtt, 1757. augusztus 11-én azt írja Farkas Ferenc főbírónak, hogy „A kép-írók is már jövő szerdán Bécsből el érkeznek, kik az egész templomot munkájok alá venni fogják”. (6)

Maulbertsch az 1757. augusztus 15. körüli napok egyikén érkezett Sümegre. Szállásának helyét a püspöki rezidencia épületében véljük, hiszen az akkori szerződések szokásos pontja volt a festő megfelelő elhelyezéséről való gondoskodás. Darnay Kálmán nagypapja mesélgetései alapján írja, „hogy a híres mester csak hálni járt a püspöki kastélyba” sok munkája miatt. (7) Rezidenciabeli szállását támogatni látszik az a körülmény, hogy Bíró püspökkel gyakran kellett találkozni, mert időközben a munkával kapcsolatos részleteket meg kellett beszélniök. Nem hihető, hogy az egész koncepció — a Bíró püspök által készített bőséges kronosztichonokkal (rövid verses feliratokkal, amelyek szövegében római nagybetűkkel az esemény évszámát is jelzik) — teljes egészében már előre és pontosan készen állt.

Más vélemény szerint Maulbertschnek kevés szerep jutott a program pontos megállapításában. Bíró Márton leveleiben ugyanis Maulbertsch neve különös

hangsúlyt nem kap, őt a főpap ismételten csak mint bécsi festőt említi anélkül, hogy a nevét kiírná. Így a püspök mint megbízó, saját elképzeléseit a fiatal festő számára igen körülhatároltan írta elő. (8)

Bizonytalan, hogy Maulbertsch feleségével együtt érkezett-e Sümegre. Adat a feleségét csak később említi. Feltehető, hogy azután érkezett, amikor a férje a helyi tájékozódáson és a munkája beindításán már túl volt. A festő feleségének, Barbara Schmidinnek a nevét, házasságkötésük bejegyzéséből ismerjük. Az asszony kétségtelen érdeme, hogy férje művészi munkájához a szükséges biztonságot és nyugalmat megadta. A házasságukat 1745 év augusztusában jegyezték be a bécsi Szent István templom plébániájának anyakönyvébe. Esküvőjüket Fischauban tartották. Harminöt évig éltek gyermektelen házasságban. (9)

Már az egyik ismert fontos korai művén, a bécsi piarista templom (Piaristenkirche Maria Treu, 1752–53) freskóin igazolta, hogy a mennyezetfestés alkításában nagy jelentőséggel bír. Sajátos kompozícióvezetésének módja, törekvése arra, hogy festményei átterjedjenek a kereten és elhagyják az architektúrát — amint ezt később Sümegen megvalósította — feleletet ad arra a kérdésre is, hogy a festmény a laposkupolán mindenesetre több, mint egy kupoladob. (10)

Sümegi tartózkodása alatt felesége intézi a napi étellel járó apró teendőket. A szükséges feltételeket a püspök biztosította, aki híres volt vendégszeretetéről. Szórakozásra, vagy társasélettel járó kapcsolatok létesítésére a festőnek bizonyára nemigen volt módja, hatalmas munkája elkészítéséhez ugyanis rövid idővel rendelkezett; bár munkaszeretete, gyorsasága és fantáziája közismerten felülmúlhatatlan volt.

Vele jött munkatársai nyilván társasági köréhez tartoztak, melyet nemcsak a hivatásuk kötelékei tartottak össze, hanem az is, hogy tagjai német nyelvűek voltak. Maulbertschéknek a sümegiekkal is hasonló ismeretsegei keletkeztek, amit elősegített, hogy a művész megnyerő modorú és szerény egyéniség volt. Ezek az ismeretsegek, kapcsolatok a munka végzése alatt jöttek létre és idővel új barátságkötések alapjait is lerakták. A plébánia anyakönyvei igazolják, hogy a bécsi piktor és környezete többször fogadott el és vállalt keresztszülői tisztségeket Sümegen. Ezek az ún. „komasági” kötelékek már meglévő barátságokat dokumentálnak.

A munkatársaira vonatkozó névszerű adatok éppen Sümegen hiányzanak, pedig festősegédei nevének feltárása fontos lenne, hiszen a sümegi freskóműnél is felismerhetők azok a részletek, amelyeken a segédek dolgoztak. A kérdés megoldásához az első segítséget a plébánia anyakönyveinek bejegyzései adják. A bejegyzések közlése előtt azonban megjegyezzük, hogy ha adataink igen hiányosak, akkor már a következtetések útjaira kényszerülünk. Így azután a tények, események összefüggéseit, kapcsolatok okait kutatva, a részletek aprólékos összerakásával kísérjük meg mégis a kérdés lehető megoldását.

Az előzőekben említettük, hogy a keresztszülői kiválasztás rendszerint már meglévő kapcsolat létét igazolja. A keresztszülők anyakönyvében a keresztszülői tisztségre felkértek ismétlődően, de egyik esetben sem a férjeikkel vagy feleségeikkel együtt szerepelnek, mindig azonban Maulbertsch-csel vagy a feleségével vállalják ezt a szerepet. Feltehetően Maulbertsch környezetéhez vagy munkatársi köréhez tartoztak, vele jöttek, dolgoztak és együtt távozhattak is.

Különösen feltűnő a Magdalena Khacherin és Catharina Regenspergerin név. Az asszonyi jogállásnak ez a németes kifejezése arra utal, hogy ők és férjeik elsősorban Maulbertschékkal hozhatók kapcsolatba. A helyi lakosok asszonyait a leánynevükön latinul, vagy férjük után csak a keresztnévükön és az *uxor ejus* szavak hozzátételével jegyzik be az anyakönyvekbe. Ha a keresztszülők rovatában mégis lenne helyi lakos, akkor a nyomukat valahol meg kell találnunk, elsősorban a helyi anyakönyvekben, amelyek a születés és halál tényét mindenképpen regisztrálták.

A keresztelesek kivonata fejlődésének sorrendjét követve, az egyes bejegyzések részletesebb vizsgálata alapján, még a következő megállapításokat tehetjük:

A sümegi plébánia idevonatkozó adatai a keresztelések anyakönyvében az alábbiak:

Infans	Parentes	Patrini	Annus Dies	Locus	Bapti- sans	Solvit
Antonius	Georgius Halász Anna Dálóki	Antonius „Molpers” Wiennensis pictor Magdalena Khacherin	1757 8-va octobris	Sümegh	P. Richardus kvardianus	Solvit 119 l.
Anna Barbara	Ladislaus Horváth Maria Schilling	Barbara Maulpetschin Andreas Proker	1758 9 octobris	Ex Sárvár iti- nerarius	P. Eugenius	Solvit 130 l.
Ignatius Antonius	Divergoriarius Georgius Spikmger Anna Maria uxor ejus	D. Antonius Maulperts Catharina Regensper- gerin	1758 12 octobris	Sümegh	P. Eugenius Kósa	Solvit 131 l.
Elisabetha	Johannes Georgius Eckl Johanna Elisabetha Danglin	Rudolfus Schichfrit Barbara Maulbertschin	1758 20 octobris	Sümegh	Fr. Conradus	Solvit 132 l.

Ugyanott az elhalálozások anyakönyvében:

Persona	Parentes	Aetas	Susceptio sacrament	Annus	Locus	Sacerdos	Pulsus	Solutio
Valentinus Krautham pictor	—	45 annorum	omnibus promonitus	1758 13 februar	Sümegh	P. Bernar- dinus	—	Solvit 56 l.

A *gyermek (Infans) rovat* csak azt mutatja, hogy az újszülöttek nemük szerint többnyire a keresztszülők keresztnéveinek a felvételét követik. A *szülők (Parentes)* rovatban levő két első név akkori sümegi lakosokat jelez, akik kőművesként, ácsként vagy állványozóként dolgozhattak Maulbertsch mellett. Ezek a nevek Sümegen ma is megtalálhatók. Divergoriarius Georgius Spikmger (inkább talán Spikinger) feltevésünk szerint az a sümegi szállós, korcsmáros volt, aki Maulbertsch munkatársaival lehetett lakás és ételmezési kapcsolatban. A bejegyzés leírása szerinti divergoriarius szó jelentése a szótárakban nem található, ezért a diversitor-vendégfogadás, diversorium-vendéglő, szálloda jelentéseket fogadjuk el. Georgius Eckl-nek az 1757 évet megelőzően szerepel az anyakönyvekben egy gyermeke, később pedig az elhaltak között még egy hatéves gyermeke. A feleségek leányneveinek itt külön jelentősége nincs, hiszen ők a férjeik jogállását követik, még ha előzőleg nem Sümegen laktak vagy születtek is. Így a *szülők rovatában levő minden személyt sümegi lakosnak tekintünk.*

A *keresztszülők (Patrini)* rovatában levők közül az 1758 évet követő és azt még negyven évvel meghaladó időben egyik neve sem található az elhaltak sümegi anyakönyvében. A plébániatemplom kriptájába temetkezők között azonban találunk egy személyt, az 1773. november hó 9-én 46 éves korában elhalt Rudolphus Siegfried nevét, aki ez időben 31 éves volt, és neve hasonló hangzású a Rudolfus Schichfrit névhez, de vele a nagy eltérés miatt mégis nehezen azonosítható. Az eddig rendelkezésre álló adatok szerint az akkori sümegi püspöki udvartartásban sem találunk a felsoroltak között szereplő és velük azonos nevű személyt. Így a *keresztszülők rovatában levők* — esetleg a némi kétséget mégis okozó Rudolfus Schichfrit kivételével — *nem lehettek sümegi lakosok.*

Az *év, nap (Annus, Dies)* rovat Maulbertschék sümegi tartózkodásának viszonylagos időtartamát jelzi azzal, hogy az első bejegyzés időpontja 1757. október 8. napjára, a többi három pedig mind az 1758 év október hónapjára esik.

A *kereszteléseket (Baptisans)* végző szerzetesek a bejegyzések leírásánál inkább a szóhangzást követik és különösen a német vezetéknevek leírásainál pontatlanok. A Molpers, Spikmger nevek, a h betűk alkalmazása vagy hiányai is ezt mutatják. (10)

Az *elhalálozások kivonatában* levő és 1758. február 13-án elhalt Valentinus Krauthamot a bejegyzés „pictor”-nak nevezi. Pictor megjelölést ebben az időben csak „képíró” festőnek adtak. Őt így Maulbertsch egyik festősegédjének tartjuk, akit viszonylag fiatalon, valamely betegség vagy baleset miatt érhetett a gyors halál. Sümegi tartózkodásának más okát nem látjuk, hiszen a rezidencia kápolnájában az oltárkép már az 1750 évet jelzi, a mennyezetképet és oldalfalakat Gregor Vogel (1751) (11), a nagytermének volt falképeit pedig jóval később és Bíró püspök halála után Johann Cimball (1769), Koller püspök rendelésére festette. (12) Az 1757—58-as években egyedül Maulbertschnek volt nagyobb festőmunkája Sümegen.

Valentinus Krautham valószínűtlen, de mégis ellenőrzendő sümegi születését visszakeresni nem tudjuk, mert az anyakönyvek vezetése csak az 1717 évtől kezdődik, ő pedig az elhalálozásánál jelzett kora szerint előbb, 1713-ban született. Az a tény azonban, hogy halotti bejegyzésének megfelelő rovatában a szülei Sümegen ismeretlenek, eldöntően igazolja, hogy sümegi lakos nem lehetett.

Az előzőekben leírtak lényegét röviden így összegezhetjük:

a) a sümegi plébánia keresztelési anyakönyvében bejegyzett adatok a Sümegen dolgozó Franz Anton Maulbertschet és a feleségét két-két esetben keresztszülőként tüntetik fel;

b) ugyanezen rovatokban bejegyzett feleségek férjei, mint Khacher, Regensperger, továbbá Andreas Proker Maulbertsch munkatársainak a neveit jelezhetik. Rudolfus Schichfrit neve tekintetében még kételyünk marad fenn;

c) a plébánia halotti anyakönyvébe bejegyzett Valentinus Krauthamot Maulbertsch egyik festősegédjének tartjuk, mert másként nem értjük, hogy ebben az időben mint pictor, miért tartózkodott Sümegen;

d) a felsorolt dokumentumok alapján az a kérdés, hogy Maulbertschnek a sümegi freskó készítésénél kik voltak a munkatársai, részben felderítettnek, más részeiben pedig felfedhetőnek látszik.

Az összefüggés áttekintésére soroljuk fel Maulbertsch ismert festősegédeinek a nevét. Ezek: Johann Maidinger, Johann Zallinger, Felix Ivo Leicher, Martin Michl és Winterhalder, akik önállóan is dolgoztak, de részben a sümegi freskómű készítésénél később tartózkodtak Magyarországon. Architektúra festői voltak: Josef Stern, Josef Benedikt Feyerle és Vinzenz Fischer. Neveiket kiegészíthetik majd azok, akik voltaképpen az elsők voltak Magyarországon és Maulbertsch nagy freskóművénel éppen Sümegen dolgoztak.

A hiányos adatok kiegészítésében és a következtetések továbbvitelében természetesen útvesztők is akadhatnak, ezek azonban nem akadályozhatják, hogy a kérdés megoldásával mégis foglalkozunk.

Jegyzetek:

- (1) Végvári Lajos: A sümegi Maulbertsch freskók. Bp. 1958. 44. l. — (2) Pem József: Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora. Zalaegerszeg. 1934. 365—366. l. — (3) Garas Klára: Magyarországi festészet a XVIII. században. Bp. 1955., 56., 93—94. l. — (4) Ybl Ervin: Klara Garas. Franz Anton Maulbertsch. Kny. a Művészettörténeti Értesítő 1961 évi 2—4 számából. 234. l. — (5) Pem József: i. m. — (6) Kapossy János: Maulbertsch sümegi freskóműve. Kny. az Archeológiai Értesítő XLIX kötetéből. Bp. 1930., 184. l. — (7) Darnay Kálmán: Kaszinózó táblabírák. Bp. 1928. II. k. 22. l. — (8) Fridrich Gerke: Die Fresken des Franz Anton Maulbertsch in der Pfarrkirche zu Sümeg. Mainz. 1950., 1625. l. — (9) Klara Garas: Franz Anton Maulbertsch 1724—1796. Bp. 1960. 5 és 241. l. — (10) Franz Anton Maulbertsch. Ausstel'ung anlässlich seines 250. Geburtstages Wien Halbturm Heiligenkreuz-Gutenbrunn. Wien. 1974. 76. l. — (11) Pem József: i. m. — (12) Garas Klára: Magyarországi festészet a XVIII. században. Bp. 1955. 61. l.

BUNDEV-TODOROV ILONA

A BAROSS GÁBOR TELEPI TEMPLOM

A Budapest XXII. Baross Gábor telepi templom már külső megpillantásakor egészen sajátos, expresszív-nyugtalanító hatást tesz a szemlélőre. A hegyoldalra tömörült település — amely Nagytétényhez tartozóan a század elején létesült — viszonylag sokáig, 1933-ban fejlődött annyira, hogy a templom alapkövét lerakhatták, akkor viszont néhány hónap alatt felépült az Irsy László tervezte neobarokk stílusú épület — egyelőre torony nélkül. (1) Tizenöt év múlva (1948—51) épül meg a torony és a kórus, Kismarty-Lechner Jenő tervei szerint: egy szabálytalan sokszög alaprajzú, hegyes sisakkal lezárt torony, amelynek bejárat felőli része erősen homorított formájával tűnik fel. Ez a szokatlan és egyéni, modern megformálású vertikális tömeg a templomhajó horizontális, neobarokk tömbjével összekapcsolva árasztja azt a nyugtalanító feszültséget — de éppen ettől válik egyénié és jellegzetessé az épület. 1950—54 között készültek el Pleidell János festőművész üvegablakai (Hétfájdalmú Szűzanya témaköre), amelyeknek kompozíciója és színvilága egyaránt a műfaj évszázados hagyományait követi. 1958-ban kibővítik a szentélyt és a sekrestyét, majd az egész épületet újravakolják, kialakítva a templom végleges külső formáját. 1965—66-ban kerül sor a falusiasan egyszerű templombelső átalakítására, a II. vatikáni zsinat szellemének megfelelő új liturgikus tér kialakítására.

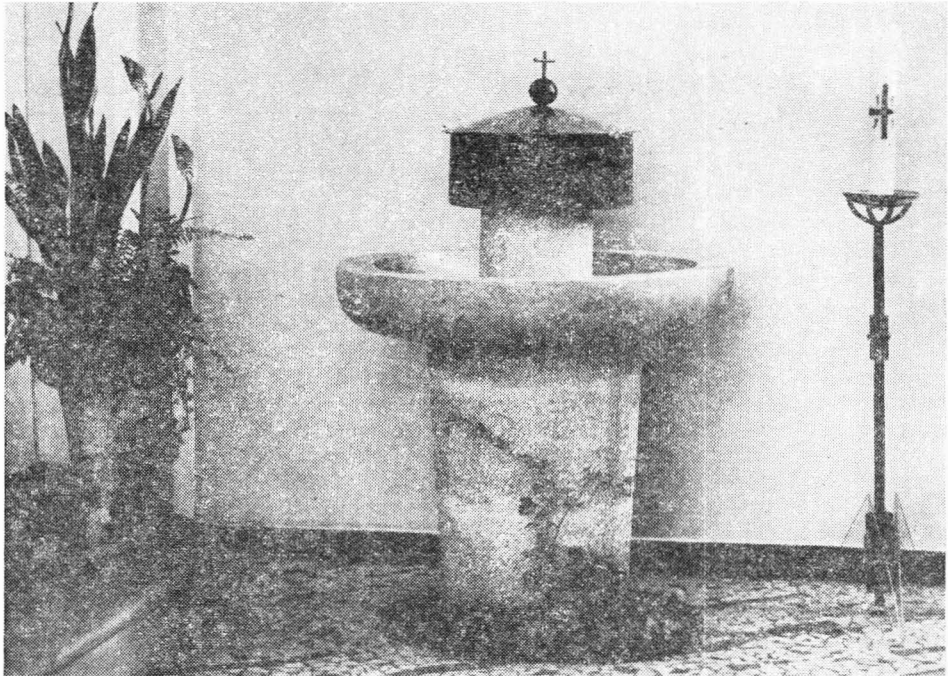
(1) 1933. szeptember 3-án szentelte fel Shvoy Lajos püspök a Jézus Szívéről elnevezett templomot.

Bozó Gyula tervezésében készül el az új szembemiséző oltár: egyszerű, fehér mészkőtömb, lefelé keskenyedő talapzatán sima menza-lap, a talapzaton elől a bárány-szimbólummal, oldalt két-két kandeláber-gyertyatartóval és egy körmeneti keresztformájú álló feszülettel. De az oltár mögött elhelyezett sedilia, a diadalív bal oldalán lévő szószék és a jobb oldalán elhelyezett pasztofórium szinte keresetten szimmetrikussá teszik a szentély-rész kialakítását.

A szószék mellett, a hajó bal oldalán helyezték el a két háború közötti korszak ismert nevű szobrászának, *Ohmann Bélának* Madonna-szobrát, melyet a művész az 1938-as párizsi magyar egyházművészeti kiállításra készített. Az életnagyságnál nagyobb, patinázott gipszből készült alak szépsége és finomsága megragadó — nem megszokott, rutinos ábrázolás: a rövid felsőtest, a hosszú lábak és kezek aránytalansága éppúgy a kifejezőerő hordozója, mint a kissé oldalra hajtott fej, valamint a vállra omló fátyol és a felemelt kezek azonos ritmusú mozdulata. A jobboldalt, párhuzamosan elhelyezett, nemesen egyszerű keresztelőkút (Arató Miklós plébános tervezte) alsó része méternyi magas hengertalapatú, csiszolt kőből való kerek medence, amelybe egy hengerformájú, fedeles vörösréz víztartó van belehelyezve. A szószék a négy evangélista képét, a pasztofórium ajtaját (kenyér- és hal-szimbólum), továbbá a kovácsolt vasrács formaképzésű keresztutat *Kadnár István* tervezte. Bozó Gyula készítette a szentély nagy üvegfestményének Jézus Szíve-ábrázolását is.

Hüvös László szép Sírbatétele zárja le a keresztutat a kórus mellett jobboldalt. A fehér márványból készült csoportkompozíció előlről nyitott, ovális formájú: kétoldalt két férfialak (Arimatheai József és szolgája) tartja a halott Krisztus testét a sír fölött, szemben Mária, János és Mária Magdolna sirató alakjait látjuk.

Baloldalt, de már a kórus alatt találjuk a Szent Kereszt oltárt, szinte kápolnaszerű elhelyezésben. Egyszerű, sima vonalú, sötét diófából készült, hagyományos formájú oltár, egybeszerkesztett felsőrészrel, tabernákulummal. A taberná-

kulum-ajtó a tehetséges fiatal ötvösművész, *Bartha Ágnes* alkotása. A vörösréz ajtón középpűt egyszerű, domborított latin kereszt látható, a keresztoszárak találkozásában elhelyezett ereklyetartóval, s a keresztlen felirattal: „Valódi ereklye az Úr Jézus keresztjéből”. A kereszttel tagolt ajtó-felületet 6 zománckép díszíti, amelyek a Szent Kereszt legendájának főbb jeleneteit ábrázolják, mintegy Biblia pauperum-szerűen tudatosítva a történetet a nézőben. Az ábrázolt jelenetek — feliratuk szerint — a következők: Konstantin látomása a milviusi csata előtt: „E jelben győzni fogsz!” — Konstantin legyőzi Maxentiust és megadja a szabadságot a kereszténységnek — Szent Ilona császárné Jeruzsálemben megtalálja Jézus keresztjét — Szent Ilona templomot épít a Kálvárián a Szent Kereszt számára — Herakliusz császár visszaszerzi a perzsáktól az elrablott Keresztet. — Levetvén császári ruháit, Jézus keresztútján vállán viszi vissza a templomba.

Nem véletlenül említettük az ábrázolással kapcsolatban a Biblia pauperumot: (2) a képek kedvesen naiv szemléletmódja, a kompozíciók síkszerűsége, a három alapszín (piros, kék, sárga) árnyalataiból adódó színessége az egyes jeleneteknek összességükben ahhoz hasonlítható művészi magatartás és ábrázolásmód kifejezői. Mély, szinte sötétkék hátterekből válnak ki a piros- és sárgaruhás alakok, a sárga épületek és a kereszt — a zöld szín mindössze két alak ruházatán fordul elő. A zománckép „jellegéből adódó” gondos és szép megmunkálást kell még kiemelnünk ennél az alkotásnál.

Egy templom új szellemű liturgikus terének kialakításánál a hagyomány és korszerűség szintézise a cél. A lehetőség — itt, ebben az esetben — maximális volt, hiszen nem műemlék-templombelsőt kellett átalakítani, értékes régi műtárgyakat „belekomponálni” a korszerűen átrendezett liturgikus térbe, hanem szinte mindent újonnan megtervezni és létrehozni. A maximális lehetőség alapján miért nem lehetett mégis maximális az eredmény? A válasz ebben az esetben — bármilyen frappánsan hangzik is — a hagyományok értelmezésében és túlértékelésében rejlik. Egy adott, nem értékes „Jézus Szíve főoltár” helyébe kellett tervezni egy modern szembemiséző oltárt — amely azonban a tervező „hagyománytisztelete” következtében túlságosan a hasonló külföldi példákhoz igazodott, és hogy a templom titulusa is nyilvánvaló maradjon, elkészült mögéje a szentély túlméretezett üvegfestménye, egy ikonográfiailag sem szerencsés Jézus Szíve ábrázolás. A másik hagyománytiszteletből következő túlábrázolás a négy evangélistáé, szimbólumaikkal együtt, holott a szószék fölötti galamb-szimbólum és az oltár bárány-díszítése az ő esetükben is logikusan az állat-szimbólumokat indokolta volna. A harmadik — szerintünk ide kívánczó — eset az előcsarnokban elhelyezett életnagyságú feszületé (Németh Aurélia műve), amely formai megoldása miatt nem alkalmas arra, hogy a Szent Kereszt-oltár fölé helyezve, azzal tartalmi-formai egységet alkotva ténylegesen lezárja a liturgikus teret, mint a Hűvös-szobor paralelje. S végül néhány „kiegészítőről”, ami nagyon tetszett: a templom gondozott kis kertjéről, ahová Till Aran „Jerikói vak” című szobrának felállítását tervezik a szentély mögötti részen; a jól megoldott egyszerű világításról és a templombelső virágdíszítéséről, amelyhez hasonlíthatót nemcsak a hazai, hanem a külföldi templomokban is hiába keresnénk. Külön elemzést érdemelne a liturgikus időszakoknak, az évszakoknak és az adott környezeti részeknek (oltár, szobor, keresztelőkút stb.) összehangolása, a különleges „virágkompozíciók” megragadó szépsége.

Ha a templom esetében valóban „teljességre törekedhetek” volna a liturgikus tér kialakításánál, a fenti problémákat kellett volna kiküszöbölni. A megváltozott liturgia szellemében történő tervezés lelképásztori *konceptiója* teljes mértékben helytálló volt — a tökéletes megvalósítás hiánya elsősorban a művészi megoldásokon múlott. A szintézis — itt és másutt is — lényegében a tervező művészek invenciózus felfogásával és valóban korszerű hagyománytiszteletével függ össze.

(2) Itt a XV. századi ún. „blockbuch” Biblia pauperumokra gondolunk, ill. azoknak színes fametszet-ábrázolásaira.

TAKÁTS GYULA VERSE

Micsoda méretek és arányok

ALIG PIRKAD és nem a piros szömörcek
a pikkelyes kövirózsák körüli világ
és nem a vaddisznótúrta kövek
és nem cellám falán a kiásott tárgyak,
az érzelmek és a sejtés —
tájai kezdenek köröttem
és bennem pirkadozni...
Millió prizmájú hajnalodás...
Teremtő sugártörések!
Es honnan e ragyogás?
E soksíkú, térbeli kiterjedések világa...
E tárgyak belső formái,
érzések színei és beszéde
és hangja, szava, nyelvtana,
e testek anatómiája, szerkezetana?...
Es egyre csak ez épül;
lassan, kápráztatóan és részegítve
tágul, ahogy kel a nap...
Es micsoda méretek és arányok
kísértének és állnak kezemhez
a megszokott világban...
Mintha ott lent, a lábamnál,
az a mocsár is ragyogna...
A mélyéből... A feketéből...
Az elsüllyedt, elveszett varsák
kis ajtaján, mintha valaki
kihúzta volna a piros
galagonya pecket és most
tátogva a zöldig úszik mind.
A tükkör élő határáig...
A beszélő nádig mind,
akiket elzárt eddig
a mély és a mélyben is
a fűzágakból fonott szomorú varsa
sűrű rácsa...
Íme a varsákból az iszap!...

Berki Viola: Ítélet

Regresszió

Utazó nyár volt de egész
Aztán szigetelés emitt amott
Kényelmetlenkedés a nappalokkal
és éjszaka a zátonyok

Mégis
az akárhány hajó
bármerre úszott
égtájára ért
Majd: vízalatti torpedó!
s szekér szekér után
— kocogásra se jó

S arcok megint
s az ARC visszfénye
HANG

Levelek dróthang nikotin
jégkockás pohárhomály
söpörgetés Kinin

Mi körnek indult
körbe ért
Es mindez egyszerűbb mint hihető
ez volt a lét

SOLYMOS IDA

A BOLDOGTALAN KÖLTŐ (2)

ÁNYOS PÁL

Az idézett versek Felsőelefánton keltek, ahová Ányos Pált teológiai tanulmányai elvégeztével, 1781 őszen — szeptemberben vagy novemberben — helyezték. Pár hét híján egy évet töltött ott; az 1782/83-i iskolai évre (állítólag egykori tanára, az akkor épp a rend provinciális mellett titkárkodó Táncz Menyhért közbenjárására) már Székesfehérvárra nevezték ki tanárnak az ottani pálos gimnáziumba.

Milyen is volt ez a Nyitra megyei klostrom, ahol Batsányi szerint „kedvét vesztette” Ányosi „Ez a helység — mondja — sűrű setét erdők és magas, bérces hegyek között fekszik; s mély csendesség uralkodik az egész környéken. Az ilyen tájék jó és kellemetes lehet ugyan, eleinten s egynéhány napi mulatásra, akárkinek, s talán lakásra is a nyugodalmat kereső korosabb embernek; de — Ányos ifjú, érzékeny és *poéta* volt! Annál nagyobb szüksége vala tehát a Múzsáknak társaságára s meghitt barátjaival való levelezésre.” S alighanem ez az igazság. Korántsem volt ez olyan riasztó barátságtalan vidék, amilyennek Endrődi rajzolta („puszta, kietlen táj, melytől a természet szépséget és termékenységét egyaránt megtagadott”); hanem — mint Olgvai Bertalan írta (és vele egybehangzólag Mittuch József is jellemezte) — „valójában a föld nagyon szelíd; angol ember édes tájképnek mondaná... A nagy kolostor — (egy óriási épület, mely később az Edelsheim-Gyulai család kastélya lett) — széles völgybe néz, köröskörül apró fehér falvak, lent a szigetes Nyitra kanyarog...” Csak hát persze minden táj olyan, amilyennek az „érzékeny” szem látja, amilyennek egy költő „érzi”. Ányos pedig, mivel „érzékeny és *poéta* volt”, hol ilyennek látta, hol olyannak. Rossz kedvében borzalmasnak, amilyennek Mészáros Ignáchoz írt melankolikus levele („itt van farsang vége, s még fánkot sem ettem”) végén mutatja: „Ilyen gondolatok lepik el lelkemet, — midőn a hó fedi bérces vidékemet, — melyet a szüntelen erdők sűrűsége, — hegyek magossága, völgyeknek mélysége — iszonyúvá tézsen nézők látásának. — Mennyit kell érezni itt egy *poétának!*” Vagyis (ez az utolsó mondat figyelmeztet rá) az Ányos verseiben szereplő Elefánt, meg az ő önmagáról adott képe az elefánti tájban pillanatnyi hangulatainak megfelelő költői kompozíció, nem pedig objektív tájkép. Az „iszonyú”, depressziós tél elmúltával mindjárt minden barátságosabb lesz: a Nyitra „csendes szigetei, hideg kősziklái, magános erdei” — egy Orczihoz írt levele szerint — kezdenek valamiféle nyájasabb költői vidékké átalakulni, ahol „édes emlékezet rég boldogságokról, — idők homályában temetett napokról! — Ezzel mulatom én csendes éjeimet”; vagy pedig a múzsákkal vidítja napjait: „Távol világunknak mostani zajától... — néha forrás mellett, néha árnyékokban — fűjom furulyámat tavaszi napokban.”

Tehát — egy immár a Barcsay látta nyitrai tájhoz hasonlóbb helyen („Ó gyönyörű mezők, kies mulatások! — Boldog remeteség! Szerencsés lakások! — Csavargó Nyitrának csendes szigetei, — szelíd Pomonának termékeny kertjei!” — írta neki, talán vigasztalásul is, a kiegyensúlyozott kedélyű Barcsay) — kárpótlásul minden bánatára és sérelmére ismét megkomponált magának egy olyan lírai magatartást, amelyben legalább mint költő kielégülést nyerhetett.

Bizonyára volt miért. Elefánti rendtársai aligha érthették meg a Buda fölpezsdült irodalmi életéből immár jelentős írói hírnévvel közéjük került Ányost; ráadásul priorja, bizonyos Bocó András, egy bakakáplár természetű ember, mindent megtett, hogy a költő életét megkeserítse. Leveleit visszatartotta, fölbonította, és anyagilag is igen szűk pórázon tarthatta, ha kénytelen öccsétől kérni „egy konc szép papírost leveleknek, mert már abból is kifogyok, pedig tudod,

miként vagyok pénz állapotjában”; s ha „megfelelő alkalmatosságot”, azaz megbízható közvetítőt kell keresnie, aki a prior cenzúráját megkerülve továbbítja és kézbesíti leveleit.

De azért itt, Elefánton sem volt csupa bánat, magányosság és erdők menedé-
kében való „furulyázgatás” az élete. Az „örömezt társalkodó” Anyos még derűs
baráti társaságot is talált egy környékbeli birtokos családnál; Nyitrára is be-
bejárt; bőséges szabad idejében pedig „egészen a szép tudományoknak szentelte
magát”. Orczi Lőrinc válaszából pedig azt is tudjuk, hogy az irodalmi életből
sem esett ki; barátai nem felejtették el.

Az többé-kevésbé köztudomású, hogy Pesten 1779-ben, tehát Anyos budai
tartózkodása idején, Bessenyei kezdeményezésére magyar írók és tudósok egy
Hazafiúi Magyar Társaság alapításán munkálkodtak, és megbeszéléseiket többnyire
a pálosok pesti klostromának könyvtárszobájában tartották, lévén a könyvtáros
Kreskay Imre a munkálkodók egyike. A terv — Orczit választották elnöknek,
Bessenyeit titkárnak, a huszonhárom éves Anyost másodtitkárnak — végül is
meghiúsult; hogyan és miért, arra Kreskay tanúságát idézhetjük: azt a jegyzetet,
melyet versgyűjteménye kéziratában egy Horányi Elekhez, a nagy piarista tu-
dóshoz, a Társaság egyik alaptagjához intézett költői leveléhez fűzött, hogy az
utókor megértse, miről is van szó. „Egy Magyar Társaságnak föllállításában együtt
fáradoztak a jóbarátok, mely azután teljes igyekezettel és szorgalommal a
magyar nyelvnek bővítésében, szebbítésében és e nyelvben több hasznos tárgyú
könyveknek írásával és kiadásával eszközlő gyarapításában foglalatoskodna. Hét
tudós férfiukból és érdemes hazafiakból állott az első ülés után 1779-dik eszt.-
ben, május hónapnak 10-dikén Pesten. De mivel ezek többféle vallásúak valá-
nak, minthogy nem a religiónak ügye, hanem egyedül a haza nyelve dísze volt
munkálkodásuk tárgyául kitéve, a kákán is görcsöt keresni szokott balítéleteknek
elkerülése miatt Bessenyei György úr a harmadik ülésből Bécsbe küldetett, egy
királyi kegyelmes engedelemnek, avagy diplomának kinyerése végett; kinek Bécs-
ben történt hosszabb maradásával s igyekezetének meggátolásával dugába dőlt
az egész elintézt dolog.”

Bécs tehát ezt is, mint annyi mindent, *ad acta* tette, a soha el nem inté-
zendők fiókjába. A Társaság azonban, ha reálian nem is, virtuálian létezett
tovább is; a költő tagok szorgosan küldözgették egymásnak verseiket, s Orczi —
1782. augusztus 23-án kelt levelében — mintegy újra megerősítette Anyost a tit-
kárságban. „Mivel pedig (Barcsayval) megismertük azt is — írja —, hogy a Mú-
zsák Atyaságod ifjúságát megkedvelvén most javában gerjesztik, s lobbantják
tüzét, s virágzó gondolatit cifrázzák szüntelen, engem pedig mint vénülő néhai
tisztelőjüket elhagynak, Barcsayt ritkábban látogatják, Atyaságodat a verselő
Társaság actuáriusának elválasztottuk s föltettük magunkban: valamit még ne-
künk a sz. Szűzek néha-néha jobban zengő furulyával dalolnak, mind megküld-
jük, hogy Atyaságod szekrényébe behányatván, valaha feledékenység balsorsától
védelmeztessenek.”

Mi többet kívánhatott volna a „száműzött” Anyos? Tanult, olvasott, „Lucanus
Maroval mulatja szívemet” (mint Mészárosnak írta), és dolgozott, soha addig
nem, és soha többé nem olyan termékenységgel, mint az elefánti „remeteségben”:
egy év alatt nyolc verset írt (ebből kettő fordítás, de kettő — a *Kalapos király* és
A kamalduliák pusztulása igen terjedelmes, ha valószínűleg egyetlen lendület so-
dorta is ki őket fölbolydult szívéből), és nyolc költői levelet: hatot Barcsaynak,
egyet Orczinak, egyet Mészárosnak, s java episztolái közé tartozik mind a nyolc.

*

„Ó kegyes szerencse! hozd el már nyaramat, — hogy én is elhagyván ma-
gánosságomat, — repülhessek Buda kedves sziklájára, — ifjú nyájosságim hív
kalibájára” — fohászzkodott az elefánti tavaszban, s vágya, mint említettük, tel-
jesült is: nem ugyan Budára, ahol a pálosoknak nem volt házuk, de Fehérvárra
került, ahol 1773, a jezsuita rend eltörlése óta az ő egykori gimnáziumukat vezették.

Endrődi, aki — mint láttuk — eddig sem takarékoskodott fantáziájával, most egy végső (akár rágalmazásnak is minősíthető) nagy mutatványt végez. „Bosszút akart állni elefánti remeteségéért — írja (de igazában nem is lett volna miért bosszút állnia: nem büntetésből küldték a Nyitra menti rendházba, hanem a remeteszertetben szokásos egyévi „remeteségre”, és ki tudja, talán óvatosságból is: hogy kivonják egy kicsit a forgalomból, és az osztrák titkosrendőrség minden magyar mozgást azonnal Bécsnek jelentő figyelmét eltereljék róla.) — Még egyszer körülölelték őt az élet csábjai, ellenállhatatlanul vonzotta őt az inger — élvezett, szeretett. Nem sokáig... 28 éves korában — mint állítják aranyérben, de valószínűbb féktelen szenvedélyei következtében — csakugyan meg is halt.”

Mіндеbben, betegségén és halálán kívül, persze egy mákszemnyi igazolható igazság sincs. Ezzel szemben elég sok dolga lehetett: a tanításon és az ifjúság lelki gondozásán kívül egy énekeskönyv létrehozása a fehérvári egyházmegye használatára, Nagy Ignác püspök megbízásából (aki egy kicsapongó, botránysan élő papra aligha bízott volna ilyen munkát). A vállalkozás elég szerencsétlen volt: énekeskönyv hangjegy nélkül, s nem is nagyon való a kevéssé muzikális Anyosnak. Megcsinálni megcsinálta, bevonta a munkába barátait (például Virágot és Verseghyt) is; és írt ilyen „énektelen”, jobbára terjengős, epikus jellegű énekeket maga is, ebben a kényszermunkában örölte jobb sorsra méltó — s már lankadóban lévő — erejét. Ismert szerzeményei közt legszebb az az *Ajtatos ének*, melyet — értékét jócskán megemelve — Bóka László szép rokonszenvenvel Anyos „Balázsolásnak” nevezett. Fontosabbak világi énekei: néhány (már korábban említett) szép darab, tanúságául nem ugyan „az élet csábjaiban” való fürdésének, hanem annak, hogy Fehérvárott kapcsolatba került — illetve fölújította kapcsolatait — azzal a dunántúli énekhagyománnyal, amelynek akkori fő ápolója Pálóczi Horváth Ádám, klasszikus nagymestere pedig — Faludi mellett — az az Amade László volt, akinek viszont személyes ismerőse, lankadatlan tisztelője s dalainak őrzője Mészáros Ignác, a „Kartigám nevezetes írója” volt; Anyos járt nála a Csallóközben, levelezett vele, és a „titkos okból” Dobokai Sárközi István álnéven — dicsérő verset írt a *Kartigám* 1780-ban megjelent második kiadása elé. Énekei ebben az Amadéig visszamenő gyakorlatban és szellemben, annak formavilágában születtek, semmivel sem több személyes érdekeltséggel, mint amilyennel az épp akkortájt erőteljesebben meginduló gyűjtés énekeskönyveinek legtöbb darabját írták.

Énekei, kivált a nagyon sikerült (és a strófák második sorpárjában a *Fóti dal* formáját alkalmazó) *Ivó ének*, vagy más címen *A vig társaságról*, valamint az „Im, koporsód ajtajánál áll hív szeretőd!” kezdetű, szépek, fülbemászó ritmusúak ugyan, Anyos mégsem volt igazi — azaz dallamhoz kötött — énekeszerző: nem nótára költött, s ebben (a dallam „mankójától” való elszakadásban) már egy árnyalattal modernebb volt a Horváth Ádám típusú énekeszerzőknél. Erre különben éppen Horváth Ádám a koronatanú. „Közel volt már a halálhoz akkor — írta 1789. február 20. kelettel Batsányinak, Anyos-kiadás körüli vitáinkban (olvasható Kazinczy levelezésének első kötetében) — mikor egy nálunk fenn forgó énekéről beszélgetvén, szokásom szerint magyarul megmondtam, hogy énekeinek egy nagy híja van, tudniillik: hogy a kvantitások az ariának taktusával ritkán egyeznek. Helybenhagyta jegyzésemet és megvallotta, *hogy ő arra tudva nem vigyázott.*”

Ez a beszélgetés már alighanem Veszprémben folyt le közöttük, ahova Anyos, már súlyos betegen, 1784 júliusában vitette át magát, hogy egy ottani neves seb orvos (azaz sebész) megoperálja. Utána még pár hétig élt; 1784. szeptember 5-én halt meg.

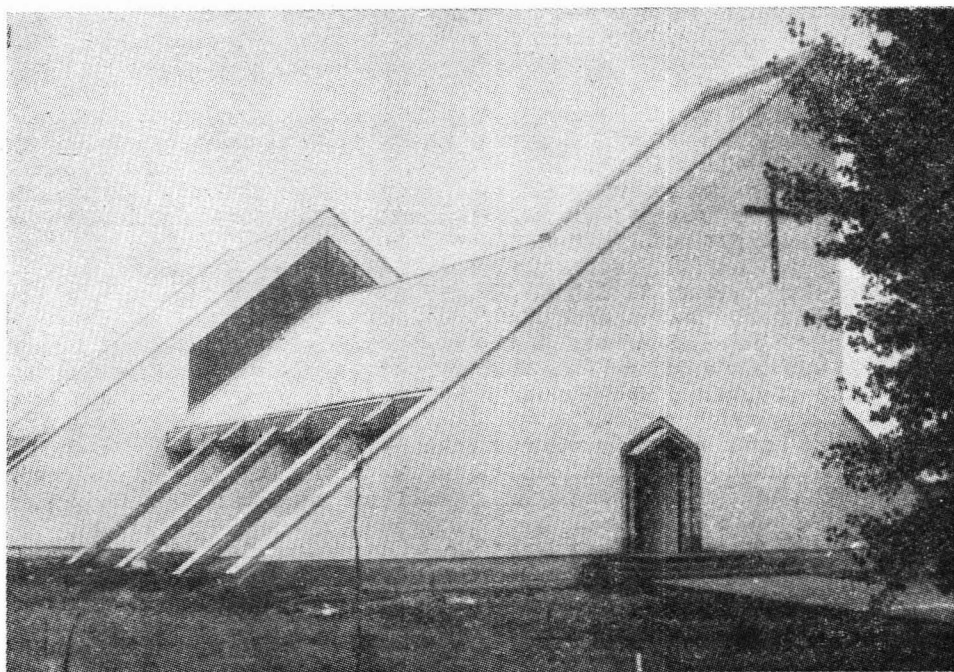
„Sebbe halt meg, gyógyíthatatlanba, de én nem kérdeztem tőle, hol vette” — írja Kazinczynak Horváth Ádám, ezúttal szokásos bőbeszédűségét meghazudtoló szűkszavúsággal és tapintattal. Batsányi „egy még életben levő szerzetes társa” tudósítása szerint ennyit mond a halál okáról: „Egész esztendőben nem volt legjobb egészsége. Hozzájárult a fejevári nedves, ködös és egészséget rongáló levegőség (a város körül lévő sárvíz ti. nem volt még akkor kiszáritva), mely

nedves testállással bíró embernek még ártalmasabb vala; hozzájárult az úgynevezett aranyér is, mely, mivel nem gondolt vele, a kocsizás által úgy megdagadott és tüzesedett, hogy operálni kellett.”

Hozzájárult, hozzájárult — de mihez? Igaz, a fejevári rossz levegőt mások (Rájnis, Virág) se bírták; igaz, hogy az akkori sterilizálási viszonyok között mi sem volt könnyebb, mint egy aranyér — vagy akármilyen más — műtétbe, illetve a rá következő vérmérgezésbe belehalni. Mégis — kérdezheti a mai ember — mi volt az alapbetegség? Mi volt az a kór, amely ezt az egyáltalán nem beteges, Batsányi leírása szerint férfias, erős, jó testalkatú embert ilyen hamar és ilyen fiatalon tönkretette? S mi volt az a Horváth Ádám emlegette „seb”, amibe belehalt? Nem valami sokkal végzetesebb dolgot — rákot minősített az akkori gyarló diagnosztika aranyérnek?

Mindegy; ezt már úgysem lehet kinyomozni. „Megholt, minekutána 27 esztendőket, 9 hónapokat és egynéhány napot élt volna. Ott fekszik a franciskánusoknál.” Azóta, hogy Batsányi ezt írta, még mélyebben, mert a szentély alatti sírbolt lejárátát — (százkilencven évre) — befalazták.

Irodalom; — Anyos verseit bevezetésekkel, jegyzetekkel kiadta Császár Elemér: Á. P. versei, 1907 (RMK 23.). Egyéb közlések: A kamalduliak pusztulása, ItK 1912; levelek Anyoshoz: ItK 1907 (Császár Elemér). Orsz. Lőrinc Anyoshoz közölve: Koltai Virgil: Á. P. 1882. — Eletrajza: Császár Elemér: Á. P. 1912. (Jegyzetekben az addigi Anyos-irodalom bibliográfiája.) — Elefánti tartózkodására: Olgyai Bertalan (ItK 1912), Mittuch József (Adatok Elefánt történetéhez, 1904), Irodalmi Szemle 1966 (Á. P. szlovákiai vonatkozásai). — Kreskay Imre írásai: Hattyuffy Dezső: Költői levelezések, 1906 (RMK 22.). Barcsay Anyoshoz: B. Á. Költeményei (Magyar Irodalmi Ritkaságok XXV.). — Batsányi írásai Anyosról: Keresztury-Tarnai: B. J. Összes Művei II. 1960. — Szauder József: A realizmus kérdései a régi magyar irodalomban (1956, A realizmus kérdései c. gyűjteményes kötetben, és Romantika és lírai realizmus címmel A romantika útján, 1961 kötetében); — Bóka László: Á. P. emlékezete (M. Tud. Akad. I. Oszt. Közl. 1957.); Kovács Győző: Az érzékenység poétája (ItK 1958.).

Az új kunadacsi templom

A Vigilia BESZÉLGETÉSE

NEMESKÜRTY ISTVÁNNAL

PREMIER PLAN

— *Egyik kritikusa:*

A közvélemény megszokta, hogy Nemeskürty történelmi műveinek nyomában vihar kerekedik. A Mohács utáni időkről írt könyvét meglehetősen ellenállás fogadta, s bizonyára hasonlóan heves indulatokkal fogják vitatni a 2. magyar hadsereg doni katasztrófájáról írt Requiemiójét is. A Dózsa-könyv nem szolgál ilyen „szenzációkkal”, nem mondhatni, hogy szembeszáll a hagyományos Dózsa-képpel... Érdekesek a könyv Zápolyával kapcsolatos fejtegetései, annak ellenére, hogy megfelelő bizonyítékok hiányában természetesen csupán a feltételezések körébe tartoznak. Hasonlóan figyelmelemre méltóak a Dózsa

seregében nagy számban fellelhető alsórendű papok, elsősorban kolduló ferencesek szerepéről tett megállapítások.

— *Egy filmrendező:*

Mindig következetes önmagához. Nem hajlandó elvi engedményekre, kompromisszumokra. Véghezviszi, amit akar. Éppen ezért nehéz is vele együtt dolgozni. A magyar filmirodalom és filmesztétika művelésében nemzetközi rangot szerzett magának, érdemeit senki sem vitatja. De a közelében filmet csinálni nem könnyű mesterség.

— *Egy író:*

Nagyon sokat köszönhetek Nemeskürtynek. Író lettem a segítségével. És nem kért cserébe semmit.

— *Egy munkatársa:*

Valójában mindig az az érzésem, hogy pályát tévesztett. Filmrendezőnek kellene lennie. Sejttem, hogy ez valamikor titkos ambíciója volt.

— *Egy tanár:*

A legirigyeltbb emberek egyike. Nincs szerepköre, amit csak neki osztottak ki egyedül. Nincs odaláncolva egyetlen témához, egyetlen területhez sem. Nem hagyja magát beskatulyázni, nem engedi, hogy sémákba szorítsák. Egy személyben: filmgyári igazgató, filmesztéta, irodalomtudós, műkedvelő történész, pedagógus, nyelvész. Ő a sokkarú ember, aki mindegyik kezével a tudás fájának más-más ágába kapaszkodik.

— *Hogyan tudod ezt a sokféle tevékenységet összeegyeztetni? Harmóniát teremteni magadban és magad körül?*

— Remekül. Hál'istennek.

— *És otthon: ki vagy?*

— Itthon már magam vagyok — magammal. Nem engedem, hogy ide behatoljon a szakma, a hivatal ügye-baja.

A TANÁR ÉS PEDAGÓGUS

— *Kezdjük a legelején, 1950-ben szereztél diplomát a bölcsészeten. 50 és 56 között tanítottál. Nincs honvágyad a tanári pálya után?*

— Szerettem tanítani. Máig úgy érzem, mintha a harcmezőről futamodtam volna meg, és cserben hagytam volna bajtársaimat. Sajnos a mai tanár kiszolgáltatottja annak az órárendes, múlt századi oktatási szkémának, amely ma már tökéletesen megbukott. Ez a csöngetéstől csöngetésig tartó lecke kikérdezés, biflázva tanu-

lás és tanítás a tanári pálya csődje. A mai tanár pedagógiai funkciója lényegében megszűnt.

— *Balázs Béla azon kesergett, hogy nálunk nincsen tudatos filmesztétikai oktatás, amely hozzáértésre, műélvezetre nevelne. „Középiskolai tankönyveinkben a többi művészetről van szó — írja filmelméleti munkájában —. Filmről szóló fejezet nincs bennük. Az irodalom, a festészet esztétikáját tanulja milliónyi olyan ember, aki ezt a tudását alig alkalmazza, hiszen nem olvas könyveket és képeket nem néz. De minden este moziba jár a tanulat-*

lan műveltség teljes kiszolgáltatottságával." A 60-as évek elején megindult az új közönség nevelésének szervezett módja is: ifjúsági filmszervezetek alakultak, középiskolai filmszakkörök létesültek és a filmesztétika kötelező tananyaggá vált a gimnáziumokban. „Remény van arra — jegyezted meg »A magyar film története« című könyved végén —, hogy a közönséget éppúgy nevelni tudjuk a filmek nézésére, mint az irodalom szeretetére.”

— Ez a kezdeményezés dugába dőlt. Tárgyilagosan nézve: ennek is a jelenlegi oktatási rendszer az oka. Ha ugyanis engem, mint magyar tanárt választás elé állítanak: a régi magyar irodalmat vagy a filmesztétikát akarom-e tanítani; nyilván az előbbi választanám. Talán hiba volt, hogy a filmesztétikai nevelést belekényszerítették az irodalomba, noha annak önálló oktatása vezetett volna célhoz. De ez megint újabb problémát vet föl: amíg az egyetemen nincs filmesztétikai tanszék, amíg ez a tanszék nem nevel hivatásos filmesztétákat, filmkritikusokat, tehát amíg a filmesztétikai oktatás rendszere ki nem épül — nem várhatunk javulást. Amiben valamikor az élen jártunk — Balázs Béla világviszonylatban megalapozta a filmesztétika tudománvát —, abban most a legutolsók vagyunk.

De van a kérdésnek másik oldala is, mégpedig az, hogy az esztétikai oktatás is megszűnt az iskolákban. Irodalomesztétikai oktatás sincs. Hisz mikor kap jelest a diák? Ha felmondja írónk vagy költőnk életét, elszavalja a kijelölt költeményt, vagy prózai részleteket memorizál. De hogy miért szép valami? Az élvezés tudományára nem tanítjuk meg őket. Roppant érdekes volna, ha egyszer arról íratnának dolgozatot a diákokkal, hogy miért nem tetszik nekik mondjuk a Bánk Bán? Tudniillik a tetszés mértékének és élvezésének módjára, a művészi élmény okozta örömréztet nem neveljük a fiatalokat. Mert ha az irodalomban megtanulná ezt, könnyen jutna el a film, a kép élvezetéig.

A különböző Ki mit tud-adásokat is bosszankodva nézem a televízióban: a legtöbb versenyen lexikális tudást kívánnak. Láttam olyan „műveltségi” versenyt, ahol azt pontozták, ki milyen gyorsan lapozza végig a lexikont és milyen sebességgel talál rá a megfelelő címszóra. Hogyan lehet így megtanulni a logikus gondolatkapcsolást?

Hogyan épülhet ki az emberben egy gondolatkapcsolási rendszer, amikor nincsenek érveik, amikor saját meggyőződésük védelmét már képtelenek ellátni. Arra kellene megtanítani az embereket, hogy ne csak feleljenek, visszamondjanak, hanem örülni tudjanak a maguk egyéni módján, hogy esztétikai örömréztet keltsen bennük a művészi élmény, hogy a művészet közelében felfrissüljenek, repessen a lelkük.

— Sikeres írónak tartanak, aki már jelentkezőknek egy csapásra meghódította a közönséget és nyomban iriggyévé, tamaskodó vitatársává tette a szakmai közvéleményt. Talán ez is oka, hogy amiért mostanában olyan sűrűn szerepelsz a könyvpiacra, rég-szerzett ismeretségeidre, összeköttetéseidre hivatkozik a kisstilű féltékenység.

— Bár úgy lenne. Te is azt gondold, hogy „összeköttetéseim” miatt adnak ki? Nemsokára ötven éves leszek; tíz könyvem jelent meg életem során. Ez inkább kevés, mint sok. Egyébként ha legújabbban az a látszat, mintha egymást érnék könyveim, akkor ennek az is az oka, hogy megírásuk és megjelenésük között idő telik el. A *Requiem egy hadseregért* 1968-ban készült el és 72-ben jelent meg; Fellini-könyvemet 1969-ben fejeztem be és 74 őszén fog megjelenni.

— A megírási sorrend tehát mindig más, mint a megjelenési sorrend. De nem tesz jót sem az írónak, sem a műnek, ha ennyi idő telik el egy-egy könyv kinyomtatásáig. Ha azután még a felkészülésre, anyaggyűjtésre fordított időt is számba vesszük, esetleg már el is évülhet, de mindenképpen megkopik, elszürkül, mire napvilágot lát. Az olvasóra gyakorolt hatása is egyre csökken a megírástól számítva, s nem egy mű válik érdektelenné — aktuális mondandója, azonnali telitalálata miatt — a kiadás dátumáig.

— Legtöbb munkám évekig érik. Éveken keresztül gyűjtöm az adatokat, állandóan foglalkoztat a téma, sokat gyöttrődöm vele. Végül, amikor már együtt van az anyag, a megfogalmazással könnyebben boldogulok, három-négy hónap alatt irok meg általában tizenöt ívet. Ezután félrerakom egy hónapra vagy hosszabb időre, majd elkezdek húzni belőle. A magam belső törvényei és belátása szerint, mindig az olvasóközönségre gondolva, az ő türelmükre, befogadóképességükre.

A TÖRTÉNELEM MAI KÖZGONDOLKODÁSUNKBAN

— Eddig jóformán minden történeti és irodalmi munkáddal perújrafelvételt kértél múltunk elfogulatlanabb felülvizsgálatára, a teljesebb igazság kimondásáért. A nemzet lelkiismeretére apelláltál, Pázmány szavaival: „az értelmes lélekkel ékesített ember” ítéletére, hogy ne ápolgassuk tovább menthetetlen illúzióinkat, ne ragaszkodjunk a sémákhoz, mert az kényelmesebb, hanem újra és mélyebben ismerjük meg a dolgainkat, rehabilitáljuk valódi magunkat, még akkor is, ha úgy tünik, ezzel — „önfia vágta sebé”.

— Azt mondják, hogy a történelem az élet tanítómestere. Ezt a frázist szeretném igazolni. Történelmi tragédiáinkat szinte napjainkig főként önmagunkon kívüli okokra vezettük vissza: ezt erkölcstelen magatartásnak tartom. Mindannyian felelősek vagyunk mindenért, nem szabad úgy tennünk, mintha a történelem mellettünk vagy mögöttünk folyna el, és nekünk csak annyi közünk lenne hozzá, hogy megmerítjük benne a lábunkat. Saját történelmünket mi magunk alakítjuk: vezetők és vezetettek. Én mindig azt a morális magatartás-igényt kutatom a történelmi távlatokban, ami az én alapvető írói-emberi magatartás-igényem is: hogyan döntöttek, milyen etikai érvekkel, morális indítékból a régebbi korok emberei.

— Szerinted tehát a történelem mindenkit érint, méghozzá drámai módon, a történelem az ember mindennapi élménye. Nem is a jelen igazolását kell látnunk benne, hanem holnapunk és holnaputánunk alakításának eszközét, amellyel pontosabban mérhetjük lépéseinket, tervezhetjük meg önmagunkat s kizárhatjuk mindazokat a hibalehetőségeket, amiket a múltban nem ismertünk föl és bűnös cselekvésekhez vezettek el.

— Mohács esetében az érdekelt: vajon 1526 az egész magyar történelem sorsszerű kudarca volt-e? Mert ez ideig végzettszerű, elkerülhetetlen tragédiának tartottuk. Ebben a történelem-felfogásban ott kísért egy protestáns eleve elrendeltség-szemlélet. Félreértés ne essék, nem kívánom a protestantizmust kárhóztatni, hiszen magyar kultúra nem létezne reformáció nélkül; nem született volna meg a magyar irodalmi nyelv. De nem hallgathatom el, hogy a protestantizmus kálvinista iránya erősen hatott történel-

mi látásmódunkra. Ez a *sola fides*, vagyis az eleve elrendeltség tudata: hogy mi, emberek hiába is próbálnánk az Isten szándéka ellen tenni, vagy egy materialistább megfogalmazásban: a körülmények logikája úgy hozta, hogy ennek és ennek, ekkor és ekkor be kellett következnie, nem volt mentség, ez a sola fides-szemlélet, mondom, itt kísért közöttünk.

— De hát valójában ugyanazt az eseményt többféleképpen is vizsgálhatjuk. A hagyományos módszer a történelmet olyan események sorozatának látatja, amelyet ok-okozati viszony fűz egybe. Más módszer szerint a hipotézisek, a feladványok hoznak általánosítható megoldást, ezért inkább azt kell megfejteni, mi történt volna, ha ez vagy az az esemény nem következik be. A harmadik — a marxista — módszer a struktúrákat, a társadalmi-gazdasági rendszert tanulmányozza elsősorban, azt igyekszik meghatározni, hogy a történések milyen objektív és szubjektív feltételek közt mentek végbe, milyen külső és belső ellentmondások, összetevők révén jutottak el a konfliktusig. S a végkifejlet hogyan és mennyiben változtatja meg vagy építi át a meglévő struktúrákat, illetve az adott gazdasági-társadalmi rendet.

— Igen, így rendben is volna. Ezeket a módszereket a magyar történetírás is alkalmazta és alkalmazza. Csakhogy ez nem pusztán módszer kérdése. Nálunk valamiféle sebezett önérzet, nemzeti szépelgés, szemérmes honfiúi lelkület akadályozza a „Jengendás” múlttal való leszámolást, ahol mi mindig „áldozatok” vagyunk, a jókai romantizmus felgöngyöltését. Ez nehezíti azt is, hogy igazi értékeinket feltárjuk és megbecsültsük, kibányásszuk nemzeti létünk tárnáiból. Már Károli Gáspár úgy írt *Két könyv* című művében Magyarország helyzetéről, hogy a törököt Isten küldte bűneinkért vezeklésül, nem tehetünk ellene semmit, el kell viselnünk, mint egy betegséget. „Tündér szerencsénk kénye hány-vet” — ez a történetfilozófia tarthatatlan. Nem így és nem ezért volt szükségszerű a török hódoltság. Ez a fajta történet-szemlélet leszoktatja az embereket az események továbbgondolásáról és a politizálásról. Engem tehát a különböző korok vezetőinek és a népnek, az egyszerű embereknek a morális állásfoglalása érdekel.

— Megemlíted a „Requiem” egy passzusában, hogy még sok ismeretlen anyag, feldolgozásra váró dokumentum porlik az archívumok és múzeumok polcain. Csak le kellene onnan emelni, csak törödni kellene velük, a jogfolytonosság és a nemzeti érték-készlet-mentés tudatában.

— Nem szeretném a történettudományba ártani magam. Annyit azonban szerényen megállapíthatok, hogy könyvem megjelenése óta a hadtörténeti kutatómunka nagyobb lendületet vett.

— Ezért tapasztalhatjuk, hogy a megjelenő történelmi munkák majd-hogynem újraismétlik előző, hasonló tárgyú társaikat. Kevés a népszerűsítő kiadványok száma, amelyek más megvilágításban, más műfaji keretek között ábrázolnák múltunk egy-egy kevésbé ismert vagy rosszul értelmezett korszakát. A szakemberek és a műkedvelő történészek közt éles határvonal húzódik, noha az olvasóközönség érdeklődése — éppen könyveid sikere bebizonyítja — hallatlanul megnőtt a történeti ismereteket közlő művek iránt, mert a tudós rangon alulinak tartja az ismeretterjesztést, legtöbbször tudománytalannak minősíti, amely személyes tekintélyének és munkásságának értéksökkenését vonhatja maga után. Így aztán aki mégis a história mezejére lép, kizárólag a saját kockázatára dolgozhat.

— Persze a tudósokat is meg lehet érteni, nehéz helyzetben vannak: rájuk nemcsak a társadalmi feladatokból és a választott témakörök napi végzéséből származó felelősség hárul, hanem a történettudományok fejlődésével, illetve fejlesztésének szükség-szerűségével, viszonylagos elmaradottságával kapcsolatos felelősség is. A felszabadulás óta eltelt időben a történeti kutatásoknak nem a kronológiai és hazai történetünkkel egyetemesebb összefüggéseket kereső — földrajzi, internacionális — határa terjedt ki — már csak azért sem, mert feltűnően csökkent a középkor iránti érdeklődés s a figyelem jobbára a XIX. és XX. századra összpontosult —, hanem inkább társadalmi szempontból szélesedett a történelmi látóhatár. A történettudomány nem tudta kellőképpen asszimilálni a többi társadalom-, illetőleg segédtudomány: a közgazdaságtan, a társadalomantropológia, szociológia és az egyháztörténet eredményeit.

— Mivel munkáid javát nem a tudományos karra, hanem a külső közönség ítéletére bízod, állandó leckéztetésben van részed. Sokan úgy vélik, hogy belekontárkodsz a mesterségükbe és megkérdőjelezed állításait, amik egy hosszú kutatási periódus tapasztalatai. Botcsinálta történészek tekintenek, aki mindenáron szenzációs felfedezésekre törekszik, eddigi szemléleti beidegzettségeket próbál megszüntetni, miközben a szubjektivizmus mocsarába téved és eredetiségével veszélyezteteti tudóscsoportok monopolhelyzetét.

— Fűtyülök arra, hogy miféle történészek tartanak. Én a magyar történelem tényeihez nem tudósként és nem is a tudományos népszerűsítés kedvéért nyúlok. Vannak a magyar történelemnek olyan mozzanatai, amelyek nem pusztán tudományos magyarázatokra szorulnak és nem tartoznak a szorosan vett tudomány parcellájához. Az embereknek alkalmat kell adni, hogy a történelmi tények ismeretében morális ítéletet mondjanak korok és emberek viszonyairól. Számomra tehát a történelem kevésbé ismert eseteinek, történéseinek felidézése elsősorban etikai kérdést jelent.

— Ellenérvét szülnék az ellenérvid. Ha összesűrítjük — a vulgarizálástól sem riadva vissza — makacsul bizonygatott véleményeidet, a következőkre jutunk: Mohács nem volt nemzeti tragédiánk, a csatateren nem dőlt el semmi; nem tizenhárom, hanem tizennégy aradi vértanúra (Kazinczy Lajos) kell emlékeznünk; nem Dózsa serege támadta meg az urakat, hanem fordítva, az urak fordulnak a sereg ellen. Ha pedig Zápolya magatartását a szituációkban elemezve vizsgáljuk, nem törekedhetett Dózsa radikális megsemmisítésére — annál okosabbnak vélhetjük —, inkább kiegyezésre, engedményekre szánhatta el magát, amelynek megvalósítása végül is nem rajta múlt. Fráter György nem volt sem áruló, sem hintapolitikus, hanem korát messze meghaladó diplomata; felvilágosult államférfi.

— Volt a régi magyar irodalomban olyan irányzat, amely a történelmi tényeket a nagy egyéniségeken keresztül magyarázta, az illető kornak szóloán. Amikor például Zrínyi Miklós Mátyás királyról elmélkedett, meditációja tulajdonképpen egy hadvezérkollégájának szólt. Amit tett, egyáltalában nem nevezhető hamisításnak,

mert ha valaki feltevéseit tényként adja elő, az hazugság, talán inkább aktualizálásnak mondhatnánk a cselekedetét, a múlt tanulságait próbálta alkalmazni kora kihívásaira. Mindaz, amit én leírok a legjobb meggyőződés szerint, tudományosan igazolható tény. Legfeljebb csak jóhiszemű tévedések eshetnek meg, amelyek azért fordulhatnak elő, mert a tudomány sem talált eddig választ rájuk.

— *Mit válaszolsz a téged ért szemrehányásokra?*

— A történettudomány számomra segéttudomány, én a könyveim történeti anyagát, főként a XVI. és XVII. századot és ennek irodalmát talán némelyik tudósnál jobban ismerem. A történészek szemrehányásaiban több az indulat, mint az igazság. Ám olvasnának az emberek minél több történettudományi munkát, de szeretném, ha az én krónikáimat is szívesen fogadnák. Az eseménytörténet botrányosan elhanyagolt, ha ma bárkit felszólítanak, hogy tekintettel a világösszefüggésekre, írják meg a XVI—XVII. század eseménytörténetét — talán senki sem tudná hibátlanul elvégezni.

A történelem megismerése az emberek csillapíthatatlan vágya. A történelem megismertetését, hogy abból a mai ember saját kora problémáira, magatartásának, erkölcsi kritériumainak megoldásait, válaszait, modelljeit megtalálja — ezt tartom feladatommak. Mert a vallás sem csak a teológusoké. Mindenkinnek joga van az evangéliumot olvasni és a maga számára értelmezni. A történelmet is.

— *Akkor viszont hol húzódik a tudományos tevékenység és a történelmi bestseller közötti határvonal? A hitelesség és a népszerűsítés megfér-e egymással?*

— Ami az én tevékenységem és a tudós tevékenysége között van: az általam ismert tényekből levont következtetésem szabadabbak és vitathatóbbak. Egy tudós talán nem vonhat le olyan következtetéseket, mint én, mert nem engedheti meg magának.

A RÉGI MAGYAR IRODALOM

— *Már a „Bornemisza Péter, az ember és az író” és „A magyar szépróza születése” című írással perújrafelvételt kértél a régi magyar irodalom számára, különösen a XVI. és*

XVII. század kulturális örökségének közkinccsé tétele érdekében. Miért éppen ez a két század nőtt annyira a szívedhez? Mi vonz hozzájuk? Talán a nagy egyéniségek tisztelete, nosztalgia a krónikás idők hősei iránt? Amiért ma hiányzanak az eltökélt jellemek, az ország-világ előtt bátran színt valló és nyitabban reagáló talpig férfiak?

— Ez is, kétségtelen. De a XVI. és XVII. század tulajdonképpen a magyar irodalom születésének százada. Balassi és Zrínyi kora. A mai középfokú irodalomoktatásból pedig jóformán hiányzik ez a két évszázad. Úgy érzem, missziót teljesítek, amikor erről az időszakról írok, hiszen vajmi keveset tanulnak róla a mai iskolások. Ezért írtam meg a korszak irodalomtörténetét is, címe Sylvester Jánost idézi: „Az magyar népek, ki ezt olvassa”. Ennek a kornak köszönhetjük, hogy ma magyarul beszélhetünk. 1526 augusztusában a mohácsi csatamezőn születik meg az egyik első anyanyelvű végrendelet. Történelmi hanyatlásunkkal fordított arányban születik a magyar írásbeliség. Terjed a magyar nyelv: a német Heltai Gáspár megtanul magyarul, hogy magyarul tudjon írni. Roppant érdekes felfedezni, hogy amikor széthullik egy állam, pusztulóban vannak a formai keretek, hogyan teremődik meg ezek helyett a nemzeti öntudat, forr össze a nép s borul virágba a magyar nyelv.

— *E korszak egyik legkimagaslóbb személyisége: Pázmány Péter. Sokáig méltatlanul bántunk vele, elfeledtük, kirekesztettük nemzeti hagyományunk egészéből. Legutóbb Klaniczay Tibor figyelmeztetett rá, hogy a nemzeti hagyománykincsbe mindaz beletartozik, amit „a magyar társadalom létezése óta létrehozott, ami a magyarság, mint etnikai csoport múltjával összefügg”. Pázmányról pedig már Toldy Ferenc irodalomtörténete megállapította, hogy „ő a mai köznyelv teremtője”. Fraknói Vilmos püspök találóan jegyzi meg háromkötetes Pázmány-életrajzában, hogy az ország és a katolikus egyház szolgálatában kifejtett tevékenységébe vegyülhetett túlzás, helyenként türelmetlenség és apostoli túlbuzgóság, de szenny, fondorlat és bárdolatlanság soha.*

— Pázmány mindig nagyon érdekelt, mert szélsőségesen értékelték. Az egyház által egekbe magasztaltatott, később — talán ellenhatásként — a

marxista történetírás részéről a porba sújtatott és elfelejtetett. Egyszerűen *ad acta* tették. Én az egész Pázmányt újra elolvastam, hogy könyvemben hiteles képet tudjak adni róla. A legnagyobb magyar prózaírók egyike. S talán máig az utolsó teológiai gondolkodónk, aki teológiai gondolatrendszerét élvezhető stílusban, olvasmányként tudta bemutatni, és messze túlnőtt a korán.

— „*Bizonyságaimat — írja a Kalauz Elöljáró-levelében —, melyekkel vagy az új tudományokat ostromlom vagy a régi igazságot állatom, nagy részre a dialektikusok törvénye szerint, in forma, rövid kötésbe és bizonyos formába fogalom, hogy nyilvánban kitéssék erősségök.*”

— Példátlan teljesítményt nyújt. Olyan radikálisan szakít a koráig divatos istenérvekkel, hogy az egyenesen meghökkentő. Természettudományos érvekkel bizonyít, műve kora modern természettudományos gondolkodása kiskatéjának tekinthető. Így ír többek között: „Mikor a teli fazék forróvíz párája megütözik a földben és apró cseppekké sűrűsödik; mikor rózsavizet vesznek vagy égett-bort csinálnak: a nedvességnek gőzölgő párája felemelgetvén a melegségtől megütözik, meghidegedik, megsűrűsödik, és azután cseppenként alászivárokzik... Mikor azért a földből és vizekből a nap melegsége gőzt és párat emel a levegőégnék hideg részéig, ott meghűvösödnek és cseppenként aláesnek. Ha napkelet tájban oly vékony párák támadnak, melyek fel nem mehetvén, az éjjeli hűvösségtől megsűrűdnek, harmatot vagy deret szereznek az üdők alapattya szerint.” Vagy másutt: „Az agyunk veleje mikor leveg és dobog, a szívünk heve soha meg nem szűnven, fáradhatatlanul ki- és bévonódik, a tüdő éjjel-nappal mozog, mint a fuvó...” Vagy: „A nap sokkal nagyobb a föld kerekességénél... s egy szikrázó vagy ragogó csillaghoz képest olyan az egész föld, mint egy kis punctocsk...”

A világ mint jelenség érdekli, minderről tapasztalati vagy logikai bizonyosságot kíván szerezni, mindennek a természettudományos okát keresi. Amit a világ szépségéről ír, azt kevés középkori teológus írta volna le: az Isten azért teremtette a világot, hogy élvezzük.

— *Jóllehet Pulszky Ágost nem tar-
tozott a Pázmány-rajongók táborába,*

*a múlt század nyolcvanas éveiben mégis úgy jellemezte őt, mint akit bizonyos értelemben modernebbnek érzünk, „mint történetünk bármely ré-
gibb alakját, de számos tekintetben közelebb azoknál is, akikhez két nem-
zedékkel utóbb ragaszkodott a ma-
gyar”.*

FILM ÉS METAFIZIKA

— *Hol és mikor szerepeltél először film-, illetve irodalomkritikusi minőségben? Kik avattak esztétává?*

— Pályafutásom a Vigiliában indult. Első nyomtatott kritikáim megjelenését 1947-ben Horváth Sándornak és Sík Sándornak köszönhetem. Sík Sándortól sokat tanultam és nagyra becsülöm. Horváth Sándortól pedig — bármily különösnek tűnik is ez egy dominiánus teológus professzorról szólva: az antifaszizmus és a haladás ügyének tiszteletét tanultam, azonkívül, hogy atyai barátom volt. Írtam kritikákat többek között Bernanos, Maxveil Anderson, Mándy Iván és Tamási Aron könyveiről is. S mikor olyan, enyhén szólva nem vallásos filmekről írtam kedvező méltatásokat, mint például *A test ördöge*, és azt Juhász Vilmos nem akarta leköszölni, Sík Sándor eljött velem a moziba, megnézte a filmet és jóváhagyta a kritikát. Melyik szerkesztő teszi ezt ma meg?

Mielőtt jöttél, átlapoztam első Vigilia-beli kritikáimat, és büszkém idézhetem egy magyar filmről írott bírálatom kezdő mondatát: „A magyar filmművészetnek nem újjászületnie, hanem megszületnie kell”.

— *A cikk folytatása azonban — különösen a közelmúltban megjelent írásaid, nyilatkozataid ismeretében — mintha ismét aktualitással bírna: „Hogyan? Ne volnának filmrendezőink? Mesteremberek, kik többé-kevésbé értettek a szakmához, mindenesetre voltak... Minden valamirevaló költőnek, festőnek stílusa van, mely még olyan művésztársaitól is megkülönbözteti, akik vele egy irányzatot képviselnek.”*

— Lehet, hogy igazad van, mindez úgy cseng, mint helyel-közzel ma is megfontolandó megállapítás. Talán ez is egyik oka, hogy mint esztéta, kezdek megcsömörleni a filmről. Egyre többet hangoztatom, félig tréfásan, félig komolyan: vajon valóban művészet-e a film? Annyi a jó filmrendező a világon, amennyi a kiegészítő, elhasználódott és cinikus mesterember. Az a baj, hogy

világszerte a jók is nehezen jutnak kamerához, ha pedig sikerül megbízást kapniuk, elrontják a filmet, mert pusztán kereseti forrásnak tekintik az alkotómunkát.

— *A filmművészet az életutak különbözőségéből és egyedi bonyolultságából a közös, általánosan hasznosítható elemeket domborítja ki, amely lehetővé teszi számunkra, hogy újra és újra felismerjük, megőrizzük és rangsoroljuk a tartalmas létező szükséges emberi értékeit. A művészi állásfoglalás mindig a valóság nyersanyagából bontakozik ki, és az a körülmény, hogy a valóságot újraéljük, újrapertgetve tapasztaljuk meg, megfosztja véletlen és töredékes jellegétől. A valóság tehát úgy érzékelhető a filmvászonon, mint teljesség, emberi szintézis: morális alternatívát kínál, etikai síkon fejeződik ki. Ha a művészből hiányzik a morális meggyőződés, az önálló erkölcsi ítélet — mihez kezd a valósággal? Csak utánérzést, vázlatot és eszmei tisztázatlanságot hagyhat maga után a celluloid-szalagon.*

— Közönség és művészet viszonyát tekintve háromféle módon lehet filmet rendezni: 1. a művész a közönségnek akar mondani valamit (szórakoztatni akar, vagy valamely nagy élményét, valóság-felfedezését szeretné közölni, akárcsak az író olvasóival); 2. a művész tudatosan vagy nem tudatosan nem gondol a közönségre, önmagát és a világot próbálja új módon kifejezni és értelmezni; 3. a művész sem a közönséghez nem kíván szólni, mert nem érdekli, sem a világot kifejezni, mert valamiképpen elhatárolja magát tőlük; és szűk baráti körének alkot. Ebben az esetben van baj, és ma számomra úgy tűnik, mintha egyre inkább erről beszélhetnénk.

— *A film a mozgást az idő és a tér dimenzióinak szabad felhasználásával hajtja uralma alá. Mivel a mozgást gyorsítani vagy lassítani tudja, az időt és a teret saját céljainak megfelelően idomíthatja. Az időt meghosszabbíthatja a tér tágításával, és a folyamat megfordításával ellenkező hatást ér el. Ugyanakkor a tárgyi világot metaforiként ábrázolhatja, elvont eszmék és a tapasztalat határán túli tapasztalások érzékeltetésére is képes, tehát transzcendens élmények visszavetítője lehet. Beszélhetünk-e ilyen értelemben „metafizikai filmről”?*

— Mivel a film kifejezési forma, tehát a közlés egyik eszköze, lényegé-

ben éppoly gondolatközlő lehetőség, mint az emberi beszéd — ahogy azt *Bognár Cecília* (egyébként bencés szerzetes, pécsi egyetemi tanár volt) már egy 1915-ös cikkében megállapította, a világon az elsők között —, szükségszerű, hogy az emberi lét végső kérdéseiről is tükrözni tudjon véleményeket, persze, ha vannak olyan alkotóművészek, akiknek akadnak ezzel kapcsolatos gondolataik.

A film viszonylag rövid története során jó néhány rendező akadt, akik mondhatni szinte már teológiai nivón foglalkoztak metafizikus problémákkal. Először *Carl Theodor Dreyer* dán és *Mauritz Stiller* svéd rendezők készítettek ilyen filmeket, melyekben hit, erkölcs, Isten és az emberi lét értelme a téma (*Vredens Dag*, magyarul: *A harag napja*, *Jeanne d'Arc*, *Arne úr kincse*). *Ingmar Bergman*, aki szintén nagyon alaposan boncolgatta az emberi lét általa végsőnek tartott kérdéseit, hiszen maga is egy svéd evangélikus lelkész fia, tulajdonképpen *Dreyer* tanítványa. Filmtrilógiájában — *Tükör* által homályosan, *Az úrvacsora*, *A csend* — néha már megtevésztő módon követi mesterének, *Dreyer*nek képsorait, szavait és gondolatait. Mindkettőjükre erősen hatott *Sören Kierkegaard*, aki a modern filmművészet metafizikus irányzatának egyik őse, amint azt már *Guido Aristarco* olasz marxista filmkritikus is kimutatta. Roppant érdekes, okát nem tudom, de mint tény figyelemre méltó, hogy a szinte már teológiai kérdéseket boncolgató filmek szinte kivétel nélkül protestáns szemléletűek és még a katolikus *Robert Bresson* is, a másik nagy spirituális beállítottságú korunkbeli filmrendező (*Falusi plébános naplója*, *Egy halálraítélt megszökött*), már-már „eretnek” szemléletű janzenista, illetve pietista. Egyedül *Fellini* az, aki a modern ember erkölcsi vívódásait és az egyházi állapotok maradisága miatt érzett haragját egy római katolikus hívő szemszögéből ábrázolja (*Az országúton*, *Az édes élet*, *Cabiria éjszakái*, *Nyolc és fél stb.*). *Fellini* azonban elsősorban bírál, mégpedig érdekes módon a csodavárást és a csodát mint a megváltás szinte kizárólagos lehetőségét veti el. Azt mondja, hogy a csodavárást hit nélküli formája, az önálló belső megújulás igényének a hiánya nem vezetethet eredményre, a passzív lelkesedés nem elég. Sokan, akik csak csodában reménykednek, önmaguk helyett másról, külső erőtől várják a szabadulást.

— *Tudunk-e a magyar filmművészetben ilyen jelleű, a spritualitás jegyeit viselő alkotásokról?*

— Máig felejthetetlen számomra a csíksomlyói búcsú képsora *Szöts István* művéből, az *Emberek a havasonból* (1942). Magát a búcsút, igazi zárómenetet, igazi áhítat extázisában imádkozó parasztokat látunk, akik életük minden reménytelenségét a forró és áhítatos ima nyújtotta reménységben próbálják feloldani. Míg az *Emberek a havasonban* nem történt csoda, a csíksomlyói búcsú után nem gyógyult meg a beteg asszony, addig *Szöts* másik, az *Ének a búzamezőkről* című filmje (1947) a rajongó csodavárás mellett azokat is megmutatja, akik az egyszerű parasztok naiv, de őszinte hitét kijátszva, a csodákat művelik a kút körül, és meggazdagodnak a nincstelenségükben csodákat remélő emberek ajándékain. *Fejős Pál* filmje, a *Tavaszi zápor* (1932) egy vallásos színezetű népies legendát dolgoz föl hatásosan és nagy művészi erővel. Érdekességként jegyzem meg — mostanában akadtam nyomára —, hogy a film forgatókönyvét egy szabadkai származású amerikai újságíró és költő írta, *Fülöp Ilona*, aki

számos hollywoodi sikerfilm megszületésénél bábáskodott. 1953-ban halt meg.

— *Mit láttál mostanában, ami bened mint nézőben emlékezetes filmélmény maradt?*

— *Bergman* új filmjét, a *Kiáltások és suttogások*-at. E film modorosságai néha feszélyeznek, viszont más részletei szépek. A történet négy nőről szól, akik a szeretet ösvényeit és kifejezésének nyelvét keresik. Egyikük meghalni készül. *Agnest*, a haldoklót a fiatal cseléd lány, *Anna* ápolja önfelédten, szinte a *Gabriel Marcel*-i testben megvalósuló közösséget, átlényegülést, azonosulást szemléltetve. A két testvér közül *Kárin* visszautasítja a szeretet minden érintését: „nincs üdvösség”, „minden hazugság” — mondja elkésredésében. A nővére, *Mária* viszont szeretni akar, mert egész életükben csak a szeretet illúziójában részesülhettek, de sohasem tapasztalták meg szépségét. *Kárin* ellentéte *Agnes*, aki fiatal éveiben, elhatalmasadó betegsége ellenére is, anyja és testvérei közelében megismeri a boldogságot, a teljességet és a lélek szabadságát. Úgy fedezi föl, mint kincset, megmámorosodva, mint aki diadalt arat, suttogva és kiabálva: „Minden kegyelem!”

HEGYI BÉLA

CZÉRE BÉLA

AZ ELKÁRHOZÁS APOTEÓZISA CHOLNOKY LÁSZLÓ SZABÁLYTALAN PÁLYÁJA

Már rég halott volt, mikor 1929 áprilisának egyik hajnalán nehéz súlyzókkal béklyózott teste átrepült az Összekötő Vasúti-híd korlátján, hogy rögtön elmerüljön a szennyes hullámok között, mint a *Bertalan éjszakájának* hőse, de lelke, a „hatalmas, hófehér sirály”, ujjongó röpüléssel emelkedjen fel a végtelenbe.

Mindig oda vágyott. Mámoros, öntékozló élete után végre elérte a csendet, az „aqua lustralis” forrásának áhított, nirvánai csendjét. „Úgy gondolom, inkább úgy érzem, hogy tegnap még volt valami reményem a dolgok elintézésére, ma már azonban, amikor teljesen biztos vagyok a dolgom felől, valami olyan csodálatos nyugalom száll meg, amelyhez hasonlót már vagy húsz éve nem éreztem. Kedves jó doktor úr, annyi szeretettel, vágyódással indulok neki az elpusztulásnak, mint valami vén csavargó a meleg ágyának, ahonnet nem rángatja ki többé senki”. Feltehetően *Mikes Lajos*nak, az *Est*-lapok szerkesztőjének írta ezt a levelet öngyilkossága előtt, mikor a feloldhatatlan ellentétektől feszített élete már megnyílt a „nagy megváltó”, a halál befogadására. Vergődő élete számára a nagy szintézis volt a halál. Tisztán látta ezt: az e földi életre „könnyen öltözött”, fázikony lélek átváltozásait, egyre súlytalanabb szférába igyekvő lebegését annyiszor megírta már; az „elveszett paradicsom” utáni nosztalgiát örök sebként hordozó *Cholnoky*-hősök vándorló kálváriájának utolsó stációja a halál.

A legősibb és legmélyebb emberi konfliktus az övé. A lázadóé, aki sosem fogadja el, sosem fogadhatja el a korlátozott örömöket, megnyomorított lehetőségeket kínáló életet, mert az ő világa, a realitás fölé emelt belső világ, sokkal gazdagabb annál. De Cholnokyn is beteljesedik a realitást makacsul elutasító végzete: álomvilága egyre inkább elszakad a valóságtól, egyre kevésbé tölti azt fel újabb élménnyel a külvilág; az egyre légiesebbé váló belső tartalom kiteljesedését lehetetlenné teszi az állandó külső kontroll, a realitás, minél felsőbb régióba lép az átlényegült hős, annál élesebb ellentmondás feszül valóságos élete és álmai között; a nobilis lélek és a nyomorúságos test dualizmusát csak a halál szorítása képes megszüntetni.

Cholnoky jellegzetes figurái saját lényének inkarnációi. S mikor az író ki-lép hőseiből és figuráit tárgyilagos íróniával nézi, akkor ez az írónia saját életének is szól, amely — levelei, naplója, ars poetica jellegű írásai bizonyítják — mindig illúzió nélkül szemlélt. Mert a Cholnoky-hősök álomépítő hite mögött mindig ott bujkál a kétely, mely álom és valóság feloldhatatlan konfliktusára figyelmeztet. Származásuk tényleges vagy vélt nemességéből már csak a lelki nobilitást őrzik, egzisztenciájuk a jelenben bizonytalan; az önkéntes elkárhozást vállaló vándorlásaikban még emlékeznek a gyerekkori paradicsom képére, az „ős-szomorúság”, amely mint a finoman rothadó avar illata körülveszi a hősokeket, „az elveszett paradicsom miatt érzett rettenetes szomorúság egy atomja”. Az emlék-, képzet- és álomszötte szférában lebegő, hiperszenzibilis lényük minden külső zajt, atrocitást felnagyít; a hősök a magányba menekülnek, de hamar felismerik, hogy a magány akkor igazi érték, „ha nem a felesége, hariém a szeretője az embernek”. A „tört remények szigetén” burjánzó álmaik az izoláció csendjében gyorsan hulló szirmú virágokat növesztenek, mert élető, megtartó talajukból hiányzik a gazdag emberi érintkezés sója, íze; magány és közösség-vágy dialektikájában őrlődve, az akarattalanság foglyaként születik meg az akarat nélküli, mindig belső hangulatoktól irányított élet apológiája. Mert a lelki kalandok teljes átéléséhez kell ez a lebegő akarattalanság, a „szögletes bizonyosságoktól” való irtózás; a realitásban képtelenek bármit is megvalósítani ezek a hősök, a külső világ eseményei, figurái csak arra jók, hogy átjárva, reális burkuktól megfosztva jelenjenek meg lelkük színpadán, hogy ott új, különös ruhát öltve játsszanak tovább. Sosem a tényleges szereplők fontosak a hősök számára, hanem azok sülizált képe; egy-egy lovagi gesztus, rejtelmes megvilágítású színpadi jelenet kedvéért tetteik következményeivel sem törődnek. Így — mivel az egzisztenciális függésből már kiszabadultak — az egyetlen híd, amely a külvilággal összeköti őket, a lelkiismeret etikai hídja, ez azonban nagyon labilis, elég, ha egy szeszélyes ötlet átvonul rajta, és máris omlással fenyeget. De a hősök szerint: az önkéntes száműzetésben növesztett lelki nagyságot nem szennyezhetik be „az élet napról napra való továbbtatásához” szükséges szentes kis ügyek; a lélek színpadának fanfárfjai által életre harsonázott „imperátor” „jutalmaz, büntet, de nem kíváncsi arra, minő érzések születnek jutalmainak, vagy ostorcsapásainak nyomán”. Ugyanakkor ez az öntörvényű izoláltság különös eredetű etikai válságokat is eredményez: a képzeletbeli tettek valóságossá válnak a hősök számára, s „következményeik” pusztulással fenyegetik őket.

Két énjük van Cholnoky meghasadt lelkű figuráinak. Egyik a rejtőzködő álomlátó, a gáláns mozdulatok színpadának rendezője, a másik a valóságban élő, a belső tenyészetet íróniával szemlélő. S e két én egymásnak feszülő harcát, tragikus skizofréniáját gúnyos üvegmosollyal figyeli a kételkedés apostola, Tamás, akinek feltűnése, szimbolikus szerepének kiteljesedése a végső megoldást jelenti, a hirtelen bekövetkező halált. „Bizonyos, hogy az emberi szívbe valamely tündöklő túlvilági penge van beletörve, az sajátja egyre, az ösztökéli a csodaorvosság megkeresésére” — írja egyik regényében Cholnoky. Hősei tudati mozgásuk, belső metamorfózisuk útján egyszer csak eljutnak oda, hogy minden: emlékezés, nosztalgia, álom, vágy hirtelen egy irányba mutat. Megvillan

a „túlvilági penge”, és a hősök könnyedén, mint igazi állapotukba, átlépnek a halálba. Ezen a ponton találkozik a két Cholnoky, László és Viktor művészete. Amikor hőseik ős-állapot kereső vágyukban eggyé válnak a mindenséggel. Istennel perlekedő hitük nem jelent tételes vallást, Cholnoky László fogalmazta meg ezt érdekesen: — „Minden intelligens ember egy teljesen külön istent és a túlvilágnak egy teljesen külön képét hordozza a lelkében és az, amelyik a köztudatban él, ennek a milliő külön képzetnek a tökéletlen összejeceése”. A Cholnokyak művészete a Pantheosz örök jelenlétét keresi emberben, állatban, az elhaló és az új életet lélegző tájban, a makrokozmoszban és a falevél architektúrájában.

Cholnoky László írásaiban makacs önplagizáló ismétlődéssel visszatér a Sötétség és a Csend panteisztikus képe. *Tamás* című kisregényében így jeleníti meg ezt: — „Fridolin úgy képzelte, hogy ott a kegyúri templom dombjának lejtőjén, ott lakik a sötétség. Nem a gonosz sötétség, amely a mélységbe csalogat, sem az, amelyik kísérteteket, holtakat küld a remegő után, és marcangolja a szívet. Nem a rejtelmes, gonosz sötétség, amelyik sírós, lázas, beteg éjszakákon az embert a maga összetört szívének cserepei közé csalja, hogy összevérezze magát, és aztán a sebeket majd a könnyeivel kelljen húsítenie. És végül nem a kedves, nyájas, bodzateát forralgató sötétség, amelynek fekete, lágy testéből az álmok, a mesék válnak ki, és belefúródnak a szívbe. Nem. Ott a domb lejtőjén a minden sötétség apja, az Öreg Sötétség lakik, amiből kiválva a kisebb sötétségek, bebarangolják a világot, ha elfáradnak, megtérnek pihenni elhagyott házakba, csüggedt emberek lelkébe, felnyitogatják a kripták fedelét, beletekingetnek azokba vak szemükkel, és végül visszatérnek ismét apjuknak, az Öreg Sötétségnek testébe. És ott lakik a sötétség ikertestvére, a csend is. Együtt élnek ők; nyomasztóan különös, ha az útjaik néha szétválnak.”

Nagyon nehéz megírni a nagy rejtőzködők: Krúdy, Lovik Károly, Csáth Géza és a Cholnokyak életét. Hiszen számukra nem életük külső eseményei fontosak, hanem a belső, mélyen átél, intenzív idő. Mert a múltat jelentő emlékek, belső mozgásirányokat jelző álmok, fantáziavilágba nőtt, átpártolt jelenképek egyszerre élnek a művészen. Cholnoky László múltja az elveszett paradicsom: Veszprém, gyerekkorának városa, ahonnan a „Bakony fehér ormait”, a „Séd-folyócska hófedte völgyének elomló, lágy körvonalait” látja, és az arácsi családi birtok, a „glicinia-lugas”, amelynek „minden bokrában, zugában álmok, emlékek éltek”. Jelene azonban a *Bertalan éjszakájának* és a *Prikk mennyei útjának* valósága: a széthulló régi család életének édes emlékeitől űzött, keserű-derűs pokoljárás; Prikknek és Bertalannak, ironikusan szemlélt alteregóinak józsefvárosi és ferencvárosi kocsmák között cikázó, padokon, éjjeli menhelyeken meghúzódó élete. Rövid, átmeneti ideig hivatalnokoskodik, majd bohém örökösen pénztelen művész, levéltárnai kölcsönkérő levél írója. Ragyogó pályakezdés után — már 1902-től, 23 éves korától napilapok, majd rangos folyóiratok, köztük a Magyar Génius, Magyar Szemle, Élet és a Nyugat novella- és cikkírója — hosszú időre disszidál az irodalmi életből, járja a Prikk és Bertalan különös, mámoros útját. Hogy a hányódásokból, szenvedélyes örömeiből és gyötrődésekből a nagy mű, a pokoljárás tanúságtétele megszülessen. Bátyja, Viktor, a mesés tájak garabonciása már halott, mikor 1918-ban László elbeszélés-kötete, a *Bertalan éjszakája* megjelenik; benne a címadó elbeszéléssel és a *Prikk mennyei útjával*, életrajzának szubjektív revelálódásaival. Megvilágosodott ekkor az azonosság, mely művészetét Viktoréhoz kapcsolta, de fény derült a különbségekre is, Cholnoky László bátyjától s mindenki másétól eltérő különös vízióira, látomásainak expresszív döbbeneteire.

A két Cholnoky művészi programja nagyon sok hasonlóságot mutat. Mindkettő ars poeticája a mámor apológiája is egyben, a fantázia szabad, narkotikummal könnyített röplésének apoteózisa. Vikort korán elvitte a „jó öreg sárga ördög”, az alkohol, Lászlónak valamivel hosszabb utazást engedélyezett.

Mindkét Cholnoky művészetének alapsejtje a kép, a látomás. A századvég mesemondó, anekdotikus epikájával szemben mindketten az emlékeztést, realitást, álmot és fantáziaképet egybeszővő, metaforikus nyelvet teremtő, Krúdy által kiteljesített lírai próza képviselői. „Sok esemény — kevés színezés; hatás — semmi visszahatás; sok szenvedély — kevés érzelem; bonyodalom — kifejlődés nélkül. Íme ez a használható recept, amelybe a mai író a hőst és a hősnőt csak úgy belenyomkodja, mint a szakács a szarvasgombát a pástétomba.” Cholnoky László írja ezt a *Hősök* című írásában a kortárs konzervatív-provinciális irodalomról gúnyosan. Csak a jelzőket kell kicserélnünk, hogy megkapjuk ars poeticájának princípiumait; ezt az ars poeticát egyébként formailag bátyjának még Veszprémben megjelent, *Füstkarikák* című kötetéből kölcsönözte. A könnyed *nonchalance*, amellyel Viktor írását beépíti a kötetébe, nemcsak egyfajta írói gátlástalanságot jelent, hanem az elvek azonosságának bizonyítását is. A „kölcsonvétel” hozzátéveleg egy időben, a Nyugatban publikált Viktorról szóló esszéjébe viszont — bátyja művészetének elemzése ürügyén — saját esztétikai elveit vetíti. Nagyon értékes vallomást közöl látomásainak, képeinek eredetéről a *Bertalan éjszakájának* egyik novellájában, az *Epeira diademában*. „... a vízió, a hallucináció tárgya: a kísértet, magának az illetőnek testi diszpozíciójából — amiben az akkori lélekállapotot is bennefoglaltatván, mondhatom így is, az illetőnek a lelkéből indul ki, vagyis, hogy a kísértet, félelmes lebegése közben, egyetlenegy ponton sem ütközik bele a természettudományba, sőt, hogy maga a természettudomány kapcsolja össze a mindennap embereit a kísértetek csodavilágával”. Ez a testi-lelki diszpozícióból kinyúló „vízió”, „hallucináció” az a többlet, amellyel művésze Viktoré fölé nő. Cholnoky Viktor is az örök emberi lét intenzív pillanatait keresi: az áhítatból kinyúló ókori keleti tájban éppúgy, mint a sűrű levegőjű „túladunai” világban, vagy a „senkik szigetének” pálinkaszagú ferencvárosi atmoszférájában. De a túlságosan sok erudícióval terhelt, a misztériumjátékok vándorló látványosságainak döbbeneteire emlékeztető elbeszélései inkább egyetemes műveltségünk misztikus-romantikus korrespondenciáit világítják meg a történelmi mesék, tájak megidézésével. Vagyis a vízió nem a hősök lelkéből nő ki, hanem közös erudíciónk misztikus tartalma nő rá a mesére, jelenetre. Cholnoky Lászlónál éppen fordítva: a tájnak, mesének csak akkor van atmoszférikus tartalma, ha az átlényegítés képességét hordozó hősökkel kerül kapcsolatba.

Mindkét Cholnoky természetes életformája, művészetének „neurotikus serkentője” volt a mámor, az alkohol. Ady *Magyar Pimodánja*, Csáth Géza *Ópium*-esszéje mellett a Cholnokyak a mámor legfőbb apológái. „Az alkoholista in-praktikus és rendetlen” — írja *Ebéd után* című novellájában Cholnoky Viktor. Mindjárt azonban kérdez is: „De miért szabjam magamat az emberi rendhez, mikor kozmikus rendeket láthatok és csillagokkal társalkodhatom?” Cholnoky László alteregója, Prikk és a pálinka — „hitvesek”, „együtt nemzették a kis Prikk-ivadékokat: a különös aforizmákat és a misztikus dogmákat”. Érdekes az alkoholmámor Dionysiaja: „A részeg ember az isten vetélytársa, aki pompás új világot teremt a réginek buta zökkenői nélkül, de a művét nem fejezheti be soha” — írja a *Régi ismerős* című regényében.

A Cholnoky László idegrendszeréből kihajtott víziókhöz kellett az alkohol, hogy a világból a tudatába szivárgott impressziók különös rendbe álljanak össze és metafórák, hasonlatok, szimbólumok vad indázásával a látomások buja tenyészetét hozzák létre. Az alkohol volt számára az örökös álomban tartó, mérész repüléseinek segítője, de az alkohol volt az is, ami művészetének kiteljesedését lehetetlenné tette, s megnyitotta az utat a korai halál számára. Mert Cholnoky egyéniségéből — életére és szabálytalan művészetére egyaránt áll ez — teljesen hiányzott a fegyelem. A kiteljesedést ígérő álmaiba vert híd volt számára az alkohol, fegyelmezetten építeni, várni nem tudó türelmetlenségének gyors megvalósulású álmokba kanyargó ösvénye, álom és valóság összebékítésének örök ellensége. Legfőbb, démoni sugalmazója annak a gondolatnak, hogy álom és valóság, élet és alkotás konfliktusát csak a halál képes feloldani.

Cholnokyból az elkárhozás szorítása hozta ki a világháború éveiben a nagy művészetet, a *de profundis* kiáltó Bertalan éjszakájának elbeszéléseit. A kötet a kitörésvágy tragikus belső harcát mutatja, majd a defenzív szintézisben, a halálban való megbékélést; későbbi művei, a 20-as évekbeli regények az elkárhozás — az „úgyis mindegy” gőgös dacával frott — apoteózisai; hőseik már nem jutnak el a világból kiszoruló teljes számkivetettségig, már egzisztenciális romlásuk kezdeti stádiumaiban magukhoz hívják a halált.

Egzisztenciális helyzetét tekintve a Bertalan éjszakája című elbeszélés hőse valahol félúton van a regényhősök kezdődő züllése és Prikk szabadban, pálinkásbutikokban élő nyomorúsága között. A magát kétes tisztaságú ügyek intézéséből fenntartó Bertalan élete örökös rekonstrukció, az alkoholista sziszifuszi erőfeszítése létezésének pusztá „továbbtisztaigálásáért”. De Bertalan többre vágyik ennél, az aqua lustralis mindent feloldó tisztaságára: az elutasított valóság és az álom dialektikájára utal, hogy az aqua lustralis elérésének éteri céljához a szennyes matéria kelléke, a pénz szükséges. Miroir Jakab, a kontroll-én szerepet játszó tükör figyelmezteti erre állandóan rekonstruálódó gazdáját, aki magányos gőgjében arcát Caracalla császár képének akarja látni. Kemény metszésűnek, győztesnek, szenttelennek, csupa olyan adottságokkal ékesítettnek, amelyeket Bertalan nélkülöz csavargó élete nyomorúságában. De az imperátor gőgjét a külvilág nem respektálja; Bertalant, akinek édes szomorúsága is kiapadóban van, csak váratlan külső fordulat, egy kártyanyereség juttatja pénzhez, megnyitva evvel előtte az aqua lustralis forrásához vezető utat. De jellemző, hogy a Prikk mennyei útja hőséhez hasonlóan Bertalan sem tud mit kezdeni evvel a váratlan ajándékkal: belső mozgásának további útja nem Caracalla császár bíborpalástjának megszerzése, hanem — miután álmainak realizálása a valóságban nem sikerült —, az eddig etikai szabadossággal sodródó hős erkölcsi átlényegülése, katharzisa a lelkiismeretfurdalás kiváltotta vízió halálos szorításában. Bertalant a pénzt vesztett öngyilkos Kohaniszky szelleme becsalja a Dunába: rég halott anyja szemei átégetik a császár bíborpalástját, ő maga a halállal megbékélve száll „az ibolyakék csillagpár felé”.

A Cholnoky életének legnyomorúságosabb élményeit hordozó Prikk mennyei útjának hőst is váratlan pénzajándék predestinálná az új életre. A csavargó Prikk pálinkától nyirkos lelkében időnként felsejlik a régmúltból valami: gyanakszik, hogy egy „enormisan nagyarányú részegség egy bizonyos kort zsarnoki módon kimarkolt az emlékezetéből, úgyhogy annak legfejlebb ködszerű álomhoz hasonló emléke lopózik csak vissza néha hozzá”. Prikk szeretné visszaszerezni az elvesztett — valójában sosem birtokolt — édent, pálinkamérések között cikázó, lidérces álmú életében örökös perlekedésben áll az Istennel; panasza hol megváltásért ostromolják az eget, hol az Istennel kötetlen ravasz alkuvá állnak össze: nem iszik, nem káromkodik többet, ha lesz pénze és ruhája is. Az egyik „cikázó” nap után egy bokor fűvében hortyog részegen, álmában skorpiók csípi, lefűrészelik a vétagjait, még a szíve is kimászik a helyéből; közben filantróp fiatalemberek jelentős pénzt csúsztatnak a zsebébe. A váratlan ajándék egy új, határozott Prikket hív életre, amelyik rájön, hogy pálinka nélkül is szép az élet, s nem akar többé engedni a réginek, bár elismeri, hogy a régiben is vannak bizonyos tisztázásra váró tulajdonságok. Érdekes, hogy éppen ezek miatt a vonzó tulajdonságok miatt kell az új Prikknek győzni, hiszen a régi Prikk gazdag vágyait csak az új, erős Prikk képes megvalósítani. Van azonban egy harmadik Prikk is, amelyik leginkább ő maga, ez nyugodtan, fölényesen szemléli a két Prikk vetélkedését; neki mindegy, hogy melyik győz, ő akkor is „az úri megjelenésű” Prikk marad. Az új élet első napját, amelyen kezébe nyomták „a mennyei utazáshoz szükséges bilétát”, nem pálinkával, hanem tejjel kezdi; a tejből „nől ki” elhatározása is, de aztán nem tud ellenállni a zsebében fickándozó pénznek. Addig iszik, míg „rettenetes, infernális bál” kezdődik a fejében, az újabb részegség utáni ébredésekor már elfelejti a pénz eredetét, a szétzúzott kirakattíveggel összevérzett kezét és a véres kést látva azt hiszi, hogy gyilkos-

ságot követett el, magányának börtönébe menekül vissza. Remeteségének harmincadik napján a „lelke összetöpörödött”, mert „meghalt lakója”, az „akarat”, az emberek közé, a pálinkásbutikokba nem tér többé vissza. A templomban lázálmot lát: csodálatos virágok nőnek ki a kövekből, az orgona hangjai kék fátyolt fonnak a szemére, de a meggyilkolt ember leszakítja a fátyolt és üveges szemével belebámul a szemébe. Szívében a paradicsom képével, a testetlenné lényegült Prikk csatlakozik a körmenethez, úgy érzi, ami szépet gondolt és mondott mocskos életében, az mind felszállt már a másik világba és drágakőként őt várja. Kiválik a processziós menetből, szíjával kezében a magányos szilfához fut; kimeredő szeme rövidesen belát oda, „ahonnét mindnyájan kiindultunk”, s ahová „fehéren tisztán, mint valami hatalmas, hófehér sirály”, felröppen a lelke.

A valóságtól elrugaszkodott, álmokkal játszó hősök titkos kapcsolatban állnak egymással, érzik egymás „mágikus” voltát. Dosztojevskij hőseire emlékeztet az a fesztelenség, amellyel a legváratlanabb időpontokban keresik és megtalálják egymást. Az *Agaphone* című novella elbeszélőjéhez a közlésvágy elementáris erejétől hajtva toppan be volt osztálytársa, Gruzsinszky, hogy szerelméről és egy szép görög lányról álmodozó öregúrról meséljen. Mikor az Agaphonéba „szerelmes” öregúr megbetegszik, s már nem bírja az emóciókat, megkéri Gruzsinszkyt, hogy ő szöje tovább az álmát. A nőalak irrealitása egyre kevésbé lényeges, az iróniával találkozó Gruzsinszky védekezik is evvel: — „Hidd el, Adél is volt, Agaphone is volt, csak hogy már nem emlékszem, hogy hol és mikor ismertem meg őket, de lenniük kellett... Aztán meg végre is az események a maguk idejében nyeresek, formátlanok, többnyire ízetlenek — az események csak később kapják meg a maguk zamatját, amikor már egybeolvadnak, összefonódnak, mint a lánc és úgy ölelik körül az emberi lelket”. A történet — eddig ironikus — elbeszélője a mese befejezésével maga is Agaphoneról álmodik.

A titkos hívásoknak engedelmessé váló hősök ugyanazon egymásra utaltságát fogalmazza meg a *Himfy dalaiban*: „Ha a csüggedtek, reménytelenek, ijedezők összetartanak, még csak van valahogy, de amelyik egyedül marad közülük, azt még a mesék álombeli kaszája is ketté tudja csapni derékban.”

Jellegzetes tájak hordozzák a tragédiába, rezignációba fulladó örömeiket. A tiszta ifjúkori szerelem és a mindig új varázslatot ígérő táj örömein fut végig halk, szomorú futamként a korai rezignáció a *Pillangók* című novellában. „Virágos nyári éjszakán felszakad a szívem, mint az érett gyümölcs, és belőle fáradt pillangók szállnak szerteszét. És a szárnyuk hófehér, mint öreg fejemnek ócska, gyér palástja.” Ez az emlékező hang zárja a történetet, mely az ifjúkori álmok pillangó-repedéseinek és a pillangó-élet rövidségű szerelemnek a lírája, „az örömteli új várások” felelőtlen időszakát élő pesti fiatalember és a mindent kockáztató osztrák tanítónő tragikus stájerországi találkozása. A romantikus hangvételű történet folyamán olyan egyszerűen nyílik ki minden öröm a főhős számára, mint egy virág; szerelme boldog szigete lesz a vízen ringó fürdőház, hogy aztán az utolsó találkozáskor már csak a halott lány szőke fejét verdesse a víz a nedves deszkákhoz. Szerelmi gyönyör és tragikai vétség hasonlóan bonyolult összefonódását mutatja egyik legszebb elbeszélése, a *Reménytelen öregemberek álma*. Mintha Móricz *Végvacsorájának* gyűlölködő, tüdőbajos asszonya támadna itt fel a csodálatos szépségű balatoni tájban, hogy megmérgezze együgyű, jóindulatú férjét, Keszeg életét, aki „szemérmes, félénk boldogsággal” várja, hogy a halál angyala az ő hajlékuk felé irányítsa lépteit: álmában már a szomszéd falubeli kislány, Rézike siet feléje „kékeres, apró mezfűlábjaival” a holdfényes réten. Móricz novellájában minden a realitásban játszódik le, a parasztasszony tébolyult gyűlölködése és férje durvasága okozza a gyerekeket is elpusztító tragédiát; Cholnoky elbeszélésében minden lényeges az asszony halála után, a patnásig feszített idegek kísérteties vízióiban történik. A nem önmaga képére formált hőseit Cholnoky kívülről szemléli, csak látomásaikban, víziókban azo-

nosul velük. Az asszony fenyegetése ugyan az örökkévalóságba akarja áttenni férje gyötrését, de a hideg, számító Rézike már-már elfogadja a gazdag sváb paraszt közeledését, ekkor azonban hallucináló tudatuk a halott asszony félelmetes, szekrényből kikopogó jelenlétét érzi. A haláira rémült Keszeg lelki metamorfózisa most kezdődik tulajdonképpen, életében először veszi észre a különös szépségű tájat, amelyben fehér menyasszonyi ruhában halott feleségét látja; hirtelen megérti a gátlásos szerelmét gyűlölködésbe fojtó asszonyt, szeretettel eltelve megindul látomás-asszonya felé, aki elragadja az örök álomba. „Reménytelen öregemberek álma rózsaszínű fátyol, amely ide-oda lebben a szél szárnyán, de holdas őszi éjszakán leszáll a meghalt hitves sírkeresztjére, és ott lobog, vergődik, amíg a hó be nem takarja” — Cholnoky ezekkel a feledhetetlen sorokkal zárja a történetet.

A táj és a szerelem fojtott szenvedélye izzik *A szép Carconte*ben is. Az Adria-i tenger partján játszódó történet dalmatái egészen más emberek, mint Cholnoky Viktor dalmát Hány Jánosa, Trivulzió. A lefojtott indulatú hősök között nincs a realitásban robbanás; a félszemű, hallgatag halász nem számol le a feleségébe szerelmes öccsével, látszólag a „szép” — valójában csak egyszerű nőiességgével a száraz tengerpart egyhangúságát tagadó — Carcontét sem bünteti meg; a legény mégis látja a tragédiát: a szándékosan be nem húzott vitorlájú hajót a viharban az asszonnyal és a halással, s látja Carconte fénylő, szerelmes szívét a sötét égen, szinkronban a tényleges, gyilkos indulat kormányozta katasztrófával.

Holdat rejtő, kísérteties éjszakán játszódik a szerelem eszmélő, babonás drámája, az *Éjszaka*. A váratlanul meghalt apja holttestét a Vágon tutajozó fiú hirtelen rádöbben önző boldogságára: hogy már nyugodtan, félelem nélkül szeretheti mostohaanyját. De örömet beárnyékolja a néphit: a halottak mindent tudnak, látnak. Belőki apja holttestét a vízbe, és gyönyörködik a sötétben felvillanó fehér női arc szépségében.

Groteszk látomásokat növeszt ki Cholnoky a bátyja által már felfedezett józsefvárosi és ferencvárosi utcákból. A *Meteorok* öreg zsidója messziről jön fel a fiát meglátogatni Pestre; a Csarnok melletti szennyes járdán ülve összeomlaniak előtte a házak, álmainak vad kavargásaiból válik ki újból a realitás: a másik meteor, a még messzebről hullott, elzülött báró. A groteszk és a líra különös ötvözete a *Hullámok*. Groteszk hőse, a púpos, törpe Szörcesei az illúziókból emel magának várat; a nyakába akasztott üzetével védi az utca zajából növesztett hullámokkal korbácsoltszirtet, ahonnan gögösen néz le az emberekre. A nálánál is nyomorékbakat „jóságos szánalommal” nézi, „a daliások után azonban különös, mérges szokat suttogott, amik utánasiettek a daliásoknak, bebújtak a kabátja alá és ott púppá csomósodtak”. A tavaszi örömkök dagálya megkínozza Szörceseit, aki ezt továbbadja a „Szörcesei-csoportnak”, anyjának, húgának és bérlőjének, akiket terrorizál groteszk hatalmánál fogva. De a megmámorosodott Szörcesei egy éjszaka a szép Kaszirnő lábainál elmulatja kicsinyke üzetét, a részegen hazatántorgó nyomorék láttán a bérlő szívéből kihúzza karmait „a hatalmas, fekete madár”, a félelem: a Szörcesei-csoport fellázad. A szokott helyre üres kézzel kiálló Szörcesei lelkében szokatlan jóság kezd ébredezni családja iránt, már hiányoznak neki a „tökéletlenek”; még látja a kaszirnő hívogató testét, aztán elnyelik a szennyes hullámok.

Nagyon izgalmas vállalkozása Cholnokynak, mikor az örült agyból indáztatja ki a látomásokat. A *Különös ismerős* nyári melegben is felöltötte burkolózott hőse szaggatott mesébe kezd; a történetet elbeszélő csak a mese drasztikus megszokításakor tudja meg, hogy veszedelmes örülttel van dolga, aki a felöltője alatt ápolt egyenruhát és kést rejteget. Az örült vízióiból kihámozható egy reális cselekmény-mag; a féltékenységből elkövetett gyilkosság mozzanata: persze csak képzeletben történik mindez — a történetet determináló örület révén — Cholnoky itt tőle szokatlan módon erős distanciát tart. A gyilkosság után a „különös ismerős” vad víziói elevenednek meg: a magányos ház lakóinak panopti-

kum-tánca, a megaszalódott emberi vágyódásokat jelképező figurák félelmetesen groteszk mozgása. A megelevenedő panoptikum-figurák a csontvázat ünneplik; a legfőbb megváltót, aki minden embert megvált a legnagyobb zsarnok, az idő rabságából.

Cholnoky novellisztikájának egyes darabjaira a történet, a realitás teljes feloldása, egyfajta, inkább csak hangulatiságot közvetítő mesei szimbolizmus jellemző. Anderseni atmoszférájú írásaiban is, mint a *Csodálatos emberkékb*ben, kiválasztott hőseinek csak a haláluk után szolgáltat igazságot. Reális ügyek iránti jellegzetes dezilluzionizmusát vetíti ki történelmi témájú — inkább atmoszférájú — szimbolikus elbeszéléseiben is. Cholnoky Viktor *Apa* című novellájának a fáraói dicsőséget csak értelmetlen álomnak tulajdonító párbeszédére kell gondolnunk, ha *A mumia* Tetrászának sorsát nézzük. Az igazságtalanul meggyilkoltatott vezért hiába kelti életre a görög varázsló, a zajos világ ünneplésében már nem érzi jól magát, a régi „durva röhögés”, megkorbácsoltatásának időszaka kedvesebb volt számára, mert akkor álmai csak álmok maradtak, amelyekkel kívül rekedt a világon; az álmok megvalósulásával egy lesz az éljenző tömeggel, fel kell adnia individuális különállását.

Más történelmi tárgyú elbeszéléseiben: a középkori olasz városállamok gyilkos légkörét megjelenítő *Melchizédech*ben, az azték meséjű *Naokalliban* és a teljes időtlenségbe mosott *Larintex vendég*ében a halál vonzása érdekli tulajdonképpen. A *Naokalliban* egy ideig úgy tűnik, hogy naiv, reménytelen szerelem áldozata lett a főpap, de hamar megtudjuk, hogy a főpapot — mikor kitépve szerelme számára az istenként tisztelt paradicsommadár tollát —, csak a halálvágy irányította. Több szimbolikus írása nem egyéb egy hangulat, rendszerint a halálvágy kisugárzásánál. A *Halál előtt* pusztulással kacérkodó hősenek már az álláig ér a bűzös iszap, amikor mégis az élet mellett dönt. *Ady A tó nevetett* című verséhez hasonlóan a novella megfutamodó, életbe kapaszkodó hőstét is gúnyosan kineveti a tó.

Regényei a *Bertalan éjszakája* és a *Prikk mennyei útja* felé vezető pokoljárás stációi. Hőseiket önkéntes elkárhozásuknak egy-egy állomásából ragadja el a látszólag váratlan, de a belső mozgás logikája által mindig megidézett tényleges (*Piroska, Tamás*) vagy szimbolikus halál (*Régi ismerős*). Cholnoky — lebegő hőseire épített — regényei szerkezeti aránytalanságaik, egyenetlenségeik ellenére — a régi novellákat másolható-variálók — 20-as évekbeli, utolsó írói időszak kiemelkedő értékeit jelentik. Hosszabb regényeinek rövidebb, közönségre kacsintó változatait megírta; a *Piroska* variánsa az *Ingovány*, a *Régi ismerős* a *Mefisztofelesz vendége*, a *Kísértetek* az *Oberon és Titánia*. A jellegzetes Cholnoky-figurák közül Flórusztól, a *Piroska* hőstől idegenedik el leginkább az író, az akarat nélküli életet elemző hangjában líra és ironia egyensúlyát leginkább itt teremti meg. Flórusz hiperszenzibilitását, a régi úri világ és a fővárosi mocsár-élet közötti ingázását, fegyelmezetlenségét, befelé forduló konok halogatását értetlenül szemléli a külvilág; a praktikus, korlátoltan céltudatos élet óriási bábszínpadának szereplői, a konvenciók, közízlés, érdek által rángatott „marionettek”. A marionettek világa mindig is a reális szférát jelenti Cholnoky művészetében, gúnyos ironiájának, megvetésének örök témáját. „Az egészségügyi emberké, a korán kelők, a hősi testtartású lóden-turisták, a rákászok, az érdekesen öltözött kis vízi-fenek, golfozók és vidám kardalosok” mindig dühítették hőseit, akik örök ellenzéki kisebbségben élnek az óriás többséget kitevő marionettekkel szemben. Az életet felszínesen élő, bárgyú vegetációban tenyésző nyárspolgáriság elleni gyűlölete egyes művekben ragyogó ironiával árnyalt figurákat teremt; a *Lánczi Nándor* udvarlás közben is pénzt elemelő kalauzát, az *Utolsó vacsora* szánalmas csinovnyik-férfjét, vagy a *Régi ismerős* örökös potyázóját, Duhoborci bácsit, a „malörtarisznyát”. Más művekben viszont gyűlölete elragadja: megsemmisítő szarkazmusa körülményeskedő jellemzésekre, indulata mondatáradatokba csap át, nemegyszer a regények szerkezeti egységét megbontó anekdotikus kitérőket is tollára tűzdelte marionettjei kedvéért teszi.

Flórusz egész lényé tagadja a fontoskodó marionett-nagybácsi, Marinczer táncos irányította családi életét. Jogi tanulmányait megszakítja, gondtalan életét otthagyja, hogy a bizonytalan pénzvárások, varázsos szerelmek, éjszakai csavargások időszakát élje; szakít régi életének társaságával is, de azért örül, hogyha még — tájékozatlanul — gazdag, fontos úrnak tartják. Szabálytalan útjához zöld jelzést biztosító függetlenségre vágyik, de mámoros szabadságát egyre inkább a kiszolgáltatottság rácsai veszik körül; érzékenységére a megaláztatás új meg új csapdái leselkednek, régi emlék-élete és új vonzódásai között hanyódván légüres térbe kerül, „lelkének elhanyagolt, szunnyadó lakói felébrednek, enni kérnek, és mivel nem kapnak, felfalják tulajdon gazdájukat”.

Hűvösen szemlélt alteregóján és marionettjein kívül a „tört remények szigetén” megrekedt figuráknak egész sorát villantja fel Cholnoky. A *Bertalan éjszakájának* Kapcarongyára emlékeztet a regény Lakatos vendéglője, amelynek hajótörött törzsvendégei, az akut álmodozók nappal kerülük egymást, nehogy az éjszakai poharzagatásokból kiszokkent örömeik a józan napfénynél megsápadjanak. Az egzisztenciális kisiklásukat illúziókkal pótló-feledtető figurák mellett szerelmének, Piroskának kispolgári világa felé fordul Flórusz figyelme. A régi szeretőjét, Malvint otrombán megsértő Flórusz felelőtlen játékba kezd az egyszerű, kedves lánnyal. Tetszeleg magának a váratlanul felbukkant gáláns lovag szerepében; igazán csak álmainak asszonyát „szereti”, „akinek a szöke haja hullámai olyan lágyan omlanak, mint a kis patakéi”, a szeme olyan bágyadtan lobog, mint legelső karácsonyfájának gyertyái, léptei régi téli éjszakák meséit idézik fel, s a sajtó, egymást kereső részekre szakadt lelkű Flóruszt átcsalja a halálba.

Régi ismerős című regénye az örömök csodálatos rajzása. Rekkenő melegben indul a regény, mikor „a hőség lethargiája mozdulatlanul fekszik a Balaton tükörén”, s „a darazsak sírva kóvályognak a kiégett pázsit felett”. Cholnoky képzelete is mintha a darazsak röptét követné, álmosan, hintázva indul meg a mese-szövés, elidőz a tihanyi apátság vízen ringó tükörképénél, amint az „két tornyának álomtőreivel beléfuródik a mélységbe”, a magányos, omladozó házban, a főhős, Szmolenszky Miklós legkedvesebb búvóhelyén, ahol csak „az öreg Idő” lakik, aki „gonoszul nevetgélve behinti finom porral a bútorokat és felhasogatja éles körmével a párnákat, függönyöket”. Mire a kert karóira tűzdelt színes üveggolyók potrohán lesiklott tűzfoltok az alkonyt jelzik, felélednek az alvó, kábult örömök. „A nappal hangjai elszéledtek az éjszakának jövendő, új, más hangjai elől”, a balatoni este megtelik „a fázékony naplopók, a balatonfüredi cigányok muzsikájával”, szerelmes megbeszélésekkel, amelyeket nappal majd gondolatban tovább lehet szólni. Szmolenszky Miklós — az író legvonzóbb, leglíraibb alteregója — „imádtá a szerelmet és mindazt, ami e pompás nyári éjszakán ott fog járni majd a nyomában: a bor anakreoni mámorát, a lámpák színes fénycsóváit, a muzsika édes bódulatát és végül majd a hajnal halk, úri tivornyáját”. A gyönyörnek ilyen csodálatos tablói talán csak Krúdy művészetében szerepelnek. Az öröm fészke mindig az intenzív, összesűrűsödött idő; a képek sosem csak festőieségükkel, látványosságukkal teljeseek, hanem az öröm jelenségeinek, tárgyainak a múltját is magukba foglalják; a jelenségekhez emlékek kötődnek, s így azok mindig asszociatív hangulati terükkel együtt szerepelnek. Múlt, jelen összefut és a képzelet szárnyán a sejtelmes várásoknak nyit utat. Az intenzív örömök az emberi tudaton keresztül mintegy „objektívizálódnak”, beépülnek az időbe, örökké jelen lesznek a tájban. Az átlényegülés — passzív, befogadó öröm-érzékelés — és átlényegítés — alkotó, az örömökhöz hozzátevő átlényegülés — képességét hordozó hősök számára életrehívó, hajdani szereplőik nélkül is inkarnálódik ez az öröm. A *Bertalan éjszakája* Ferencvárosában „a vén, süket épületek felett régen elhalt munkáslányok elkallódott szerelmei lebegtek”, a *Kisértetek* kocsmája „akkor sem üres és elhagyott, ha nincsen ott senki a megszokottak közül, mert a milliószer elmondott kocsmai humorok mintegy petrifikálódnak és vastag patina alakjában rárakódnak a falra, az őslakók kedvenc poharai összecsendülve beszélgetnek egymással, a cigány-muzsika akkordjai belefúródnak a tölgyfaasztal repedéseibe és ha nekik való

ember téved a szomszédságukba, halk pengéssel életrekelnek". A tájnak, a humanizált környezetnek e lírai természetrajzát a század eleji próza kezdi körvonalazni; Cholnoky László mellett Krúdy, Csáth Géza, Kosztolányi, Szomory, mai prózáinkban elsősorban Mándy.

Szmoienszky Miklós számára az „elkárhozást” a titokzatos, lakatlan Szentirmay kastély „várnagya”, ez a nyugtalan, vad indulatoktól kormányzott késői ritter hozza, aki „mint valami sírjából kikelt rablólovag kóválygott” zsákmányra lesve „jobbágyai”, a környék parasztjai között. A várnagy Krascsenics „energiával és gazságra való készséggel” teli figurája hasonló szerepet tölt be a főhős elkárhozásában, mint a *Kisértetek* sötét szerelmű, gyilkosságra vezérlő Stefanidész doktora. A várnagy nagyon fiatal lánya, Pipi, vad, kőszá lénnyel, rétek erős szagát sugárzó testével Miklós erotikus álmainak fókuszában áll; mikor a pénzsóvár, gátlástalan Krascsenics egy éjszaka összehozza vele a lányt, a főhős megindul szimbolikus, ködbemosott tragédiájának útján.

Kevésbé sikerült a *Kisértetek* pokoljárása. A főhős származásának, adaptálásának romantikus fordulatai, a démoni vonzású Matild és a mindent egy lapra tevő Stefanidész által sugalmazott gyilkossága már az olvasóközönség kegyeibe férközés szándékával születtek; a lírikus hang is kifulladás, fáradt, misztikus szimbolizmusnak nyit utat. A kiteljesedés azonban, művészete lírai összetevőinek szintézise, még megszületett a *Tamással*.

A *Tamás* Fridolinja is skizofrén, meghasonlott figura. Már a rendházi neveltetése során is ambivalens érzések gyötrik: jól érzi magát a kolostor csendjében, taszítja a kinti lármás, durva élet, de izgalmas hívásaival vonzza is egyben. A hársvölgyi marionettek között végzi sekrestyés bátyja templom körüli szolgálatait, de lelke hol a rendház folyosóin bolyong, hol pedig Bűnbánó Magdolna alakját keresi fel. Érzékeny, éteri lényét tagadva duhaj lelke falusi verkedéseket provokál, szerelmi színjátékokat rögtönöz, amelyekben sosem a szerelem alakja a fontos, hanem az eset köré font érdekesség, titokzatosság. A falusi lakodalomban a két Fridolin tanakodásaiból a duhaj Fridolin kerül ki győztesen; leüti ideálját, Matild vőlegényét, a Hársvölgyet elhagyva képzeletében gyilkossággá nő a tette. Templombeli búcsújakor az eddig hidegen mosolygó Tamás apostol álmában megelevenedik, beszél hozzá; élete csak addig tart, amíg fogva tartja a kételkedés, a szomorúság, ha ezt elveszíti, el kell mennie Tamás után. Önkéntes száműzetésében a szomszéd falu téli csendjében Fridolin már csak édes szomorúságának, „a láthatatlan sebnék” él, amely az „áldozatnak”, Matild vőlegényének képzeletbeli dőfése nyomán támad. Átváltozásának utolsó stádiumában újra felkeresi a templomban a kételkedés apostolát; a sebe eltűnik, már semmit sem érez, az apostol szimbolikus üveg-halála, a sorsát jelzi: utána kell mennie Tamásnak.

Cholnoky hősei „mennyei útjuk” során már csak álomnak érzik az életet, s az álmokat valóságnak. Vállalt útjukon végig kell menniük, „akár a mindent megbékítő örök Jóság nagyszerű kastélya fényeskedik, akár pedig a végtelen, meddő Semmi lakik abban az ismeretlen tartományban”.

Chilei himnusz

Chile, sugárkék ég ölelte föld,
körülleg s csókol hús tengeri szél.
Virágok közt az Édent tükröződ,
rajtad hegy-völgy boldogságról mesél.

Hegyláncok óriási sora vonul,
fény fürdeti a büszke szirteket:
erős bástyáknak alkotta az Őr,
hogy örködjének partjaid felett.

Esküszünk neked, Hazánk, drága föld,
Chile esküjét zúgja most szavunk:
vagy oltalmat lel itt az ülözött,
vagy érted, ha kell, száz halált halunk.

BALÁSSY LÁSZLÓ fordítása

Kórista-ének

Amikor a színpadra léptem,
nem vették észre jöttömet,
zene zengett, rivaldafényben
kóristák voltunk, nagy tömeg.

Hiába minden, tehetetlen
az, akit sorsa nem szeret,
külön soha nem énekeltem,
énnekem nem jutott szerep.

Amikor intett a karmester,
én messze néztem, messze fel,
egyedül voltam a szívemmel,
amely csak szót énekel.

G y e r t y á k

Nem gyúlnak már ki,
csak templomokban,
fényükben ima,
s égi titok van.

És temetőben,
Halottak napján,
lobognak rezgőn
kedvesek hantján.

Holtak szívének
lángjuk boldogság,
nem sóhajtának,
hogy el ne oltsák.

V é g t e l e n

A végtelenség
közepén
álltok te, ő és
állok én.

Tudod-e, mi a
végtelen?
A semmi s minden
összesen.

L e p k é k

Gyerekkoromban
lepkét kergettem,
futva utánuk
mezőn, kertekben.

Most álmaimban
azért szárnyalok,
hogy elfogjak egy
hulló csillagot.

T ö r v é n y

Olyan törvényszerű,
hogy elszárad a fű,
hogy elporlad a test,
s kidől a fakereszt.

Hogy múlik az idő,
vissza sohase jó,
hogy lehullik a könny
és mindig visszajön.

F e j l ő d é s

Fejlődik a világ,
győz a tudomány,
nagyra nőtt az ember
az évek során.

Csillagokba repül,
már nem földi rab,
egyre boldogabb lesz,
s boldogtalanabb.

E g y ú t

Kerestem egy utat,
lelkem belefáradt,
s egy helyett találtam
épp egy híján százat.

Nem találtam egyet,
amelyet kerestem,
s nem értem sehová
kilencvenkilencen.

Ó, fények, árnyak

Ó, fények, árnyak,
legyetek velem,
összátok be jól
holtom s életem.

Tűző nap alatt
leljek árnyat én,
s legyen egy csillag
a sírom egén.

Tied és enyém

Tied a ma és holnap,
a tegnap az enyém,
enyém a könnyes emlék,
a tied a remény.

Tiéd a kert, amelyben
rózsák virítanak,
enyém vén fiókomban
egy préselt rózsa csak.

L é l e k l a k ó

Úgy érzem, egy idegen él bennem
léleklakó, messze idegen,
aki szárnyal a mély végtelenben,
s földiekben nem közös velem.

Óvői az emlékek és múltak,
enyém csak a toll és a papír,
s a könnyek az én szememből hullnak,
akkor, mikor az ő lelke sír.

Tengernek születtem

Tengernek születtem,
s csak egy vízcsepp lettem.
Erdőnek születtem,
s egy árva fa lettem.

Madárnak születtem
és csak két szárny lettem.

Két szárny lettem csupán,
amely meg-meglebben,
fölszálltam s eltűntem

a kék végtelenben.

Amikor egyedül maradsz

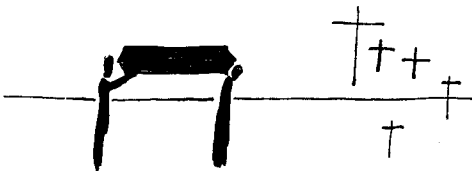
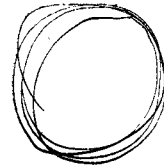
Amikor egyedül maradsz,
ott sírsz, ahol senki se lát,
nem törődik senki veled,
már nincs rokon, és nincs barát.

Ha befogad egy jó Otthon,
mindent kapsz, csak magányt nem ad,
a fal felé kell fordulnod,
hogy átsírhasd az éjszakád.

Ú t v é g e

Mikor az utunk véget ér,
fáradt bennünk a vér, az ér,
már nem érdekel a jelen,
csak az örök, a végtelen.

Lelkünk a múltba menekül,
folyton beljebb, szüntelenül
és egyszer olyan messzi jár,
hogy nem tud visszajönni már.

Vámos István rajzai

PRELÚDIUM ÉS FÚGA

Írta CZIGÁNY GYÖRGY

Árnyék, azután derül, árnyék hosszabban, megint derül. Hunyt szemmel is érzem, hangtalanul gurítanak a folyosón. A világosság elborít, állunk. Az öntudat maradék ereje fölnyitja szemem. Azt hittem, a műtőben vagyok. De nem. Ez még a folyosó. Úgy látszik, egy pillanatra magamra hagytak, fekszem a fény négyszögében. Ha szólni tudnék, valamit üzennék, ó, ha telefonálhatnék a feleségemnek, a fiaimnak, a lányomnak. Megpróbálom elképzelni szereteteimet. Rettenetes erőfeszítéssel sorolom őket, de semmi mondanivalóm. Mégis, ahogy az arcok megjelennek előttem, ez önbizalmat és erőt ad. Képzetelem még teremteni képes. Ez a lendület megsokszorozza maradék erőmet s még kalandra csábít. Lassan oldalra fordítom fejem, az ablak felé. Leírhatatlan látvány. Kicsi, sivár melléképülettel határolt kórházudvar, üres és unalmas. Én mohón és irigyen habzsolom ezt a világmindenséget. Tudom, hogy a kép végtelen gazdagságának már csak néhány töredékét fogom fel — a lemállott vakolat mögött a téglák izgatott rajzát, dehogy: józan nyugalmat. Lélegzet-visszafojtva figyelek. Kapkodnom kell: az esőcsatorna, a cserepek, a kémény, egy fa, a virágágy besüppedve a falak mentén; rögtön sor kerül a virágokra is, valami élénk bimbó is ágaskodik, de elhagyom a kavicsos ösvény karcsú ívének csábítására, mely egyetlen karolással fogja át ezt a kompozíciót, s egészen a lépcsőkhöz vezet. Egy, kettő: három lépcső vezet a küszöbhez. A vasdarab lenn, az a sárkaparó különösen megörvendeztet, igen, az ember dörgöli csizmájáról a sarat, a piszkot, csoszog a küszöb előtt, azután belép valahová. Hogy szeretném ismerni a ház-mester, vagy a fűtő szoba-konyhás birodalmát, melynek küszöbéig eljuthatott a tekintetem. Gyorsítom a munkát, valóságos hajsza ez már; félek, azonnal visszalépnek mellém az ápolók, akkor pedig vége és én még hatalmas étvágygal bámulok.

Lehetetlen öröm: valaki halad az udvar közepén. Észre se vettem, holott útja felénél tart már, s a mozdulatok szelíd vonalai már egészen betöltik a képet. Egy fiatal nő (már asszony, vagy még gyerek?), csak a hátát látom, a vállát, a hajára nem emlékszem, mert telhetetlen izgalomban az arcát akarom látni — most moccan, fél fordulatot ír le törzsével, lábát türülgeti a küszöb előtt, ez már az ajtónyitás előtti utolsó mozzanat, az utolsó lehetőség, ha visszafordul, megláthatom az arcát: az arcot — meztelen szépségében, noha lehet rút, bármily jelentéktelen egy hamis és elmúlt, egy kétségbeejtően elrontott, s ennek jegyében végigélt élet értékrendje, beidegzései szerint, most kitisztult ösztönöm úgy vágyakozik az idegen arc valóságára, mint egy csöpp vízre a sivatag haldoklója. Míg teste ívét látom, a kavicsos út életre kelt mása, a sírjából föltámadt mozdulat, mely testet ölt, íme fölkel és jár. Az ajtóban a test félfordulatának lassú és mégis azonnal befejezett gesztusai; az arc felém forduló kegyelmét szeretném elnyerni e boldogság fékezhetetlen mámorában: vágyam már diktatórikus, vágy ez, s minden odaadása ellenére kegyetlen erőszak. Mire megértem, hogy elveszítem őt is, az utolsó aki a maga gondolkodó, csöndes megállíthatatlan vonulásával összezúzta a jelenidő imperializmusát, összetörve a kórházudvar képét, életem minden másodpercét idezúdítva tekintetem útjába, végre elszakít magától és magamtól.

Mi az imádság? Igent mondok a halottakra: mindannyiunkért, akik valaha éltünk, akik valaha születnek még. Igent a születendő gyermek létre és halálára, a kétségbeesés elveszíthetetlen örömeire anélkül, hogy valaha megtudhatnám, sejtethetném: miért? Igent a valamihez való hűségre és a pusztulás fényességére. Az egyszerű öröme, a gondolat töredékére, mely még átsuhan agyamon: a lányomat felvették az egyetemre. S még keserűen vágyom látni a megadott utolsó lehetőség, az utolsó pillanat ajándékaként az arcot, amelyre úgy lát-

szik, már nem lehetek méltó. E fájdalom heves tulajdon-érzete vigasztal, már ez is öröm: hiánya el nem vétetik tőlem. Hirtelen nyugalom: az ápolók jönnek, s most vissza akarom fejem fordítani az ablak felől a mennyezet felé, s újra le akarom hunyni pilláimat.

Különös, az izmok mulatságosan könnyűek, az arcom képtelen elmozdulni, csak libeg a párnán, mint vízen az oldalára billent papírhajó — különös, a szemek nyitva maradnak.

*

A kálvária három fakeresztje. Mellettük a mindennél magasabbra nyúló pózna csúcsán: hangszóró. A fölcser lefelé billen, a házakra tátja a száját.

Színeit egybekeverő bűgöcsiga a mezőn. A táncdalifestivál győztes slágere bűg hatalmasan.

Lobog a levegő karjaiban, kihűl a térdé. A roppant hidat, hátrahajló dereka égi zuhanását, formáit a semmi anyagából, kitért karjának nyilait, repülő mozdulatait zakatolva követeli a test, álma után kap. Gyomrában — kacagó éhség — a csillagpálya röpte húz, örvényből hajol ki. Édes szédület, hirtelen kiszabadult a vágató hintából. Bokájánál szöszmötöl, vele imbolyog a szél. Emelgeti a lábát — lassan, türelmesen —, lépteiben bogozza ki a kusza keringést.

Egyedül volt a körhintán. Visszanéz, látja: ott az a hintára boruló alak. Elájult?

Ez itt a tó. Tejfehéren lebeg rajta a falu. Megeresztik a vizet, csörömpöl a vödör, vidám cintányér a sötétben. A néni már másodszor biztatja. „Bösendorfer, tessék kipróbálni.” Mozdul az ajka, beszél, de nem hallja a hangját. „Nem kérem, én szavalni fogok.” Senki nem jött el? Apja áll ott, feldűltan. „Pedig minden vonatérkezéskor bementem, ötször is bementék.” Elmosolyodik, megfordul. A falon menetrend, Celldömölk: gyorsított személy. „Krimet adnak a tévében, nem jönnek el...”

Apu járja a barátait. Fél. Az éjszakától? Valahol megáll egy konyhaajtóban. Boldog, hogy nézheti: Imre bácsi vacsorát melegít. Dúdolnak a gáztűzhelynek. Apu töpreng, számolja a pulzusát. Beszél. Álmodozik.

Nem egyszerre halunk meg. (Imre bácsi cinkos mosolya. A lábában kapirgál.) Az egyetlen pillanat, Noé bárkájában zsúfolódik minden kacat, a biztos múltidő, egész megsemmisült életünk, tények, amelyeknek anyaga, — akár álom volna — már bizonytalanabb egy képzelt világnál is. (Igen, egy pohár sör jólesik majd.) Néhány egyszerű, ügyetlen emlék az, ami a folytonosság megbízható illúziójával kecsegtet. Most! Valójában ez az egyetlen, idővel nem mérhető jelenlét vágat két irányban, vissza és előre, míg végre újra egybeesik a kezdet és az elmúlás. Fél. De boldog is: a lányát felvették az egyetemre. „A lányom...”

Teri lecsúszik az emeletes ágyról. Ági alszik még alul, ráér, csak holnap fog vizsgáznia. Egy csattal a szájában fészülködni kezd.

A fésű koppan a polcon. Ági ásít, lassan felül.

Teri Ebből elég, nem kínlódom tovább a frizurámmal.

(Indulatosan öltözködik.)

Reggelizik, hamar, étvágytalanul. Nem jár messze a kollégiumtól, amikor Ági futva utóléri.

Ági Sz-sz! Sz-sz!

Teri Te meg máris fölkeltél?

Ági Távirat. Most jött, fölszóltak.

Teri Itt van? Nem hoztad el?

Ági A portán van. Csak neked adják oda.

(Ági lihegve néz, azt hiszi, vele futok vissza. De engem lélegzeni se lát, jeltelenül állok. Vár kicsit: szemöldöke, szája, szeme a meglepetés szolgálatában. „Köszönöm Ági” — rámosolygok nagy erőfeszítéssel; mire lemásolja a mo-

solyom, szökdel egyet, és szalad visszafelé is. Egy kalauz-féle ragadozó tekintettel követi repülését: gyermekes lábaszárai a napfényben, mint küllők, futtában elborítja egy-egy autó árnyéka, hirtelen lekapják róla ezt a sötét takarót — újra a csillogó lábak.)

Teri vár. Egyedül van. Elhidegül a keze. Azonnal visszaindul. Fölbontatlanul viszi el a táviratot a portástól, bezárkózik vele. „Újra kórházban vagyok, baj nincs, várlak, csók, Apu.”

Kilégzésakor végre oldódik a mellkasfájdító szorongás.

Teri Utazom Füredre. (Áginak mondja a csomagolásból.)

(Utálom ezt a vizsganapi „fekete alj és fehér blúz” összeállítást. Mindig ebben van hányingerem. A következő vizsganap könyveit dobáltam össze a nagy szatyrom fenekén, törülközőt, apróságokat, felülre pedig a selyem ruhámat tettem, a rózsamintásat.)

Ági Akkor ma se jössz uszodába. (Sajnálkozik, segít, Teri kezébe adja a fogmosó poharat.)

(Tegnap jó színesen jött meg Ági a Palatinusról, úgy volt, ma rászánom magam én is. Legutóbb egyedül voltam; nem volt jó. Akire csak ránéztem, oly természetesen volt ott a napozóban, a fűvön, a padon, mindenütt — csak én bolyongtam egész nap úgy, hogy nem vagyok a helyemen. Leteríttem a pokrócot, azután felszedtem, vonultam a víz mellé, majd hátra a rózsalugasba, hiába. Végre a hullámfürdő gépházának támaszkodva, a fal tövében kicsit megnyugodtam, s tanultam néhány oldalt. „Engem nem fogad be a strand”... — mondtam elmélázva tegnap, lefekvés után. Ági felkapaszkodott az ágyamra, s babusgatva fölém hajolt. „Lírai alkat vagy, kicsikém... De ettől még strandolhatnál!” Valamit mesélt, a szekrénynek dőlve, nevetett a csíkos fürdőköpenyében. Könnyű neki. Mindig akad egy-két fiú, aki kenegeti a hátát, nehogy leégjen szegényke. Bár múltkor ugyanennek a szekrénynek esve böggött, s könyörgött, hogy ne engedjem el a randevúra. „Nem akarok elmenni, s meglátod, ott leszek mégis. Tisztára bolond vagyok!” „Ebben van némi igazság” — feleltem azzal a babusgató hanggal, mellyel tegnap este ő méltatta lírai alkatomat. „Oldódj már fel, Terikém” — mondogatja mindig. „Komolyodj meg, Ági” — ez rá a válasz.

Megkönnyebbültem, meg, nagyon is, de azért még a főiskola folyosóján is Apu jár a fejemben. Jól elkéstem, összegyűltek a vizsgázók, vagy öten elem kerültek. Azután végre benn ülök dr. Sebestyénné megtisztelő figyelme tárgyául. Kíméletlenül hisz az ügy mindent felülmúló fontosságában. Ráncai is e pillanatokért vannak, a cigaretta is a kezében, a pohár víz is ezért az asztalon. Mielőtt kezdeném a beszámolást, az egyik fiúhoz fordul. Jólesik hallani az öreg ablakok nyikorgását, a kipattanó zár nyomán erősebben beáramló zajokat. Az ablakok zöreje is valami józan világból való, mint ahogy józan az utca lármája is. Mélyet lélegeztem, mintha már a friss levegőt érezném. A tanárnő biccent, rámmosolyog, ennyi előleg jár — most már komolyan figyel — a többi rajtam múlik. Elszűrkülve megértem, csakugyan annyit érek én, amennyit a tételemről mondani tudok: minden más gondolat meddő fölösleg az agyamban. Közben már beszéltem. Úgy-ahogy a bevezetést megfogalmaztam, azt elég lendületesen is, de azután elakadtam. Pedig még levegőt is vettem a következő mondatomhoz. Semmi. Túrtem a csöndet, nem is mentegetőztem. Sebestyénné egymás után többet szippantott a cigarettából. Amikor hozzám fordult, ingerülten fújta a füstöt.

„Mit csinál maga a kezével, mondja, mit csinál?”

Tényleg tördeltem a kezemet. Most zavaromban megmerevítettem a térde-men, úgy ahogy volt, tenyérrel fölfelé.

Elfordította rólam az arcát. Akkor fakadtam sírva a szégyentől. Mint akit megaláztak, azután fekve hagynak a földön. Blúzom csipkéin át, mintha a csupasz bőrömet érné a füst — bepermetez valami méreg. Hallgattam makacsul. Ő is. Később a szája legörbült — gúny is volt, mosoly is ez —, néhány kérdést

dobott oda, s válaszaim végén biccentett. „No látja.” Mintha az előbbi incidens után minden értelmes szó, ami kitelik tőlem, egyenesen az ő érdeme volna. Nem vizsgáztam rosszul. A végén meg még — nem tehetek róla — elöntött valami hálatelt érzékenység, csaknem újra sírtam. Bántott, hogy nem szeretem eléggé Sebestyénét. Vagy bántott a gyöngeségem.

A mozdóban öltöztem át, csurgattam a vizet, ittam is belőle. Egy-két vonás a szemceruzával! Selyemruhámban — úgy látszott — lengén vonulok a folyosón. Egy lány utánam szólt.

„Hogy sikerült?”

„Jeles” — bólogattam illendően.

Az biztos, nagyon keserű volt a torkom.

Nem jött a kocsi. Sokáig vártam a megállóban. Köröttem a közönyös dél, az utca béna, mintha álmodnám. S a vonzó gyötrellem, amit a körhinta vágójában hunyt szemmel élveztem kamaszlány koromban, az híz, a zuhanás ingere a hasamban. Selyemruhám könnyebb egy hálóingnél: csontig átmelegít a nap.

Sírva szaladok ki a sötétből. Sötétségen át a sötétségbe. Lépcsők, torony. „Római emlék.” „Illetve a török időkből.” Tapogatja a köveket. A fölnyúló kéz; az enyém-e? Az ajtó nyitva áll. Halkan szól egy táskarádió. Mintha lélegzeteket lehetne hallani. Igen, felparázslík oldalt egy cigaretta. És hirtelen közel van; idehajol a fal, mint egy óriás. A sötétben majd újra fölegyenesedik.

Azok ott suttognak. „Fordulsz, kilépsz, most hátra” — a lépéseket tanulják. Őt már régen nézik. „Csak amíg az ember szeme megszokja a sötétséget.” Egy fiú gázol át hozzá. „Kérsz cigit?” Gázol a szalmán. Szalma zizeg a kövön. Nincs hatalom, amely a kezüket megállíthatná.

Három fiú hajldoz a derengő test fölött. Műtét. A negyedik zsebredugja a cigarettát és leguggol a lány fejénél. Ági az; most hasra fordul, megismerte. Kinyújtott kezét a fiú szorosan fogja, az arcát babusgatja. Amikor lassan vállá közé csuklik a feje, azok hirtelen fölemelkednek. Mosolyognak, némán. Lekapcsolják a rádiót. „Hol a törülköző?”

Teri megint a táncosokat nézte. Egy, kettő, most hátra. Egy fiú az arcába nevetett. Ő is mosolyog, de a fiú nem látja. Homlokuk összekoccan. Kiszárad a torka, tovább mosolyog. Akkor is, amikor a mozgólépcsőre teszi a lábát. Kicsit aprózza még a lépést, már kapaszkodik; keze a fekete műanyag korláton.

Tisztul: e fölszálló mozdulatlanság egyre világosabb, egyszerű, fényes.

Megnyaltam a szám szélét, hogy megenyhüljek. Végre jött, s elvitt a villamos.

Jóízű a tétlenség, homloka az üvegen, ácsorog a Déli-vasút üvegcsarnokában. Emeletnyi magasság az utcák felett: akvárium — a pálmafa messziről vízínövénynek látszhat. Tövében nagy sárga kavicsok — kerek székek. Leül, de nem tud elaludni. Körbe járja újra a négyszöget, kezét lassan csúsztatja az alumínium-korláton. Tele van karcolva a korlát felső pántja: ezernyi rovátka — betűk, jelek, rajzok — egy hangyaboly sűrűségével. Monogramok és ilyenfélék: „Drága Marikám”, „Örökké te”, „Sose felejtlek”. Itt egy szív, s benne „Szeretlek Teri, S. A. tizedes.” Sok boldogságot az ismeretlen Terinek! Temetőnyi név, dátum, fohász...

Ügyefogyottan fordul meg a hangra.

Fiú Szerbusz, Teri... Nem ismersz?

Teri (Legyint, szégyenli meglepetését.) Dehogyan nem. (Mondhatta, mint az alagútból kifutó vonat — egyetlen pillanat — s minden fényben áll.) — Te vagy a Jancsi! (A fiú kölyök-nevetésére áttört a gát.)

(Most már kimondtam. Ha ismeretlen vagy elfelejtett rokonnal találkozunk, összetartozásunk tudata bizalmas előleg az ismerkedéshez. Most is így van, pedig nem vagyunk rokonok. Az első meglepetés oszladozik az időszerű párbeszédben.)

Fiú Nem zavarlak? Csak néztem, ki ez a ... (Barátságos nevetése valami bök. Mozdulatlan virág? Ez én volnék. Úgy álltam ott a tömegben néma karcsúsággal, mint egy napraforgó. Valószínűleg tördeltem a kezem.)

Teri Lesz időm unatkozni még... Este megy a vonatom.

Fiú Lékésted a délit?

Teri Vizsgáztam, amiatt.

(Terelgetjük a szót. De nekem csak egyetlen kép van a fejemben. Kapualjtól kapualjig bújtunk Apuval, még lóttek. Egy kislány biciklizett az utcán, térdzoknis kislány. A saroknál leugrott, egy letakart testhez hajolt, kicsit fölemelte a papírt. Máris kerekedett tovább. A sarokról még visszaintett. Keze a levegőben. Régen minden reggel találkoztunk a Közértben. Anyját kereste.

Minek az öröme? Visszacseng pár szó, Jancsi magyaráz, ha már így alakult, és éppen ő is estéig ér rá és én is... Persze, csak ha van kedvem...

Bólogatok, mivel semmihez nincs kedvem. Fáraszt a beszélgetés is. Szerencsére ő győzi témával, legfeljebb néha meg kell nyugtatnom, hogy csakugyan nem zavar. Végül megértem, hogy moziba hív; itt, az érkezési oldallal szemben tűrhető filmet játszanak, megbízhatom benne, ő színházi ember, a Műszaki Egyetemre jár, de esténként világosító...

(A fiút csöppet se, de engem nagyon meglepett, hogy igent mondtam a mozira. Mintha nem is én volnék. De már gyerekesen kívántam, görcsösen vártam valami örömet, s amint elszántam magam rá, fel is élénkültem.)

Teri Egy szerzetes cellájában lakom, felül az emeletes ágyban.

Fiú Rendház volt a kollégium?

Teri Azt hiszem. Boltozatos szobák. Barokk.

Fiú És te alszol felül.

Teri Én.

Fiú Én is felül aludtam a laktanyában. Az meg apácázárda volt...

Mosolyognak, mint akik örökre egymásra találtak. Teri kezd gondtalanabban fecsegni.

Teri Szeretek a magasban. Csak átnyúlok az ágyamból a szekrény tetejére, ennek a szatyornak ott van a helye. (Affektált sóhaj.) Tegnap háromig tanultam, kis lámpánál...

A fiú háta a pénztár előtt.

(Közben azt látom, ahogy fekszem fönn a magasban, majdnem a boltív hajlatában, és kezemben a könyv. Hallom a szomszéd kerthelyiség evőeszköz és pohár alapzaját, azután a tévé-szoba felől felszálló zenék és szövegek szaggatott recitatívóit. Mély bariton: Értsd meg Aranka... Szünet... Fülelek a tankönyv mögül. Nem, lehetetlen — szoprán hang —, bágyadt, suttogó — nem, nem ismersz engem... Valószínűtlen, magasra hangolt suttogás ez; izgalmas, ahogy betölti az én szobámat is. Ajtó csapódik: éles, tökéletesen tiszta zöreje, mintha zene volna. Rögtön hegedű szól és megint a suttogás. „Eressz, ez lehetetlen...” Valaki leszó, a tévét lehalkítják. Én meg tűnődöm a jelenet fölött s mindenfélét elképzelek. Tanulok tovább.)

A fiú háta a pénztár előtt. Teri perdül egyet, talán elfut hirtelen. Még vagy négyen állnak az ablak előtt. Csak el ne fogyjon a jegy — egy percig csak erre gondol. De Jancsi már int: jöjjön, van jegy. A híradó már megkezdődött, várni kell. Piros tapétán, egyforma keretben képek. Felajzottan, mind megnézik. Egyiken, napfényes park, egy lány nevetése.

(Négy hete, amikor búcsúztam volna, Apu nem engedett... „Ma radj kicsit, lehet itt tanulni, gyönyörű a park.” Levonultam a kórház kertjébe. Ahol árnyék volt, ott mindig nyüzsögtek — káprázva, könnyezve ültem a kert közepén —, makacsul égtem. Apu közben meg-megjelenik a betegszoba ablakában. Néz, mintha ellenőrizné, szépen tanulok-e. Csak néz. Délutánra megfájdul a fejem. Volt még egy óránk együtt, de alig beszélgettünk. Feliratott velem egy könyv-címet (míg el nem felejt), a könyv csak Pesten kapható

a Közgazdasági és Jogi szakboltban. Közben fölálltam. „De ha kellemetlen, ha sok a dolgod...” — mondja, és gyanakodva néz rám, mint egy kislány. „Ugyan, Apuka!” — szóltam rá ingerülten. És hogy vánszorogtunk a parkban!

Színészek kinagyított fényképei a falakon. Maria Schell: könnyes, boldog mosoly. És Ér Zsuzsi. Már ő is itt van, pedig milyen fiatal.

Fiú Ér Zsuzsi játszik nálunk a színházban is. Tudod mennyire hasonlítasz rá?

(Egy színész nő meg én. Ez olyan gyerekesen hangzott, hogy nevetni kezdtem. Csak amikor nagy nehezen elkomolyítottam megint az arcom, akkor csengett vissza: a nevetésemben is volt valami az Ér Zsuzsi hangja ízéből. Lesütöttem a szemem. Igyekeztem póztalanul magam elé nézni. Valami bújkáló mosoly maradt azért a számon, s a fiú elcsípte a pillantásával. Felbátorodott.

„Nem fúzlek, igazán...”

(Egy pillanatra megmerevített: kicsit profán ez az ige az én fülemnek. De láttam rajta, hogy zavarban van.)

„Remélem is” — (Szelíd volt a hangom.)

Teri És szoktál vele beszélgetni? (Évődve leplezi a kíváncsiságot.)

Fiú Egyszer tüzet adtam neki. Igaz, meg se köszönte.

(Mindenáron el akartam képzelni ezt a jelenetet. Jancsi nyújtja az öngyújtót. A színész nő pedig, anélkül, hogy elmosolyodna, féloldalt hajta Jancsihoz a fejét, kedves odaadással, csaknem alázatosan, mint egy őz. De nem köszöni meg a tüzet, valami másra gondol.

Egy köhécselő öreggel vonulunk be, őt jobbra, minket balra terelnek. Engedelmes csoszogás. Már ülünk. Jancsi elveszi tőlem s átfogja a szatyromat, de olyan gyöngéd kulcsolással, hogy bele kell pirulnom: mintha engem ültetne az ölébe.)

A vászon — kétfelől a ráhőmpölygő függönnyel — elsötétül, de még sisetreg a film, s benne a lüktető orgonaakkordok, mint egy hatalmas madár szüntelen szárnycsapásai.

„Gyöngé dolog...”

Az öreg köhögős morgott mögöttünk? Lehet, hogy más.

„Hülyeség volt” — szól Jancsi is.

„Kis hülyeség” — bólogattam.

De hiszen tele a szívünk.

Az orgona a mellkasomban zúg és terjeszkedik bennem. Ha széttárnám karjaimat, felemelkednék a levegőbe.

Egy hullám ebben a körmenetszerű vonulásban szétszakított minket. Jancsi megkerülte a tükrös oszlopot, s mint aki víz alól bukkan fel, úgy nézett rám nevetve. Megfogta a kezemet. Lányos ösztönnel, a szemem se rebkent, mintha észre sem venném. Praktikus oka van, hogy összefogódzunk a tömegben. A tekintetünk nem veit részt kezeink párbeszédében. Jancsira néztem. Vajon akkor a csillogó biciklivel megtalálta-e az édesanyját?

Nagyokat léptünk, mámorosan nagyokat.

Az derengett bennem, hogy a tragédia összefér, néha éppen összefogódzik a boldogsággal, s úgy látszik, minden emberben külön-külön dől el a sorsuk... Ez a mai ijedség, a távirat túl fogékonnyá tett: idegrendszerem éhesen válogatta a nap ezernyi mozzanatából ugyanazt, egyetlen hullámhossz hol gyengébb, hol erősebb sugárzását. Megkönnyebbültem — kétségkívül — a zabolátlanságig.

Gyalogolunk, féltékenyen őrizve lendületünket, csak a vasútnál torpanunk meg, még akkor is kézenfogva. A vasút levegőbe nyúló üvegháza alatt, kőbölcső, tele petúniával.

Jancsi megszólal. Közben mintha az olajbokrok, a fiatal fák között keringénk. Mintha a Vérmező partján járnánk, de hát ez nem igaz. Észhez térek az álomból, és most eljut hozzám a Jancsi szava. Majd felhív a kollégiumban valamelyik nap.

„Jó.” S ahogy felvetem a fejem, tudom, hogy a szememben valamiképpen benne vannak a petúniák: felkapta a pillantásom színük és lengésük.

„Esetleg reggel kilenc körül?”

„Jó.” — Mondom újra egy színész nő tündő hangján, de azért nagyon tárgyilagosan. Józan búcsú ez, elég szemérmes, óvja azt, ami mögötte van. Szemben a házak feketék. Meglepetéssel látom, szép ez így, az esti ég látható darabjai a kémények között, mint a lepedők a ruhaszárító kötélén.

Jancsi a színházba sietett. Világítani. Kell az a kis mellékes. Motort akar venni, azzal megy majd az Adriára. Elvinne engem is. Ezt a moziban mondta, amikor Ér Zsuzsi nyújtózó karcsapásokkal siklott az égtiszta vízben. Lebukott a sziklák között, bordáin a gyöngyöző buborékok, s lenn a homokban különös kincsek, a kagylók. Víz alatti kamerával csinálták, Jancsi ezt is tudta.

(Azt hiszem, nem fog felhívni. Nem tudom. Kis hülyeség volt.)

Posta. Telex-gép. Ügyeletes szobák, üres folyosók. Teri báméskodva jár föl-alá, senki nem törődik vele.

Azok meg — lány, fiú — mintha egy kirakat bábuja volnának.

Halk gépekre vigyáznak. Zümmögő, éjszakai munkahely. Egészen összegömbölyödik, felhúzza térdeit az álla alá — tojás kisasszony —, egy vicclapot olvas. Időnként csukott szájjal egyformán, röviden kuncog. A fiú szemben ül. Egy nyelvkönyv első leckéjén mereng szigorú elhatározással. Föl-fölnéz. Nyugodt pillantások nyílnak a lányra. Magától értetődő birtokára pillant, szórakozott tulajdonosa.

Teri kopogtat az üveglakon. Nyugtalanul kopogtat.

Teri Kérem szépen, Fürdre szeretnék telefonálni. Kórházba. Sürgős. Várok.

Belém nyílt és elhatároztam: beszéllek Apuval, addig is beszéllek vele. És már csengeni hallom a hangomat ebben a félelemben fogant párbeszédben. Talán még bejön a vonal indulásig. „Talán” — mondja a postás kisasszony. „Majd sürgetjük.”

Tíz perc múlva — nem apám — az adminisztrátor jelentkezett, s kicsit várnom kellett az orvosnőre. Halkan beszélünk, egészen a kagylóba, mint a szerelmesek. Minden szó közeli, tiszta, úgy hihettem, míg beszéllek, kinyújtott karral elérem a doktornő kezét...

Kihullottam a telefonfülkéből.

A vonatban majd újra átöltözöm. Előszedem a fehér blúzt, a fekete szoknyát, amiben vizsgáztam. Minden összegyűrődött a szatyorban, mindegy. Selyemruhában nem érkezhetem meg, elől a kivágással...

Cipekedtem a lépcsőn, fel a váróterembe. Két katona elfeküdve, unatkozva nézett a magasból, karjukat hátuk mögött a lépcső korlátjára fonták. Túl sovány, fiús formám béklyóban van, a katonák tekintetében. Füttyentett az egyik, amikor egy színtre értem a vállukkal: s biztos lehettem a reflexükben, hogy álmosan bár, de majd utánam fordulnak.

Már fenn álltam a Vérmezőre néző üvegfal előtt. Arcom fehér. Nincs is: csak a szemem és a hajam az üvegben.

Nem látszik rajtam. Mosolyogva néztek a katonák. Nem látták az arcomat. Nem lehet, különben elkapnak, hogy el ne ájuljak...

Álmodom a hangszórót, a vagonokat.

Azután nem. Két meredek lépcső: szinte kiszakad a karom, míg felvonszolom a szatyromat is.

Ránt a mozdony, s minden repülni kezd.

Két lámpaoszlop. A harmadik.

Valahogy felfrissülök az indulás izgalmában.

Megfogódzom az örömben, kétségbeesetten gondolok a délutánra, aléló éhségemben a szerelemre.

Csapdos a selyem — pár méter még — s a nagyobb szélben már egyszerre lapul, mozdulatlan a ruhám.

Repülök, apám halálhírével.

Imádság, hajnali fényben

Milyen kihalt most nélküled a föld!
Lépnék feléd a buktató sötétben,
de fojt a köd s véres madár düllöng
a lépés-törű álmok sűrűjében.

Lerágom érted lábam, mint a vad,
hogy halálomból csonkán, de kilépjek,
és engem-őrző kezeid szabad,
indás csendjébe rejtsenek a rétek.

Mért hagytaál itt, a szavak csontrepesztő
csapdái közt, e vadorzó világban?
Acélkemény félelmem árnya nő
s hűvös hiányod csobban lent, a sárban.

Mert körülzártak már a hajnalok,
s nincs más kiút a szavak szégyenéből,
csupán a fog... hogy torzssá szaggatott
lábam csonkján kiáltsak rád az éjből.

Biceg a föld! S fejem felett, a fákon
csattog a fény... Hát, ülj le itt velem,
s öled csalítja rejtse csonkaságom,
ez alvadt-fényű téli reggelen.

(1974)

Huszedik század

Vendégmarasztaló idő!
Hordja a szél: a vért, a szennyet;
és boldogok az elphihentek,
kiknek csupán a körme nő.

Zárkózz be és az erjedő
gonoszság cefréjéből merjed
a mindent-megtartó kegyelmet...
Itt a kisüst... és itt a cső!

Párold a szeszt. S a rekkenő
butaság hőfokán neveljed
a csírákat, melyből majd kinő

a minden szépet elnyelő
husáng-kemény, humánus elved,
te minden elvet elvető.

(1973)

R a b s á g

Magadra vess, ha úgy élsz, mint a rab
a kővé-dermedt álmok ketrecében,
hol üszkös karmod meghasad
s gubancos szőröd lombja leng a szélben.

Fogára tűz az éj és fojt a nap,
s amíg szemedben fészket rak a szégyen
te ott rágódsz a porban, egy falat
— gyerek vetette — emberi beszéden.

Magadra vess, ha úgy élsz, mint a rab
s nem látsz tovább az ember-szabta résen.
Vess bukfencet! hogy minden szenvedésen

s halálon át is ámíthasd magad,
hogy így vagy boldog; s rácsokkal-szabad
csöpp dolgaid közt Isten is megértsen.

Élet és Evangélium

TÜRELMET TANULNI

*Türelem, te a birkák s a
Szamarak dicső erénye,
Tégedet tanuljalak meg?
Menj a pokol fenekére!*

Petőfi verse lobban így, mint Horváth János megállapította, Shakespeare és Byron nyomán, de félreismerhetetlenül azon a hangon, amelyen akkoriban még költő csak egy szólt Magyarországon. Lehet vitatkozni róla, hogy ez a kamaszos kedvű s kissé önmagát is gúnyoló költemény a költő egyéniségének egyik alaptulajdonságát fejezi-e ki vagy inkább a történelmi dátum parancsát. Hiszen 1847 áprilisában született, nem egészen egy évre a „most vagy soha” alternatívájától. Mindenesetre a szalontai barát és levelezőtárs erre a versre meglepő harsmással reagál: „Ej mit! türelem! kiáltasz te, papírt veszesz és írsz. A türelemről (tulajdonkép a türelem ellen), melyben bennünket, becsületes, szorgalmas, rendszerető embereket per birka et samár traktálsz.” Szó se róla, ha valaki, Arany értette a tréfát, s a tiltakozásának fele éppúgy játék, mint az inkriminált Petőfi-versnek. De a szisszenésében van komoly tiltakozás is. S talán nem pusztán azok nevében, akiket — mint őt magát — „a nyomorú élet kényszerített a türelem rabigájába”.

A huszadik századi olvasó egy képzeletbeli közvéleménykutatáson bizonyára Petőfi versét vallaná inkább magáénak, mint Arany tiltakozását. *Türelmetlen korban* élünk, az idegesség szinte kötelező, a kapkodás: modor. A türelem nemcsak eltűnt az életünkből, hanem hitelét is veszti előttünk. Gyöngeségnek látszik, valóban birkák és samarak erényének. Miért? Talán mert elkényeztettek a gépek, amelyek többnyire valóban gyorsan és pontosan szolgálnak ki naponta, s ha mégis csak elromlanak, könnyű nélkül viselik szítkainkat, akár goromba ökölcspásainkat is. Elkényeztetett a bőség, amelybe — *Ortega* szerint — úgy csöppenünk bele, mint öröklött hatalmába-gazdagságába a királyfi. Másfelől meg — talán — ellillant életünkből a remény, s aki a holnapot nem vár semmi útat, mert minden várható előre kiszámított, az érthető, ha mindent a mától igyekszik kikövetelni.

A biblia világának háttérében a természet közelében élő egyszerű szegényemberek — a földművesek és a halászok — türelemtisztelő életfölgöngy áll. Amikor Jakab türelemre inti olvasóit, a gyümölcsstermelő gazdára hivatkozik: „Az türelemmel várja a föld értékes gyümölcsét, s nem nyugtalankodik, hanem begyűjti a korán és a későn érőt egyaránt. Így ti is legyetek türelmesek, erősítetek meg szíveteket, mert közel az Úr eljövetele.” Jézus ezt a türelmet tisztelte Péterben és társaiban, s mikor egy egész éjszakán át tartó eredménytelen halászat után is hajlandóak voltak — az ő szavára — újra kivetni hálójukat, ezért jutalmazta őket csodálatos fogással, s ezért ígérte meg, hogy emberek halászaivá teszi őket. A türelmetleneket elutasította maga mellől, megintette vagy finom humorral leszerelte (*Mk* 3,17 — *Lk* 9,54). Türelemre intő példabeszéde a szántóvető életére utalnak (a gabona és a konkoly, a magától növekedő vetés). Ez a bibliabeli türelem nem „bárgyúság”. A természettel együtt munkálkodó embert nem egyszerűen a nyomorúság, hanem a tapasztalatból s az élet titkainak tiszteléből merített bölcsesség szoktatja türelemre.

Ne felejtjük, az evangéliumban csak háttér, példaszó, viszonyítási alap a földdel, állattal bajoskodó ember életforma-diktálta türelme. Maga az evangéliumi türelem társadalmi vagy lélektani adottság, nem idegrendszer és életforma kérdése, hanem választott program, félig hódítás, félig ajándék, vagyis erény. Nem a birkaké és a samaraké, nem is egyszerűen a „becsületes, szorgalmas, rendszerető” kispolgároké. Ezért lehet és érdemes *tanulni*.

A türelem mint erény? Ez meg egyszerűen sztoikus emlékeket idéz. Gyerekkori memoriterünket Hannibálról, akiben *caloris ac frigoris patientia par*: egyforma türelem volt a hideg és a meleg iránt. Csakhogy a sztoikus türelem-eszményt a világmegevetés, a filozófus fegyelmezett tartózkodása ihlette. Az evangéliumi türelem viszont a szeretetnek meg a reménynek csilagszövegébe tartozik. „A szeretet türelmes” — írja Szent Pál. Ha türelmek azt nevezzük, amiről Jézus beszélt, amire ő példát adott, akkor csak a szeretet türelmes igazán. Nem gyönge, passzív, maga-áltató s mentegető türelemmel, hanem jókedvűen, leleményesen, gyöngéden, mégis erősen.

TÓTFALUSY ISTVÁN

NAPLÓ

SZARKA GÉZA (1897-1974)

Nyugtalan az ember szíve, ha a hírek halált közölnek. És nő a felelőség, az élőkre szabott. Hirtelen kicsiknek érezzük magunkat, mint egy ránk nem illő mundérban. Nyúlunk egy kéz után, de már soha el nem érjük. — Évekig laktam egy házban Szarka Gézával, mindenki Géza bácsijával, a tanárral, mindenki „tanító urá”-val, az íróval, itt, Fehérvárott. Napról napra találkozhattam vele a lépcsőfordulóban, a kapuban; vagy sétái során az utcán tünt föl sovány, enyhén hajlott, törekeny alakja a kisváros nyüzsgő sokaságában. Mikor ráköszöntem, kissé cinkos mosollyal nyúlt a sapkájához, hogy egy „szerbuszt” intsen. Volt ebben a mosolyban valami biztatás, hisz tudta, hogy írásra készülök. Ha keveset beszélünk is egymással, gondolataink találkoztak, őt olvasva. Tudom, tudják ismerői, egykori tanítványai és bajtársai, hogy aki most elköszönt, a becsület hordozója volt és vált örökké azzá tetteiben, írásaiban. Megjelent könyvei, antológia-darabjai, cikkei tanúskodnak rendíthetetlen hitéről.

A munka jelentette minden napját az idő fölhalmozta íróasztalán a megírandó jegyzeteket, az elintézésre váró hagyatékat, sajnós örökre. Fia-tal éveiben tanára, majd igazgatója a fehérvári leány gimnáziumnak. Személyéhez fűződik a Vörösmarty Társaság létrehívása, melynek elnöke, s a „társaság” kiadványainak szerkesztője. Számos lap munkatársa; szépíró, színdarabok szerzője, ifjúsági regény írója. Munkáját többek között Móricz Zsigmond méltatja a Nyugatban. A felszabadulás utáni írásai az Új Emberben, a Vigiliában, a Magyar Nemzetben és a Művészetben találhatók. Utolsó könyve, elbeszélés-gyűjteménye: a *Hivom az élöket* 1964-ben jelent meg. A múlt évben még mert vállalni egy amerikai (USA) és hollandiai utazást repülőgéppel. Utijegyzete a Vigilia ez évi 6. számában olvasható *Hollandiai mozaik* címmel. És posztumusszá nőtt cikkével temetése napján kattogott a rotációs az Új Ember hasábjain. Most elment, elutazott, nem egy másik földrészre: messzebb, a visszahívhatatlanba.

S. L.

KÖNYVEK KÖZÖTT

FALU TAMÁS KÖLTÉSZE

Minden elismerést megérdemel a Magvető Könyvkiadó, elsősorban pedig a szerkesztő, Csanádi Imre, aki értő, szerető utószavával ajánlja az olvasónak Falu Tamás összegyűjtött verseit.* Igaz, az olvasók alighanem jobban ismerték és ismerik liráját, mint az irodalomtörténészek, akik még az Irodalmi Lexikonba sem tartották felvételre érdemesnek. Falu Tamás bizonyára nem búslakodott emiatt, hiszen a „kimaradtak” is eléggé díszes galériát alkotnak. (Talán őket is megtévesztette ez a csendes, visszahúzódó,

halk szavú szerény poéta, aki annyiszor és olyan makacsul ismételte a maga esendőségét:

Kórusban énekeltem,
Kórista voltam én,
Ott álltam a tömegben,
Sosem voltam egyén.
Munkás voltam robotban,
Ki karban kesereg,
Piac és vásár voltam,
Népség és hadsereg.
Szájról szájra nem adták
Soha árva nevem,
Szín!apra nem nyomtatták,
Maradtam névtelen.
(Kórista)

Valójában ez a visszavonultan, mindig vidéken élő költő nagyon is kilát-

* Vidéki állomások (Magvető, 1974.)

szik abból a tömegeből. Első olvasásra talán azt hinnék, hogy a konzervatív hagyományokat őrzi, a figyelmes fül azonban már korai verseiben is kihallgathatja a modernebb hangokat. Az ő líráját is megtermékenyítették a „piros kacajok” és titokzatos lángok, mint Adyét, s érte is eljött a „halál koroms, bús, fekete batárja”. Előtte is szinte a végtelenbe tágult és titkos üzeneteket adott tovább a mező, mint Juhász Gyulánál. Ő is a riadt, félszeg kisgyerek panaszos gesztusával szemlélte a világot, mint Kosztolányi. (Van egy mesteri verse — *Pest* a címe —, amelyben elmondja, hogyan ment anyja kezét fogva, a lóvonatok túlkölését hallgatva a pesti aszfalton, hogyan ismerkedett a nagyváros zsidóságával, és hogyan próbálta legyőzni fel-feltámadó félelmét. Ez a vers a-maga egyszerűségében és tudatosan kiszámított rímeivel mintha a *Szegény kisgyermek panaszainak* volna a párja.) Neki is megvolt a maga szecessziója, megvoltak a maga izmusai, de nála nem egy nyakkendő kelt lila dalra, hanem a „kedves padok” a ház előtt. Nála is fel-felsejlik a halál, a korai elmúlás képe. Ady állandóan birkózott a halállal. Falu Tamás szívesen választaná korai verseiben az elmúlást, de egy-egy halk, szerény képből rögtön azt is érezteti, hogy mindez csak költői fikció, játék:

Oly jó volna a hídra lépni,
S velük a múltba szökni át...
De valami úgy fogva tart itt,
Mint rézkapocs a bibliát.

Van valami meseszerű a lírájában. Mintha Andersen egyik-másik történetét olvasnánk könnyes izgalomban, tudva, hogy a végén azért minden jóra fordul, de addig a hősnak folyton szenvednie, küzdenie kell. Mint ahogy szem számára észrevétlenül küzdött és szenvedett maga a költő is, akit azért ugyanúgy „fogva tartott” a kisvárosi környezet, mint Adyt a magyar Ugar. Nem véletlen, hogy „levélben” idézi az oblomovizmust, s ebben a már jelzett Ady-verset visszahangozza: „Lelkünkön kétség molya nem rág, / velünk hízik az unalom, / Repkény vagyunk, kik annak élünk, / Hogy fel ne küsszünk a falon”.

Az első világháború kirobbanása pillanatában nagyon kevés költő tudott szabadulni a mesterségesen felkorbácsolt nacionalista-közhangulattól. A konzervatívnak elkönyvelt Falu Tamás elsők között emelte fel szavát a vér-

ontás és a pusztítás ellen. Egyik 1914-es versében, a *Reggeli postában* néhány tömönddel, néhány múlt századi finom bókkaal olyan izzón hiteles, olyan fájdalmasan őszinte bírálatát adja a háború tényének, mint a legnagyobbak. Ez a verse valóságos gyöngyszeme költészetének, érdemes teljes egészében idéznünk:

Mi jól vagyunk. Nincs semmi újság.
A nagymama már nem beteg.
Reggelenként kék kőd üli meg
A fakó színű kerteket.
Ugye, hogy győzünk? Ó, énbennem
Tántoríthatlan él a hit!
A napom munkában telik el,
Este olvasom Jókait.
A szüret rossz. A szőlőhegyre
Még kinézni is szinte fáj.
A Chasselas-rouge mind-mind lepergett,
S nem parfümöz a muskotály.
Már elültettük a rózsafákat.
Most itt ülök a melegen.
Küzdjön tovább... S ha néha fázik,
Tegye szívére levellem.

Hosszú lapokat tölthetne meg e vers elemzése, s még akkor sem merítenénk ki titkait, az idill elvesztésének bámulatosan finom és pontos rajzát, a befejezés érzelmes, de nem könnyfakasztó pátosát. S itt érdemes feltennünk azt a kérdést, melyet bizonyára feltett magának Csanádi Imre is, amikor a sok visszautasítás után kezébe vette a vastag dossziét, s a benne olvasható versek egyszerre búvkörükbe vonták: mi a titka Falu Tamásnak? mi a magyarázata, hogy míg az Új Idők körüli lírát ma már menthetetlenül avítnak, porosnak érezzük, az ő versei ma is frissek maradtak?

Mindenekelőtt talán azért, mert olyan eszmények szolgálatára szentelte magát, amelyek sosem válnak korszerűtlenné. A szeretetnek, a megbecsülésnek kevés olyan kitartó megszólaltatója van, mint ő. Legszívesebben szívébe fogadná, zárná az egész emberiséget, mint *Vonatok* című szép versének nyitánya bizonyítja:

Kimegyek sokszor az állomásra,
Jönnek lihegve fáradt vonatok.
Lelkem mozdonyát elébük fogom,
S ha elindulnak, velük robagok.
A sok ajtó lelkemre csapódik,
A sok utas lelkemre rohan.
Úgy érzem, ók, akik itt maradtak,
S én hagyom itt őket boldogan.

Mindig olyan érzéseket, érzelmeket fejez ki, amelyek ott vibrálnak mindnyájunk szívében, s ugyanazt a nosz-

talgiát szólaltatja meg, mely mindünkben ott él az elveszített gyermekkor iránt. Mert valóban gyermeki költészet ez, a gyermeklélek minden tisztaságával és igazság-tiszteletével. Néha úgy történnek meg a dolgok, mint a mesében, vagy a képzeletben: az agglégény felutazik Pestre, s már a vonaton meghal. Temetése előtt elcserélik koporsója feliratát, s őt gyászolja mindenki, aki a sokgyerekes apa temetésére jött el (*Az agglégény*). És csak akkor eszmélünk a mese varázsából, amikor hirtelen szinte szíven üt egy-egy mesteri költői találat, amikor tetten érhetjük a versalkotó fantázia jelenlétét. (Az alkonyat leírása: „S a boltajtón szürke kosarával / Álmot venni belép a homály.”) Gyermeki — a szó legszebb értelmében — a csendes, szívsós, állhatatos hűség, az, amellyel közvetlen környezetét, de egész hazáját is meg-megidézli, sose pátozzal, hanem azt is mindig az egyszerűség ígézetében:

Szeretlek apró, nádfődeles házak,
Szeretlek karcsú, ingó jegenyék.
Szeretlek félénk nefejejcsvirágok,
Kiknek lelke fehér és szeme kék...
Házak, virágok, jegenyék.

Szeretlek utcák, akik haza futtok,
Szeretlek kertek, hidak, temetők.
Szeretlek tornyok nyakának csengői,
Örök búcsúzóra sirva csengetők...
Tornyok, harangok, temetők.

Szeretlek fészkek, kikbe szívem tenném,
Kelnének belőle szelíd madarak,
Hogy amikor már messze-messze járok,
Mint álom s emlék rátok szálljanak,
Házak, virágok, sudarak.

(S még egy gyönyörű példája a hűségnek, de immár az életrajzból: az idén ötven éve, hogy Falu Tamás Ócsán él. Soha nem vágyódott el onnan. S az évek során valóban róla lett nevezetes a falu, ahogy Rónay György írta a kötetben közölt *Ócsa* című versében: „Főbb nevezetességei: / szép régi román templom / meg hogy itt él Falu Tamás, / a nyolcvanöt éves költő”. A különbség csak az, hogy most épp e hó tizedik napján tölti be kilencvenharmadik évét, melyhez továbbiakat kívánunk mi is neki sok szeretettel.)

„A szívemben egy aggastyán sír, / S egy árva gyerekek énekel” — írta a húszas évek elején, híven fejezve ki az akkori idők hangulatát is. Költészetében ezekben az években bámulatosan elmélyült. Új hangra talál, s az em-

lékekből, vágyakból és képzeletből gyöngéd, áttetsző világot teremt, ahová elhúzódhat, s ahol tisztán, érintetlenül élnek a legnemesebb eszmények. Mint-ha Krúdy prózája támadna új életre a *Postakürt*-ben:

A postakocsi kürtjét hallom,
Vedd fel, kedves, a rokolyád.
Nem való ez a kor minékünk,
Gyerünk innen, gyerünk tovább.

En fölkapom alvó gitárom,
S fölveszem vatermörderem,
Induljunk egymáshoz simulva,
Által virágos völgyeken.

Megállunk majd egy régi háznál,
Tölgyfák alatt, domboldalon,
Spinéthez ülsz, én melléd állok,
S ezt a dalt is ott folytatom.

Ezekben az években tágulnak ki, kapnak mélyebb, tovább-búgó zengést verszárlatai. Ez költészetének különben egyik legegységibb sajátja. A rövid verset, melyet oly szívesen művel, kitégítja ezekkel a leheletnyi csattanókkal, melyek majdnem mindig mély emberi és filozófiai tartalmat hordoznak.

És még egy megragadó metamorfózis: a felszabadulás után új élményekkel, új perspektívákkal gazdagabban megtanulja Falu Tamás a „többes szám” igazi jelentését is. Néhány évig a maga módján ő is bekapcsolódott az új életbe — (s megírja a pompás *Kivándorlóhoz* című verset, mely ugyan csak a hűség dokumentuma) — onnan azonban a negyvenes évek végén sokakkal együtt kiszorul, s jóformán csak a *Téli kikötő* (1957) című kötet híradásával tér vissza. Sokszor érzi úgy, emlékeibe zuhan, olvasóia azonban mindig tanúja lehet a felemelkedésnek is, mert a humor és ironia segítségével mindig maásra tud szárnyalni. Ez a rezignált, fanyar, bár bölcs és nagy-nagy szeretettől fűtött magatartás jellemzi újabban költészetét is, mely még mindig telve van meglepetésekkel, váratlan aiándékokkal.

Elmúlik az élet Ha a történelem
s sok semmivel, küszöbére lép,
az ember amíg él, csak vizes szivaccsal
kevés-jót mível. írja fel nevéit.

— írja. Itt azonban vitába kell szállnunk vele. A *Vidéki állomások* bizonyossága szerint maradandó lesz neve is. Mert lehet, hogy sokáig „névtelen kórista” volt: de eljött az idő, amikor az ő szólójára is teljes lélekkel figyelünk kell.

SÍKI GÉZA

ZENEI JEGYZETEK

KÉT JUBILEUM

BÁRDOS LAJOS 75 ÉVES

Egy-egy jubileum alkalom arra, hogy visszapillantást tegyünk, felmérjünk, értékeljünk. Bárdos Lajos esetében az értékelést máris megtette az idő, hiszen elmondhatjuk: életműve a magyar és az egyetemes zenetörténet maradványkincse. A jubileum alkalmával vallo-másokat hallhattunk, olvashattunk tanítványoktól, pályatársaktól, de úgy érezzük: ideje lenne művészetével behatóbban foglalkozni, rámutatva kompozícióiban azokra a helyekre, amelyekkel évtizedekkel elől járt, jelezve korunk zenéjének útját. Bárdos Lajos mindenkor korszerű zeneszerző volt, és ma is finom érzékkel, óriási zenetudományi ismerettel figyeli, elemzi a legújabb zenei törekvéseket. Emlékezetes számomra a két évvel ezelőtti egyik OMCE T közgyűlés, ahol avantgárd zenénk kítűnő képviselőjének, Sáry Lászlónak miséjéről szolt elismeréssel, bizdítva a szerzót és fiatal társait a további munkára, egyházzenei megújulásunk érdekében. Mert — ahogyan akkor mondta — szükségesegek új művek, hogy az egyház sajátos zenei nyelven, a korhoz szabva mondja el az ember imádságát, követve az elődök példáját.

Mint karmester, már 1929-től szívén viselte századunk zenéjének ügyét. A Palestrina Kórus élén mutatta be például Sztravinszkij Zsoltárszimfóniáját. S hogy a mű azóta is foglalkoztatja, bizonyíték az elmúlt hetekben megjelent „Tíz újabb írás” című kötete, melyben a szimfóniát bámulatos egyszerűséggel, pontossággal elemzi. Van a könyvnek egy fejezete, amely az organikus zenei szerkesztést vizsgálja, elsőnek a gregoriánt. Ha az 1969-ben megjelent „Harminc írás”-t forgatjuk, találkozunk ezzel a címmel is: „Gregorián ritmus a magyar népénekekben”. Két rövid, de annál sommásabb tanulmány, amely arra utal: Bárdos Lajos egyházzenei anyanyelvünk egyik leghivatottabb művelője. A Magyar Kórus 1947. évi 68. számában írja, hogy amikor Seckauból Pösch Vilmossal és Kertész Gyulával hazatértek — ott tanulmányozták a bencések korális éneklését — „az élő gregoriánnum” ismeretének birtokában itthon „tanították, hirdették a liturgia lelkét, amennyire raituk állott.” Egyházzenei anyanyelvünk: a gregorián és

a magyar népzene szellemében alkotta-alkotja kezdettől fogva kórusműveit, miséit. 1935-ben jelent meg a Magyar Cantuale, ez a korszakalkotónak mondható egyházi karénekeskönyv, amelyben Kertész Gyula és Koudela Géza mellett Bárdos Lajos is számos egyházi népéneket harmonizált, látott el szólamokkal. Az Előszóban Shvoy Lajos székesfehérvári püspök, az OMCE akkori elnöke X. és XI. Pius pápa határozatait ismerteti az egyházzene megújításáról. A gyűjtemény a szerzők, szerkesztők jóvoltából valóban azt a hármast célt szolgálta, ami a két pápa megnyilatkozásaiban a legfontosabb: „A

Bárdos Lajos
Szabó J. György litográfiája

gyermekek már korán kezdjék el a gregorián és egyházi népénekekben való jártasság elsajátítását, a hívek minél tevékenyebben vegyenek részt az istentiszteleten és a gregorián ének a hívek gyakorlatában visszaállíttassék”, valamint hogy a liturgikus zenei kompozíció „menetében, ihletettségében és ízében” minél inkább közelítse meg a „gregorián dallamát”. Bárdos Lajos érdemét ezekben a törekvésekben nem lehet eléggé hangsúlyozni. Kristálytiszta szólamait (gyermekhangra is!), feldolgozásainak szakrális gazdagságát, kifejező erejét mindenkor követen-

dőnek tartjuk. Hogy a Magyar Cantuale célkitűzései ma is mennyire aktuálisak, nem kell külön magyarázni.

Báráos Lajos ott volt a Szent vagy, Uram! népekes könyvünk születésénél is. A „Mai magyar ének” című előadásvázlatában (1939) a nemzeti dalkuncsról szólva, hogy az Kodály és Bartók fellépéséig mennyire elfeledett volt, utal az egyházzene újtára, kiemelve az 1932-ben megjelent Szent vagy, Uram! jelentőségét. A könyv példája a szerkesztők útmutatása és Kodály nyilatkozata a megjelenés után („A munka nincs befejezve”) mondatja velünk: itt az idő, hogy népének-kincsünket megmentjük a feledéstől, felvegyük a templomi gyakorlatba, hogy általuk emeljük az istentiszteletek fényét, gazdagítsuk nemzeti kultúránkat, neveljük zenei izlésünket. Ma is érvényes Bárdos Lajos zeneszerzői tevékenységének az a célkitűzése, hogy zeneszerzőink vegyeskari és gyermekkari kórusokat komponáljanak népénekeinkből. Vannak bőven elfeledett népénekek, értékesebnnél értékesebb dallamok, amelyek felkutatásra, harmonizálásra várnak. De csupán orgonakísérettel is megállnák a helyüket a szentmisén és más liturgikus cselekményeken.

Bárdos Lajos motettái, feldolgozásai magyar egyházzeneink gyöngyszemei. Bizonyára ezután is gazdagítani fogja ezeknek számát, és kívánjuk: pedagógiai tapasztalatait, világos látását — mint az OMCET társelnöke — ezután is gyümölcsöztesse egyházi kórusaink javára is, zenetudományi munkásságát pedig vezesse az az egyszerűség, amely a legbonyolultabb művek vizsgálatánál is azonnal a lényegre mutat. Munkáját jellemző egyetemes igényét továbbra is őrizze meg! Kívánunk sok-sok kórusművet legújabb költészetünk értékálló verseire, számtalan esztendő, hogy zenei közéletünket, zenepedagógiánkat újabb és újabb írásokkal szolgálja egykori mesterének, Kodály Zoltánnak szellemében.

GERGELY FERENC 60 ÉVES

A kétszeresen kitüntetett művész Budapesten született 1914-ben. Orgonatanulmányai mellett a Főiskolán énektanári diplomát is szerzett. Pályája azonban kezdetől összeforrat az orgonával: koncertezik itthon és külföldön, orgonákat tervez. Az orgonisták példája (Bach, Brixsi, Messiaen stb.) nyomán ő is templomi orgonista a pesti

ferenceseknél 1931 óta. Tanított a Nemzeti Zenedében, az Erkel Zeneművészeti Szakiskolában. 1954-től volt a Bartók Béla Szakiskola tanára, 1948 óta tanár a Zeneművészeti Főiskolán.

Nagykultúrájú művész, akit mindig megcsodálok, ha egy-egy kevésbé ismert orgonadarabról vagy magáról a szerzőről kérdezem: válaszaiban azonnal párhuzamot von a kor, az uralkodó irányzat és a kértezett mű között. Átfogó ismerete, stílusérzéke legutóbb a francia orgonajáték történetét felölelő koncerteken különösen kitűnt. A bemutatókat mindig szívesen vállalja. Az ő érdeme például, hogy másfél éve megismerhettük Couprin gyönyörű Plébániái miséjét. Ami Gergely Ferenc legnagyobb erőnye: improvizáló és regisztráló képessége. Bámulatos az arányérzék, ahogyan egy-egy mű alaphangját, árnyalatait a játékokkal „beméri”, a rejtett szépségeket felvillantja. Nála nem a virtuozitás számít, hanem a hangok értéke, együtt és egyenként. Rendszerez abból a szempontból, ahogyan számára legideálisabb a hangzásokép. Pedig ösztönösen regisztrál. Elég egyetlen tudatos „alapállás”, hogy pillanatok alatt felmérje a „távolságot”: színben, dinamikában. A felület nála nem a csillogás, hanem ajtó a mélységekhez. Kevés művésznél érzem úgy a zenei lényegét, ahogyan ő. Ez pedig csak egyféle módon ragadható meg: lélekből jövő muzikalitással. Erdemes újra és újra meghallgatni lemezfelvételeit, hogy erről meggyőződjünk. Improvizációiban is a zenére koncentrált. Sajátságos stílusa azonnal felismerhető. Nem a homogenitása, hanem a sokszínűségben jelentkező egység által. Ismeri az orgona csinját-binját, szinte együtt lélegzik hangszereivel. S ha technikája az utóbbi időben nem is gazdagodott, koncertjeinek atmoszférája, tartalma annál inkább.

Mint templomi orgonista ugyancsak sokat vállalt-vállal. A pesti ferencsek templomának Liszt Ferenc Kórusa minden orgonás bemutatóján közreműködik.

Kevés szó esik Gergely Ferencről, a pedagógusról. Pedig a nyári kántorképző kurzusok, a „Magyar orgonajáték” című kötetek, az általa lefordított Klotz-könyv („Az orgonáról”), a hozzászólott kiegészítések a hazai orgonákról, kántorok részére közölt útmutatások a helyes orgonajátékról, továbbképzésről — emel-eqyia a lelkiismeretes tanárt állítják elének.

TÓTH SÁNDOR

LEMEZFIGYELŐ

(Haydn: Tóbiás visszatérése. Oratórium. Hungaroton SLPX 11660-63. Közreműködik: Bende Zsolt, Takács Klára, Fülöp Attila, Kincses Veronika, Kalmár Magda, a Budapesti Madrigálkórus és az Állami Hangversenyzenekar. Vezényel: Szekeres Ferenc.)

„A híres Haydn karmester úr folyó hó 2-án és 4-én előadott Tóbiás visszatérése című oratóriumával itt általános sikert aratott, és elismert művészetének újabb bizonyítékát adta.” E szavakkal kezdődik az egyik bécsi újság beszámolója 1775-ben a bemutató után. Pedig ez az előadás a szerző életének meglehetősen zaklatott periódusára esik: Esterházy Miklóssal újra és újra komor hangú levélváltásba bonyolódik, s a főúri üzenetek hangjából bizony kiérződik, hogy Haydn Eszterházában végső soron mégiscsak — cseléd maradt urai szemében. Bizonyára jóleső elégtétellel nyugtázta a sokszor megalázott muzsikust 1773-ban Mária Terézia királynő dícséretét, majd két év múlva oratóriuma bemutatása alkalmából a zajos sikert, mely azt bizonyította, hogy a messiás Eszterházában az ország legnagyobb zenésze él és alkot. „A rendkívül nagyszámú hallgatóság el volt ragadtatva” s a korabeli beszámoló még hozzáteszi: „Haydn most már itt is ama nagy művésznek bizonyult, akinek művei keresettek egész Európában, és akiben a külföld is felismeri az őstehetséget”.

Persze, a Tóbiás visszatérése korántsem egy őstehetség műve. Az oratórium a nápolyi vokális művészet csillogzata alatt született. Mintha csak ez a valóban „őstehetségű” művész meg akarta volna mutatni, hogy hibátlanul beszéli a kor európai nyelvét, igaz, tehetsége már ekkor is fellázadt annak kötöttségei ellen. Az ekkor szinte kötelező allegóriával szakítva igazi cselekményt épített a műbe, s például a híres Vihar-kórusban minden béklyótól mentesen szárnyal fel a fény és árny ellentéte iránt oly fogékonny meszter képzelete.

Amikor Neukomm átdolgozta az oratóriumot, bizonyára a Teremtés és az Évszakok példája lebegett előtte, s ezért igyekezett kiküszöbölni a partitúrából a felesleges cirádákat. Mindazonáltal ez az átdolgozás többet értett, mint használt, s ezért a zene iránt érdeklődő világ nagy örömmel hallotta, hogy körülbelül tíz esztende-

je E. F. Schmidt az eredeti források alapján visszaállította a partitúrát. Ezt követi a mostani magyar felvétel is.

De hadd vessünk jel egy kérdést: vajon ez volt a legsürgetőbb Hydn-felvétel? Már csak azért is szembe kell néznünk ezzel a kérdéssel, mert a Hanglezgyártó Vállalat más vonatkozásban — különösen a fiatalkori és az ismeretlen szimfóniák publikálása terén — példamutatóan hozzájárul a Haydn-kultusz terjesztéséhez. Nyilvánvaló, hogy az igazán nagy alkotóművészek megbecsültetésének nem az a legszerencsésebb módja, ha a rájuk kevésbé jellemző, s nem elsőrendű alkotásaikat terjesztjük. A Tóbiás visszatérése pedig nem állítható a nagy oratóriumok vagy az utolsó műsék mellé. (Milyen gyönyörű vállalkozás volna például lemezre venni Haydn összes miséit!) Ezért felvételét csak a kitűnő előadók indokolhatják, akik valamennyien művészi tudásuk legjavát adva szolgálgják a zeneköltő intencióit. Jó a sztereó-hangzás, s nagyon szép, izléses a lemezeket tartalmazó doboz kivitelezése.

(Népszerű dalok. Hungaroton LXP 11560. Közreműködik: László Margit, Szirmay Márta, Kovács Kolozs, Melis György és Réti József. Zongorán kíséri: Miklós György és Eöry Zsuzsa.)

Több ízben elmondtuk már, hogy a lemezgyűjtők nem kedvelik a „vegyes-salátákat”, tehát az olyan lemezeket, amelyek több szerző vagy több kor szak hasonló jellegű alkotásait kínálják. Ezúttal mégis kivételt kell tennünk. Hiszen ha ezekkel a közreműködőkkel és ezzel a műsorral képzeletbeli hangversenyt hirdetnének a plakátok, bizonyára azonnal elkelne minden jegy. Így koncert helyett a lemezek lesznek kellendők, s aki végighallgatja ezt a felvételt, mely a magyar előadóművészet aranykönyvének is egyik lapja, bizonyára nagy élménnyel gazdagodik.

A lemez zenei rendezője nagyszerű érzékkel válogatta össze a tizenöt dalt. A legtöbbet természetesen Schuberttől (s ha lett volna még hely, bizonyára sokan szívesen hallgatták volna még a Rémkirályt) és Schumanntól, akinek Két gránátosa zseniális zenei megvalósításban hallható. A csúcsteljesítmény azonban alighanem Beethoven Adelaidé-je, melyet a csodálatos Réti József tolmácsol a legnagyobbakéval azonos színvonalon.

(R. L.)

S O M M A I R E

András Szennay évoque la mémoire du document le plus important du Vatican II, publié il y a dix ans, la Constitution *Lumen Gentium*. L'auteur souligne que „tous les autres documents du Concile deviennent plus évidents sous la lumière de *Lumen Gentium*, on saurait dire que chacun d'eux complète seulement le contenu de cet enseignement sur l'Eglise.” — *Tamás Nyíri* écrit entre autres dans son étude „L'Empire de Dieu est proche”: „Dieu intervient dans l'histoire, par conséquent l'histoire doit ôter sa forme usée, la piété révolue, les espoirs vains. La vie d'autrefois n'a aucun sens de continuer. En le temps de Jésus, ses auditeurs n'hésitaient point à quoi Il pensait... Il prêchait avec conviction qu'à la fin tout s'arrange, le jour de la grâce viendra, une époque nouvelle verra le jour dans l'histoire. Depuis qu'Il a annoncé l'heure de la libération, le jour de l'époque nouvelle, nous n'avons pas cessé de construire des systèmes théologiques épouvantables, de construire une église mondiale, de remplir les bibliothèques avec des oeuvres scientifiques splendides, de soutenir des discussions formidables; les croisades et l'inquisition, le renouveau et la réformation liaient notre attention, mais il y a toujours très peu entre nous qui seraient comme l'homme joyeux qui a trouvé des trésors, ou comme le fils prodigue qui fut comblé de cadeaux par son père, au lieu d'être rejeté par celui-ci... Pas tout le monde qui se dit chrétien croit à l'empire de Dieu. Le conformisme et l'adaptation se limitant aux choses extérieures au lieu d'une confiance joyeuse est beaucoup plus commode qu'entendre l'Évangile... Le conformiste accomplit la loi et se contente des prescriptions formales. Si triste que soit son âme, si maussade célèbre-t-il son Seigneur, quelles réserves soutient-il vis-à-vis des paroles de Jésus, la conservation soucieuse des règles et leur observation font l'apparence et le persuadent lui-même de ce qu'il est un bon chrétien. L'adaptation extérieure remplaçait pendant des siècles les engagements personnels... Le Concile a justement ébranlé ceux-ci qui n'étaient jamais sûrs d'eux-mêmes et la décomposition des structures conformistes fit apparaître ce qui était caché jusqu'ici. Ils hésitent alors que leur foi n'était peut-être jamais réelle. A cet égard, chacun qui se dit chrétien devrait faire un examen de conscience fondamentale.” — *Ferenc Csépanyi* touche à cette question comme suit dans son étude „Les chrétiens dans la société moderne”: „La pratique montre assez bien ce que les chrétiens d'aujourd'hui devraient faire pour réaliser la paix sociale et internationale, puisque la vie ne cesse pas de produire des discordes d'heure par heure entre et dans les nations. L'égoïsme, la jalousie, la méfiance, la haine des groupements et des nations empoisonnent sans cesse l'atmosphère sociale et internationale, aussi y a-t-il beaucoup de façons d'élaborer une vraie fraternité. Sauvegarder la personnalité humaine, reformer continuellement la société créent beaucoup de chances pour que la société elle-même ainsi que ses membres servent l'humanisation sociale.” — Continuation du *Coeur de la Matière* par *P. Teilhard de Chardin*, traduite par *P. Román Rezek*. — Commémoration de l'écrivain catholique mort il y a peu *Géza Szarka*. — Notes sur le séjour et les activités en Hongrie de *Franz Anton Maulbertsch*, du peintre baroque autrichien remarquable *László Hőgyész*. — Dans son étude „L'Apothéose de la damnation”, *Béla Czére* présente la carrière de *László Cholnoky*, en analysant son art, ses nouvelles et les causes de sa mort tragique. — *Ilona Bundev-Todorov* écrit sur la construction de l'espace liturgique de l'église paroissiale du quartier *Baross Gábor*. — *Zoltán Kovách* et *Ferenc Schram* présentent un manuscrit avec partition de la succession de *Artur Harvat*, compositeur prominent de la musique sacrée hongroise. — Commémoration du compositeur d'une réputation internationale, *Lajos Bárdos*, âgé de 75 ans, et de l'artiste de l'orgue et pédagogue *Ferenc Gergely*, âgé de 60 (écrit de *Sándor Tóth*).

INHALT

András Szennyay gedenkt in seinem Essay des wichtigsten Dokumentes des Konzils, der Konstitution *Lumen Gentium*, die vor 10 Jahren herausgegeben wurde, und betont, dass „alle anderen Konzilsdokumente nur im Lichte des *Lumen Gentium* wirklich verständlich werden, oder aber könnten wir auch sagen, alle anderen ergänzen und komplettieren nur all das, was das Konzil über die Kirche lehrt“. — In seinem Essay betitelt „Gottes Reich ist nahe“ schreibt *Tamás Nyíri* unter anderem: „Gott griff in der Geschichte ein, folglich musste man die veralteten Lebensformen, die überholte Religiosität und abgewetzten Hoffnungen hinter sich lassen. Das alte Leben könnte nicht weitergehen. Für seine Zuhörer bestand kein Zweifel woran Jesus dachte... Jesus verkündete mit Überzeugung, dass am Ende alles in Ordnung sein wird, dass der Tag der Gnade gekommen ist und ein neues Zeitalter in der Geschichte begann... Seitdem er die Befreiung, den Tag des Heiles verkündete, seit Anfang eines neuen Zeitalters, schufen wir überwältigende theologische Systeme, organisierten wir eine weltweite Kirche, wir füllten ganze Bibliotheken mit grossartigen wissenschaftlichen Arbeiten, führten Welterschütternde Diskussionen, Kreuzzüge und Inquisition, Erneuerung und Reform beschäftigten unsere Aufmerksamkeit, aber sehr wenige gehen in unserer Umgebung mit der Freude des Menschen herum, der einen Schatz gefunden hat, oder wie der verlorene Sohn, den sein Vater mit Geschenken überhäufte anstatt ihn aus seinem Hause zu weisen... Nicht alle glauben wirklich an Gottes Reich, die sich Christen nennen. Konformismus ist viel bequemer als die innere Akzeptierung der Freudenbotschaft: die Anpassung an Äusserlichkeiten anstelle einer Wachhaltung der Freude und der Zuversicht. Der Konformist tut dem Gesetz genüge und hält die äusserlichen Vorschriften ein. Wie trüb auch seine Seele ist, und wie ungewollt er auch den Herrn feiert, mit welchem Vorbehalt er auch den Worten Jesus zuhört, die sorgsame Einhaltung der Vorschriften macht doch den Eindruck, und überzeugt auch ihn selbst, dass er ein guter Christ ist. Die äusserliche Anpassung konnte Jahrhunderte hindurch die innere Verpflichtungen ersetzen...“

Literaturgeschichtler und Filmästhete *István Nemeskürty*, geführt von *Béla Hegyi*. Über seine vielfach diskutierten historischen Arbeiten sagt Nemeskürty unter anderem: „Ich bin zwar kein Historiker von Beruf, doch kenne ich den Stoff meiner Bücher, besonders das 16. und 17. Jahrhundert, und die Literatur derselben vielleicht besser als ein Historiker. Die Ereignis-Geschichte ist sehr vernachlässigt. Wenn wir heute irgend jemanden auffordern würden, die Ereignis-Geschichte des 16—17. Jahrhunderts, in Bezugnahme auf die Weltzusammenhänge, zu beschreiben — vielleicht wäre niemand imstande diese Aufgabe fehlerlos zu bewältigen... Was meine Arbeit von der des Wissenschaftlers unterscheidet: meine Schlussfolgerungen die ich von den von mir geschilderten Ereignissen ziehe, sind freier und diskutabler. Ein Wissenschaftler kann vielleicht nicht dieselben Schlussfolgerungen ziehen, er kann sie sich nicht erlauben.“ Über sein neuestes literaturgeschichtliches Werk über Kardinal Pázmány, einem grossen Vorkämpfer der ungarischen Gegenreformation, sagte er unter anderem: „Pázmány hat mich immer sehr interessiert, weil er sehr extrem gewertet wurde. Von der Kirche war er in himmlische Höhe gehoben und — vielleicht als Gegenwirkung — vom marxistischen Geschichtsschreiber totgeschwiegen. Er wurde einfach ad acta gelegt. Ich habe den ganzen Pázmány neu durchgelesen, um ein authentisches Bild von ihm geben zu können. Er war einer der grössten ungarischen Prosaschriftsteller und vielleicht bis heute unser letzter theologischer Denker der sein Gedankensystem in einem geniessbaren Stil als Lektüre präsentieren konnte, und der weit über sein Zeitalter hinauswuchs. Er brach radikal mit der bis zu seinem Zeitalter allgemein gebrauchten Gottesbeweisen. Er arbeitet mit naturwissenschaftlichen Argumenten und sein Werk kann man als eine Zusammenfassung des damals modernen naturwissenschaftlichen Denkens betrachten. Die Welt interessiert ihn als Phänomen und er sucht in allen Fragen eine experimentelle und logische Beweisführung. Was er über die Schönheit der Welt schreibt, das hätten wenige Theologen im Mittelalter niedergeschrieben: „Gott schuf die Welt damit wir sie geniessen.“ Am Ende des Gesprächs erzählt noch *István Nemeskürty*, dass seine literarische Laufbahn bei *Vigilia* begann. Zwei Personen nannte er, die für seine Entwicklung bedeutend waren: *Sándor Sik*, ehemaliger Chefredakteur der *Vigilia* und *Alexander Horváth* den namhaften Dominikaner Theologen von dem er — wie merkwürdig es auch klingen mag — den Respekt gegenüber der Sache der Progressivität und dem Antifaschismus erlernte.

Tájékoztató

Nemrégiben tanulmányt közöltünk lapunkban Szentkuthy Miklósról, a Szent Orpheus breviáriuma szerzőjéről. Most jelent meg a „breviárium” III. kötete, **Kanonizált kétségbeesés** címmel. Akárcsak a sorozat többi tagja, ez is a régmúltba kalauzolja az olvasót. De az idő itt sem befejezett, végérvényes, hanem szüntelenül alakuló, képlékeny, mintha az író ezzel is hangsúlyozná, hogy a legfontosabb az ember és az emberi cselekvés iránya, amely sokszor buktatókon, kihagyásokon, mély völgyeken keresztül ugyan, de végső soron a jó felé mutat, és egy világon túli Akarat létezését látszik igazolni. A „széthulló irodalom” korában (erről már Babits Mihály is szólt, Jonesco drámáiban pedig többször is viszsza-vissza a kultúra széthullásának látomása) Szentkuthy Miklós valami újra, egészre törekszik, mintegy az emberben való hitét bizonyítandó.

Annak idején a **Magyarok** című lap hátsólapján Szentkuthy Miklós írta az egyik legizgalmasabb, legtalálóbb jellemzést **Weöres Sándor** költészetéről. Weöres is új és új meglepetésekre képes, bár újabban gyakran ő maga ad kulcsot olvasói kezébe titkok megfejtésére. Egy ilyen „kulcs” a **III vers** című gyűjtemény, amely egyszerre idézi az egyetemességet, melyet Weöres állandóan megkísért lírájában, s a költő portréját is, mely alighanem mai költészetünk egyik legjelentősebb képmása.

S még egy „kulcs”, de egy másik életműhöz: Rába György **Idegen ünnepek** (Magvető) című műfordításkötete. Rába a modern költői törekvések egyik legizgalmasabb, legeredetibb képviselője, annál érdekesebb hát nyomon követni azt a kalandozást, amelynek során ő is meghódítja az ízléséhez, érdeklődéséhez leginkább közel álló alkotókat. Nemcsak szépségeket kínál ez a felfedező út, hanem annak példáját is, hogyan győzi le a tehetség és a szívós akarat a fordítás szinte szisztematikus munkája közben feltornyosuló nehézségeket.

Nemrégiben második kiadásban jelent meg a vatikáni magyar gyóntató, Rákos Raymund **Népimakönyve** (Róma, 1973). Rendkívül ökonomikusan, jó beosztásban követi nyomon az egyházi élvonalasabb eseményeit, és emellett tömör, kifejező imádságokat tartalmaz szinte minden emberi helyzetre. Természetesen egy imakönyvtől leginkább azt remélik, hogy hű társunk legyen. Rákos Raymund **Népimakönyve** ilyenek ígérkezik, s egyben annak bizonyosága, hogy az egyszerűség is kínál nagyszerűséget.

A **Szolgálat** a „Reménységünk Istene” mottó köré építi 22. számának gazdag anyagát. „A remény — hiányosok” ez volt az osztrák rádió hittani sorozatában a reménységgel foglalkozó fejezet címe. Holott a kereszténység lényege a remény; remény abban, hogy bízhatunk Isten végtelen jóságában és szeretetében. Ezt az érzést igyekszik felkelteni és erősíteni a lap, amely a többi között **Sunenens** biborosz izgalmas, önelemző tanulmányának fordítását is tartalmazza „A remény az egyházban — ma” címmel. A **Halottaink** rovatban szép megemlékezést olvashatunk **Zimándi P.** Istvánról, aki a **Vigiliának** is munkatársa volt.

Zimányi Rudolf, az Egyesült Államokban élő pap-költő, aki 1968-ban már megjelentett egy verseskötetet. A régi körben-t most **Szomjúság** címmel gyűjtötte kötetbe újabb termését. (Amerikai Magyar Írók). Ez a második kötet jelentős fejlődést mutat, s azt látszik igazolni, hogy a szerző — aki különben Mauriacnak is kitűnő ismerője — elsősorban az élet drámáját fogalmazza meg nagy erővel, belülről fakadó hitellel. Ver-

selben ott él a magyar költészet hagyománya, s talán ennek a mindig élő hagyománynak és az új környezetnek a disszonanciája okozza versei jó értelemben vett költői feszültségét.

Ez az elentét, mely sokszor tragikussá és kilátástalanná válik, a magyar emigráció szinte minden költőjét megkísérti. Még az olyan tág érdeklődésű, a modern formanyelvet oly ötleletesen kezelő költők is, mint **Sz. Kányó Leona**, akinek **Tűzjáték** című verseskötete az avangard és a klasszikus ízlés összebékítésének érdekes kísérlete. Ritka az olyan meditatív, szemlélődő alkotás, mint a világhírű orvosprofesszor, **Szirmay Endre** — a híres vajdasági költő, **Szirmay Rudolf** fia, és bibliográfusa — akinek **Mindenütt és sehol** című kötete egyszerű, szemlélődő, halk reflexiókat tartalmaz, nyilván inkább kapcsolódásul, semmint költői babérokra törekedve.

A **Zeneműkiadó A hét zeneműve** sorozatának új kötete (1974/3) ismét kitűnő elemzések egész során keresztül kínál izgalmas és tanulságos kalandozást a zenetörténetben. A Veszprém megyei Múzeumok Igazgatóságának kiadványaként jelent meg Tihanyban a magyarországi bábjiátság történetét bemutató kiállítás katalógusa, a **Vásári és művészeti bábjiátság Magyarországon 1945-ig**, amely tulajdonképpen önálló, hosszabb lélegzetű, fényképekkel illusztrált tanulmány a témáról. A házagótló, nagy hozzáértéssel és kultúrával megírt könyvecske a kiállítás rendezőjének, **Belitska-Scholtz Hedvignek** a munkája.

A **Gondolat** Könyvkiadónál látott napvilágot **Magyar Bálintnak**, a kitűnő filmtörténésznek **Az amerikai film** c. könyve, az első hazai — de európai viszonylatban is jelentős — mű, amely az amerikai filmgyártás történetét a kialakulásától napjainkig követi nyomon. Az imponálóan gazdag anyagot feldolgozó, a szerző személyes mozi-élményeire és dokumentum-kutatásaira támaszkodó könyvet találozva nevezhetjük filmszociográfiának.

A Kecskeméten megjelent **Forrás** c. irodalmi-kulturális folyóirat 10. októberi száma „**Fényképek Rónay Györgyről**” címmel portrét közöl az író, a költő és az irodalomkritikus barát arcvonásairól, **Lengyel Balázs** megörökítésében.

Régi adósságot törlesztett a **Gondolat** **Kiadó Hegel Esztétikájának** megjelentetésével. S bár a kötet vitatható kivonata az eredeti, háromkötetes műnek, kissé önkényesen tallóz benne és a szemelvényeket összekötő szövegek is hiányosnak tűnnek, örömlünk kell annak, hogy ez az alapvető munka, amelynek ismerete nélkül komoly esztétikai vizsgálódást nehéz elképzelni, végre napvilágot látott. A művészi szép általános elveinek és kategóriáinak megfogalmazásán kívül különösen érdekesek a nagy filozófusnak a különböző művészeti formákról adott elemzése, melyekhez hozzákapcsolja a körejük kiépült vallásos tudattárgyat is — így a romantikus művészet vallásos köréhez kapcsolja Krisztus megváltástörténetének, a vallásos szeretet élményének stb. ábrázolását —, valamint az egyes művészeti ágak rendszeréről alkotott nézetei. Ugyancsak első ízben jelenteti meg a **Kiadó Oskar Koschka** memoárjait, **Életem** címmel. A világhírű festő, az expresszionizmus nagy alakja bár „langyos kereszténynek” nevezi magát, megható vallomást tesz istenélményeiről, ahogy ő mondja a „falon túli” megvilágításáról és azokról a szellemi lázakról, amiket Avilai Szent Teréz és a német misztikusok kelteket benne. Remek képeket fest kortársairól, a századéjő bécsi művészeti életéről és azokról a hatásokról, amelyek ízlését, világlátását és emberségét formálták.

Bartha Ágnes: Tabernákulum-ajtó (részlet)
A Baross Gábor telepi templom c. cikkünk a 749. oldalon